

Univerzita Karlova v Praze

Právnická fakulta

Mgr. Alena Sojková

Právnická fakulta UK v letech 1948–1955

Institucionální a personální přeměna fakulty v procesu sovětizace
vysokého školství v ČSR

Diplomová práce

Vedoucí diplomové práce: prof. JUDr. Jan Kuklík, DrSc.

Katedra právních dějin

Březen 2015

Prohlášení:

Prohlašuji, že předloženou diplomovou práci jsem vypracovala samostatně a že všechny použité zdroje byly řádně uvedeny. Dále prohlašuji, že tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze, dne 31. března 2015

.....
Mgr. Alena Sojková

Poděkování:

Předně bych ráda poděkovala svému vedoucímu diplomové práce prof. JUDr. Janu Kuklíkovi, DrSc. za pomoc při plnění mého diplomového úkolu, ať už trpělivostí, či dobrou radou, a za podporu při výběru tématu práce.

Dále bych chtěla poděkovat všem institucím, které mi umožnily bádát v jejich archivních souborech, mezi jinými především Národnímu archivu a Archivu Univerzity Karlovy, za poskytnutí nevyčerpatelné studnice archivního materiálu a přívětivé badatelské prostředí.

V neposlední řadě chci poděkovat všem, kteří podporovali mé snažení fyzicky nebo psychicky a umožnili mi tak tuto práci dokončit.

Obsah

1	Úvod.....	6
2	Personální přeměna na československých vysokých školách po roce 1948, především na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze.....	15
2.1	Prověřování národní spolehlivosti a čestné soudy.....	15
2.2	Očista vysokých škol po roce 1948.....	19
2.2.1	Vylučování studentů po únoru 1948.....	20
2.2.2	Tzv. studijní prověrky na vysokých školách.....	24
2.2.3	Odstraňování učitelů z vysokých škol po roce 1948.....	32
3	Institucionální proměna československých vysokých škol – zákon o vysokých školách č. 58/1950 Sb.	42
3.1	Návrhy na reformu vysokých škol a právnického studia po roce 1945....	42
3.2	Vysoké školy a Právnická fakulta Univerzity Karlovy po únoru 1948....	48
3.3	Zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách.....	51
3.4	Reorganizace vysokých škol a fakult po přijetí zákona.....	59
3.5	Státní výbor pro vysoké školy.....	64
3.6	Zřizování kateder.....	65
3.7	Organizační statuty vysokých škol.....	73
3.8	Studijní přepisy.....	75
3.9	Studijní kroužky.....	79
3.10	Přijímání nových posluchačů na vysoké školy.....	81
3.11	Aspirantura.....	90
3.12	Označování absolventů vysokých škol a vědecké hodnosti.....	97
3.13	Pedagogičtí pracovníci na vysokých školách.....	100
3.14	Mimořádné formy studia.....	104
4	Závěr.....	110

Seznam použitých zkratek	118
Seznam pramenů a literatury	119
Resumé	124

1 Úvod

Problémy vysokého školství, v neposlední řadě i právnických fakult, neustále rezonují v české společnosti. Není to tak dlouho, co se pořádaly demonstrace proti věcnému návrhu zákona, který v roce 2012 předložil ministr školství v tehdejší vládě premiéra Petra Nečase Josef Dobeš. Studenti i jejich učitelé vyšli do ulic, aby protestovali proti omezování akademických svobod, které v novém zákoně spatřovali. V souvislosti s tímto protestem vzniklo i několik textů, které velmi kriticky reagovaly na návrhy ministra Dobeše.¹ Zorganizován byl Týden neklidu, v rámci něhož protestovali studenti z vysokých škol ve velkých krajských městech. Ministr po velkém tlaku studentů i akademické obce nakonec od svých nejradikálnějších návrhů odstoupil, po pádu vlády skončila reforma v této podobě úplně.

Podobné iniciativní návrhy na rozsáhlé i menší změny ve vysokém školství se však datují již do dob mnohem dřívějších. Univerzity byly již od počátku státem ve státě, samosprávné instituce, které si určovaly práva a povinnosti svých členů a zároveň nedovolovaly nikomu zvenčí, aby do jejich života více zasahoval. Od počátku zrodu moderního státu však jeho aparát nelibě hleděl na tyto samostatné jednotky a snažil se je více či méně podřídit své kuratele. Činil to jak podřízením stávajících univerzit pod svou kontrolu, tak zakládáním vlastních nových vysokých škol, které se netěšily rozsáhlé univerzitní autonomii a byly v podstatě novými státními výchovnými institucemi. Tento boj zuřil v největší míře od 18. do 20. století a výrazně se v něm angažoval především vznikající německý národní stát. Rakousko-Uhersko jako monarchie poněkud staršího stříhu zasahovala do chodu vysokého školství o něco méně, i když inspirace německým vzorem se také zde silně projevovala. I přesto si vysoké školy, především univerzity, uchovaly alespoň zdání autonomního postavení, kdy jim příslušelo vést správní řízení, vydávat rozhodnutí, samostatně se (i když někdy v dost omezené míře) spravovat a určovat pravidla svého vnitřního fungování. Tento stav vydržel téměř beze změn i za první československé republiky, nad akademickou svobodou se ale postupem času začaly stahovat černé mraky.

¹ JAŠUREK, Miroslav – ZAJÍČEK, Samuel. *Kritický průvodce „reformou“ vysokých škol* [online]. Praha, 2012 [cit. 2015-03-25]. Dostupný z WWW: <http://iforum.cuni.cz/IFORUM-12056.html>

S příchodem totalitních režimů se mělo vše změnit. Obrovským zásahem do československého vysokého školství bylo uzavření vysokých škol německými okupačními orgány po 17. listopadu 1939, kdy zakročily vůči účastníkům studentské demonstrace následující po manifestačním pohřbu studenta Jana Opletala, zraněného při demonstraci na oslavu výročí vzniku ČSR. Mnoho studentů bylo pozatýkáno a odesláno do koncentračních táborů. Do poslucháren se nemohli vrátit víc jak pět let. Toto násilné přetržení života na vysokých školách si následně vybralo velkou daň v budoucím vývoji vysokého školství na území Československa. Vysoké školy už nikdy neměly být stejné.

Když byl v roce 1945 obnoven život na československých vysokých školách, leželo zde již zaseté semínko všudypřítomné nedůvěry. Podezřívání z kolaborace s nacisty bylo na denním pořádku. Především k pedagogům vládla všeobecná ostražitost, neboť zatímco studenti často trpěli v koncentračních táborech nebo se zapojovali do odbojového hnutí, učitelé v mnoha případech mohli pokračovat ve své vědecké činnosti a přilepšovat si publikováním ve vědeckých časopisech čistě německých nebo alespoň tolerovaných německou okupační správou. Když pak byly po konci války obnovovány vysoké školy, byli to právě studenti, kteří se chopili iniciativy a stali se hybnou silou v životě škol. Zakládali akční výbory, které následně participovaly na rozhodování o národní spolehlivosti za německé okupace. V poválečném kvasu a všeobecném nadšení ze svobody chtěli sami rozhodovat o budoucím směřování svého studia, především naplnit sociální požadavky studentstva, které zaznívaly již před válkou. Když se však podařilo obnovit fungování škol do původní podoby, nedostávalo se jim odpovídajícího zastoupení v akademických orgánech, které byly dlouhodobě vyhrazeny především profesorskému sboru. Počet studentů v poválečných letech neustále stoupal, ale jejich podíl na rozhodování byl stále stejně malý. Odcizení revolučně naladěného studentstva a jejich konzervativnějších pedagogů, kteří nechtěli nic měnit, se tak jen prohlubovalo. Studenti sice měli spolky, kolejni samosprávu a další, ale chod univerzity mohli ovlivňovat jen nepřímým nátlakem, nikoli o něm skutečně rozhodnout.

Tato „frustrace“ vedla k zvýšené aktivitě ve studentských spolcích, které se brzy polarizovaly podle jednotlivých stran Národní fronty a demonstrovaly veřejně své stanovisko k politickým otázkám. Množily se studentské pochody a demonstrace.

Většinově demokraticky laděné studentstvo bylo trnem v oku především funkcionářům KSČ, kteří ve svém ostře protiintelektuálním zaměření stále více slovně útočili na vysoké školy a snažili se dehonestovat studentstvo a celý systém vysokého školství před ostatní veřejností. Události spěly k neodvratnému střetu.

K němu došlo 25. února 1948, „kdy se moci chopil pracující lid“ a kdy KSČ převzala vládu ve státě. Byla si dobře vědoma, že stávající vysoké školství je vůči ní krajně nepřátelské a že ho tedy bude nutno hluboce zreformovat. Vysokoškolská otázka nebyla před rokem 1948 v rámci strany příliš často koncepčně řešena, o to naléhavější byla nynější situace. Bylo nutno nejen očistit vysoké školy od reakčních studentů a pedagogů, kteří by mohli „stát v cestě budování nového státu“, ale i zcela proměnit vysokoškolský systém tak, aby se školy staly dobrým sluhou nové totalitní moci.

Vzor pro tento postup byl nasnadě. Sovětské vysoké školství bylo od počátku budováno na základě německého modelu a dále přizpůsobeno potřebám totalitního státu. Vysoké školy neměly žádnou autonomii, byly direktivně řízeny státem a pracovaly pro to, aby plnily plán a dláždily tak šťastnou cestu ke komunismu. Novým úkolem československých státních orgánů tak bylo přeměnit vysoké školy do takového stavu, aby se co nejvíce podobaly sovětskému vzoru, „sovětizovat je“. Hlavní představitelé KSČ byli „oddáni myšlence, že vysokoškolské vzdělání v jejich vlastní zemi musí být tak sovětské, jak jen to bude možné.“² Mělo se zcela změnit řízení vysokých škol, způsob práce na fakultách, formát studia i vyučování. Hlavní mantrou bylo plnění plánu a pro něj byla nová inteligence určena a vychovávána. Než však bylo možno změnit vnitřní organizaci vysokých škol, bylo nutné přeměnit je po stránce personální. Nastalo velké období čistek, které mělo připravit půdu pro nové uspořádání vysokého školství.

Uprostřed těchto událostí se ocitla i Právnická fakulta Univerzity Karlovy, jedna z nejstarších na této univerzitě. Vždy byla považována za nejvíce konzervativní a nejpravicovější, zároveň s velkým vlivem na chod celé Karlovy univerzity, neboť všechny předpisy týkající se vysokých škol nebo samotné univerzity s ní byly často přednostně konzultovány. Její studenti zastávali významné pozice ve Svazu vysokoškolského studentstva a spolek Všehrd byl mezi studentstvem jeden

² CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956. Praha, 2008, s. 88.

z nejvlivnějších. Právě po reformě právnického studia bylo voláno již velmi brzy po obnovení vysokých škol v roce 1945, byla připomínána zkosnatělost právnického studia, kritizovány kolektivní formy zkoušek, dublování stejných zkoušek v rámci státní zkoušky a rigoróza i možnost studovat práva *in absentia*. Reforma však nebyla dotažena do konce.

V této situaci přišel Únor 1948. Právnické fakulty se dostaly do středu zájmů nové moci a právě její studenti organizovaní v KSČ se rádi chopili příležitosti a stali se jedněmi z nejrevolučnějších. Ve chvíli „sovětizace“ československých vysokých škol se právě právnické fakulty staly v mnohém průkopníky a experimentátory na cestě k novému systému vysokého školství v ČSR.

Tato práce si klade za cíl odpovědět na otázky, které tuto cestu lemují.

Problematika poválečného vývoje československého vysokého školství, především v letech 1948–55, není dosud podrobněji monograficky zpracována. Uveřejněny byly povětšinou drobnější studie a články. V poslední době však zájem o tuto tematiku postupně narůstá. Množí se práce především k dějinám brněnské Masarykovy univerzity, dříve Univerzity Jana Evangelisty Purkyně (1960 – 1990). Univerzita Karlova a její jednotlivé fakulty zůstávaly poněkud ve stínu badatelského zájmu, ačkoliv i v tomto směru se začínají objevovat první práce reflektující období počátků komunistické totality.

Dlouhá doba mlčení k otázce vysokých škol v poúnorovém období byla způsobena až do roku 1989 především nemožností publikovat obsáhlejší od ideologie oproštěné práce. Několik prací vzniklo v oboru sociologie vědy a vysokoškolského studentstva v 60. letech, publikovaných převážně v *Sociologickém časopise*.³ Poznatky k jednotlivým školám pak přinášely monografie a sborníky zaměřené na jejich historii.⁴

³ Např. MAŇÁK, Jiří. Početnost a struktura české inteligence v letech 1945–1948. *Sociologický časopis* 3, 1967, č. 4, s. 398–409; HULÁKOVÁ, Marie. Demokratizace vysokoškolského vzdělání v ČSSR a rozdělení posluchačů podle studijních oborů v mezinárodním srovnání. *Sociologický časopis* 4, 1968, č. 5, s. 550–562; HAVELKA, Jaroslav. Vědeckotechnická revoluce a změny ve struktuře práce, v kvalifikaci pracujících a v úrovni vzdělání. *Sociologický časopis* 5, 1969, č. 2, s. 196–204.

⁴ KAVKA, František (ed.) *Stručné dějiny Univerzity Karlovy*. Praha, 1964; TENTÝŽ. *Univerzita Karlova a padesát let Československa*. Praha, 1969; *Dějiny Univerzity v Brně*. Brno, 1969; JÍLEK, František a LOMIČ, Václav. *Dějiny Českého vysokého učení technického*. Praha, 1978–79; ŠVEC,

Ze souhrnných prací, částečně poznamenaných dobovým náhledem na vývoj vysokých škol, lze zmínit např. práci *Vývoj organizace a řízení vysokých škol v letech 1918–1983*.⁵ Výjimečným počinem před rokem 1989 byl článek Josefa Hanzala v revue *Dějiny a současnost*, v němž kriticky zhodnotil studijní prověrky na vysokých školách ve studijním roce 1948/49.⁶ Tento článek byl nadlouho posledním, který vznikl na území ČSR a mohl se otevřeněji vyjádřit k otázkám vysokého školství po Únoru 1948. Jediná práce, která se snažila o objektivní pojednání o vysokoškolské politice KSČ po roce 1948, tak mohla vyjít v exilu, jejím autorem byl Antonín Kratochvíl.⁷

Po roce 1989 se konečně otevřely možnosti k historickému, politickému i právnímu bádání v oblasti vysokého školství. Ani v této chvíli se však tato oblast nestala široce rezonujícím tématem, snad z důvodu ohledů vůči některým stále ještě vyučujícím vysokoškolským pedagogům, kteří v dotčené době na školách již působili. Všechny práce v tomto období však zastihuje především monumentální dílo o Univerzitě Karlově, vydané ve čtyřech časově ohraničených dílech, pokrývajících dějiny univerzity až do roku 1990, v němž kapitoly zpracovávající právě poválečné období dějin univerzity napsali Blanka Zilynská, Zdeněk Pousta a Jan Havránek.⁸ Zdeněk Pousta pak ve stejném díle zpracoval i část o právnické fakultě této univerzity.⁹ Několik příspěvků k postavení vysokého školství a vědy od roku 1945 až do normalizace přinesl cyklus konferencí na téma *Věda v Československu ve 20. století*.¹⁰ Také mohly vyjít

Václav. *Univerzita Palackého v Olomouci 1981*. Sborník k 35. výročí Univ. Palackého (1946–1981). Olomouc, 1983.

⁵ MATES, Pavel – PRŮCHA, Petr – SVATOŠ, Jan. *Vývoj organizace a řízení vysokých škol v letech 1918–1983*. Praha, 1984.

⁶ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na českých vysokých školách. *Dějiny a současnost* 11, 1969, č. 6, s. 28–30.

⁷ KRATOCHVIL, Antonín. *Die kommunistische Hochschulpolitik in der Tschechoslowakei. Geschichte und Analyse der Entwicklung bis zur Gegenwart*. München, 1968.

⁸ ČORNEJOVÁ, Ivana a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. I. 1347/48–1622. Praha, 1995; BERÁNEK, Karel a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. II. 1622–1802. Praha, 1995; HAVRÁNEK, Jan a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. III. 1802–1918. Praha, 1997; BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. IV. 1918–1990. Praha, 1998.

⁹ POUSTA, Zdeněk. Právnická fakulta. In: *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 369–388.

¹⁰ ZILYNSKÁ, Blanka – SVOBODNÝ, Petr (ed.) *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Sborník z konference. Praha, 1999; BARVÍKOVÁ, Hana (ed.) *Věda v Československu v letech 1953–*

paměti přímých účastníků, které byly do té doby publikovány pouze v zahraničí, nebyly publikovány vůbec nebo byly vytvořeny až po roce 1989.¹¹ Mnoho prací k dějinám vysokých škol, především s místním zaměřením, vzniklo na univerzitě v Brně.¹²

V nedávné době se komplexně k období let 1948–1955 na československých vysokých školách vyjadřovaly dvě podnětné vědecké práce. První z nich je přepracovaná doktorská disertací amerického badatele věnujícího se východoevropským dějinám, Johna Connellyho. Jeho dílo *Zotročená univerzita*¹³ je zajímavým pohledem do společenské situace v zemích východního bloku, konkrétně východního Německa, Polska a Československa, a snaží se vysvětlit podmínky vývoje vysokých škol v těchto státech a následnou různorodost v předpokladech uniformity systému. Druhou prací je dílo Pavla Urbáška a Jiřího Pulce, více akcentující moravské vysoké školy, *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*.¹⁴ Výzkumný projekt v rámci financování Grantové agentury ČR, navazující na dílo kolektivu autorů *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*¹⁵ přinesl souborný pohled na dosud komplexně nezpracovanou problematiku poválečného vývoje

1963. Sborník z konference (Praha, 23. – 24. listopadu 1999). Praha, 2000; SVOBODNÝ, Petr, ed. a ZILYNSKÁ, Blanka, ed. *Česká věda a Pražské jaro (1963–1970)*. Sborník z konference (Praha 22. – 23. listopadu 2000). Praha, 2001.

¹¹ CÍSAŘ, Čestmír. *Člověk a politik*. Kniha vzpomínek a úvah. Praha, 1998; ČERNÝ, Václav. *Paměti*. 3 sv. Praha, 1992–1994; HÁJEK, Jiří. *Paměti*. Praha, 1997; KNAPP, Viktor. *Proměny času*. Praha, 1998; KOLMAN, Arnošt. *Zaslepená generace*. Paměti starého bolševika. Brno, 2005; PELIKÁN, Jiří. *Ein Frühling, der nie zu Ende geht*. Erinnerungen eines Prager Kommunisten. Frankfurt a. M., 1976.

¹² Např. PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ Jiřina. Masarykova univerzita v letech 1948–1949. *Časopis Slezského muzea*, série B, 45, 1996, č. 1, s. 69–94; TÍŽ. Poválečná zaměstnanecká očista na Masarykově univerzitě. *Universitas*, 1996, č. 2, s. 38–45; KONEČNÝ, Karel. Majáles 1956 v Olomouci. *Střední Morava* 12, 2001, s. 93–100; MIKOVCOVÁ, Alena. Kapitoly poválečných dějin Vysoké školy zemědělské v Brně. *Východočeské listy historické* 27, 2010, s. 64–85; MORAVEC, Zdeněk. *Čistky na brněnských univerzitách v letech 1948 – 1949*. Brno, 2010. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Filozofická fakulta.

¹³ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956. Praha, 2008.

¹⁴ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc, 2012.

¹⁵ URBÁŠEK, Pavel a kol. *Kapitoly z dějin univerzitního školství na Moravě v letech 1945–1990*. Olomouc, 2003

vysokých škol především v českých zemích a čerpal z bohatých archivních fondů Národního archivu, Archivu Univerzity Karlovy i Archivu Masarykovy Univerzity.

V poslední době pak velkou odezvou vyvolaly práce *Prověřená fakulta*¹⁶ a *Náměstí Krasnoarmějců 2*¹⁷ věnující se filozofické fakultě Univerzity Karlovy, ale tyto knihy postihly pouze období od roku 1968.

Z právního hlediska pak nejsou dějiny vysokých škol příliš zpracovány, ačkoliv se samozřejmě některé prvky výzkumu s historickým překrývají. Lze tak zmínit např. relativně rozsáhlou studii Karla Litsche v rámci sborníku *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*¹⁸.

I přes tyto nesporné úspěchy na poli vědecké práce zůstává téma přeměny vysokých škol v procesu „sovětizace“, jak ji chápe John Connelly, dosud ne zcela prozkoumaným tématem, především z pohledu pražských vysokých škol, konkrétně i jejich fakult, mezi jinými Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Z velké míry opomenut je rozbor právních i mimoprávních zásahů do původního vysokoškolského systému.

Pro poznání historie této pro mnohé bolestné etapy vývoje vysokých škol existuje relativně velké množství pramenů, snad i jejich rozsah prozatím odrazoval badatele od širšího uchopení. Má práce vycházela právě především z těchto velkých archivních souborů.

Jedním z nejbohatších zdrojů informací k vysokoškolské problematice ve studovaném období, ne-li zdrojem nejbohatším je archivní soubor Archiv Ústředního výboru KSČ, uložený v Národním archivu v Praze. K vysokým školám poskytuje nejvíce informací fond č. 19/7 – Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagační oddělení ÚV KSČ (1945–1955). Jeden z odborů tohoto pomocného orgánu ÚV KSČ měl na starosti školství, většinově školy vysoké. Zde se z velké míry tvořila stranická koncepce vysokoškolského systému, a to někdy i bez vědomí příslušného oborového ministerstva. Tato část tak obsahuje asi 100 archivních jednotek, někdy

¹⁶ VOLNÁ, Katka a kol. *Prověřená fakulta*. KSČ na Filozofické fakultě UK v letech 1969–1989. Praha, 2009.

¹⁷ JAREŠ, Jakub a kol. *Náměstí Krasnoarmějců 2*. Učitelé a studenti Filozofické fakulty UK v období normalizace. Praha, 2012.

¹⁸ LITSCH, Karel. Proměny právního studia 1945–1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Sborník příspěvků. Praha, 2004, s. 84–131.

i velmi rozsáhlých. Fond je velmi přehledně inventarizován a dá se v něm velice snadno vyhledávat.

V oblasti vysokého školství nelze opomenout ani rozsáhlý archivní fond Ministerstvo školství a kultury, pokrývající období od roku 1945 do roku 1967.¹⁹ Bohužel fond není zpracován ani inventarizován, takže orientace v něm je velmi obtížná a pro badatele je tak tento fond takřka nepřístupný.

Speciálně pro právnické fakulty v ČSR je pak důležitý fond uložený v Archivu Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ. Jedná se o fond č. 29 Právní komise. V tomto fondu jsou mimo jiné uloženy písemnosti Právní rady KSČ a právnické komise KSČ, které na svých jednáních kromě tvorby nových právních norem často projednávaly i situaci na právnických fakultách v Praze, Brně a Bratislavě.

Další důležité prameny jsou uloženy samozřejmě v Archivu Univerzity Karlovy. Jde především o fondy Akademický senát, Právnická fakulta a Čestný soud. Ve fondu Právnická fakulta lze nalézt nejenom složky jednotlivých vyučujících na fakultě nebo zápisy z jednání profesorského sboru, ale i dokumenty k studijním prověrkám a k návrhům na reformu právnického studia nebo celého vysokého školství.

Právě dokumenty získané z nastíněných archivních souborů a fondů, často dosud jen málo prozkoumané badateli, tvoří hlavní podklad této práce. Především skrze ně tak je nahlíženo na snahu nového mocenského aparátu KSČ přeměnit podobu československého vysokého školství ke skutečnému či domnělému sovětskému obrazu, tj. tak, aby vysoké školy pracovaly „pro blaho pracujícího lidu“ reprezentovaného KSČ, „rozkvět lidově demokratické republiky a zabezpečení socialismu.“

Práce je rozdělena do dvou velkých oddělených částí.

První z nich se zabývá personální přeměnou vysokých škol v ČSR po roce 1948 na příkladu Právnické fakulty Univerzity Karlovy. Je nastíněna první zaměstnanecká a studentská očista v procesu prověřování národní a politické spolehlivosti po roce 1945, která svými metodami v mnohém předznamenala následující čistky po roce 1948. Větší pozornost je věnována očištění mezi studenty po Únoru 1948, maskované opět jako dokončení prověrky národní a politické spolehlivosti, a tzv. studijním prověrkám ve studijním roce 1948/49, rozsáhlé dotazníkové akci postihující plošně všechny studenty vysokých škol. Právě v tzv. studijních prověrkách

¹⁹ Tento fond obsahuje téměř 700 běžných metrů písemností uložených v kartonech.

byla Právnická fakulta Univerzity Karlovy jednou z nejpostiženějších. Dále jsou zpracována též opatření proti tzv. reakčním vyučujícím. Poúnorová personální očista byla předpokladem k provedení druhé, zásadní proměny československého vysokého školství.

Druhá část pojednává o institucionální přeměně vysokých škol a jejím dopadu na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy. Podstatným přelomem je zde vydání zákona č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, který staví vysoké školství v ČSR na úplně novou základnu a mění organizaci správy škol i studia. Zavádí nové instituty, které dosud na středoevropských vysokých školách neměly své místo, jako katedry, tajemnické funkce, aspirantury, mimořádné formy studia apod. V těchto změnách byla Právnická fakulta Univerzity Karlovy často vlajkovou lodí a průkopníkem na nelehké cestě pokusu a omylu. V kratších či delších podkapitolách jsou tak rozebrány jednotlivé podstatné změny provedené zákonem č. 58/1950 Sb. a nastíněn jejich dopad v životě této fakulty.

Cílem práce je na podkladu jednotlivých zákonných a podzákonných předpisů, různých instrukcí, směrnic a oběžníků ministerstev a usnesení stranických i politických orgánů v moci KSČ postihnout skutečný dopad těchto direktivních zásahů do života vysokých škol, a to na příkladu jedné z nejsledovanějších fakult v poúnorovém československém vysokém školství, Právnické fakulty Univerzity Karlovy.

2 Personální přeměna na československých vysokých školách po roce 1948, především na Právnické fakultě Univerzity Karlovy v Praze

2.1 Prověřování národní spolehlivosti a čestné soudy

První personální očištné akce na univerzitní půdě se datují již před rok 1948 a svým způsobem předznamenaly situaci po tomto roce.

V roce 1945, krátce po obnově vysokých škol po konci války, vyvstala otázka, jak se vypořádat s těmi, kteří spolupracovali s okupanty nebo studovali na německých a maďarských vysokých školách. Bylo nutné tzv. očistit učitelský sbor i studentstvo od těchto osob.

Tato očištná akce vznikla živelně již velice rychle po obnovení provozu vysokých škol, neměla však žádné zákonné nebo jiné ukotvení. Nebyl tak jasný ani rozsah, ani procesní forma, jak bude tato akce probíhat. U učitelů se jejich řízení „*iniciativně ujaly odborové rady a případy distancovaných učitelů byly předkládány také disciplinární komisi, aby se učinilo žádost autonomnímu zřízení univerzity.*“²⁰

Ohledně vysokoškolských učitelů vnesl více světla do situace dekret prezidenta republiky ze dne 4. října 1945, o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců, který konečně dal těmto očištným akcím právní základ.²¹ V ust. § 2 velmi široce vymezoval, jakou činnost je možno v očištných komisích stíhat. Dle odst. 1 tohoto ustanovení bylo možno stíhat takového zaměstnance, „*který v době nesvobody porušil věrnost vůči Československé republice, nebo českému nebo slovenskému národu, po případě se prohřešil proti národní cti anebo proti povinnosti národní soudržnosti vůči příslušníkům českého nebo slovenského národa, [...]*“²² Mezi činnosti naplňující toto obecné kritérium patřily nejen přihlášení se k německé nebo maďarské národnosti a politická spolupráce s Němci, ale např. společenský mimoslužební styk s Němci a Maďary (na honech, společenských večírcích apod.) a „*veškerá jiná spolupráce s okupanty směřující k posílení nebo upevnění*

²⁰ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 238.

²¹ Dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců.

²² Tamtéž, § 2 odst. 1.

*okupantského režimu.*²³ Takto široká skutková podstata mohla být volnou aplikací ustanovení velmi snadno zneužita. Přitom trestem mohlo být mimo jiné vyloučení z postupu do vyšších stupňů služného nejdéle na tři roky, zmenšení služného (části platu) až na tři roky a až o 50%, trvalé přeložení na jiné služební místo (opět spojené s vyloučením postupu do vyšších stupňů služného nebo zmenšením služného), přeložení do dočasné nebo trvalé výslužby nebo až propuštění ze služebního (pracovního) poměru.²⁴ Na provinivšího se zaměstnanec tedy čekal až svého druhu trestněprávní postih.

Soustava očistných komisí sestávala z očistných komisí při okresních národních výborech v sídle krajských soudů, v Praze a Brně pak zemských národních výborech, a vrchní očistné komise pro české země při ministerstvu vnitra v Praze a pro obvod Slovenska při pověřenectvu Slovenské národní rady pro věci vnitřní v Bratislavě.²⁵ Očistné komise jednaly v senátech, které se skládaly z předsedy očistné komise (nebo jeho náměstka) a dvou přísedících, kdy alespoň předseda komise a jeden přísedící museli mít právní znalosti. Minimálně jeden člen komise měl být z oboru, popř. i zaměstnanecké kategorie obviněného. Podobně byla složena i vrchní očistná komise, kde však byli přísedící již čtyři (minimálně dva práva znalí a minimálně dva z oboru obviněného).²⁶ Členy vrchních očistných komisí jmenovala vláda, u ostatních očistných komisí pak ministr vnitra na návrh zemských národních výborů.

Řízení se zahajovalo na návrh (kárné oznámení) služebního úřadu po oznámení o služebním přečinu (veřejné orgány měly oznamovací povinnost, občané oznamovací právo). Velmi se podobalo trestnímu řízení, avšak byly zde i zásadní rozdíly: řízení bylo neveřejné a mohlo být vedeno bez jakýchkoli omezení i proti nepřítomným a bez toho, aby se dostavil obviněný. Po dobu řízení mohl být zaměstnanec suspendován.²⁷

Není tedy divu, že při působení očistných komisí docházelo mnohdy k přehmatům a křivým obviněním. *„Při mnohých vyšetřováních mělo na výsledek vliv vyřizování osobních účtů, touha po vlastním služebním postupu a závist, které vedly ruku pisatele*

²³ Dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., § 2 odst. 1 písm. j).

²⁴ Tamtéž, § 3.

²⁵ Tamtéž, § 4 odst. 1.

²⁶ Tamtéž, § 5.

²⁷ Tamtéž, § 16 a 26.

*často zkreslených nebo nepravdivých udání. Šetření národní spolehlivosti posloužilo také ve více případech k postihu politických odpůrců, většinou osob pravicového zaměření.*²⁸

Působnost očistných komisí měla skončit 31. března 1946 a neskončená řízení měla být přesunuta na příslušnou disciplinární komisi, došlo však k prodloužení působení očistných komisí, nejprve do 31. prosince 1946 a posléze až do 4. května 1947.²⁹

Podobně fungovaly i očistné komise přímo na fakultách univerzit, zaměřující se především na očistu mezi studenty. „Pravidla byla stanovena až pokyny MŠO ze 7. června [1945 – pozn. aut.]³⁰, podle nichž se zřídily fakultní vyšetřující (tzv. očistné) komise, složené ze tří posluchačů a tří zástupců učitelského sboru.“³¹ Tři posluchače navrhoval akční fakultní výbor a potvrzoval je Svaz vysokoškolského studentstva, tři zástupce učitelského sboru určoval děkan.³²

„Ve druhé instanci působil pro složitější případy Čestný soud v Praze a Brně, delegovaný napůl svazem studentstva a ÚRO, jehož předsednictvo jmenoval ministr.“³³ Předsednictvo tvořil předseda a dva místopředsedové. Čestný soud měl ještě dalších 14 členů, kteří zasedali v senátech, tvořených předsedou, kterým byl buď předseda, nebo některý z místopředsedů soudu, a dvěma členy soudu, z nichž vždy jeden musel být delegován Svazem vysokoškolského studentstva. Předsednickou funkcí byl pověřen Albert Pražák, který byl podporován jak děkany, tak studenty. Již brzy po ustavení soudu však na svou funkci rezignoval „pro přetížení poválečnými úkoly“ a předsedou čestného soudu v Praze tak byl v srpnu 1945 jmenován PhDr. František Slavík, řádný profesor Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy v Praze.³⁴ Funkci předsedy senátů

²⁸ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 238.

²⁹ Dekret č. 105/1945 Sb. byl novelizován zákonem č. 130/1946 Sb. a zákonem č. 247/1946 Sb.

³⁰ Šlo o výnos MŠO ze dne 7. 6. 1945, č. A 22.434/45 – V/1. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 288, s. 1.

³¹ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 242–243.

³² Výnos MŠO ze dne 7. 6. 1945, č. A 22.434/45 – V/1, § 13. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

³³ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 243.

³⁴ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

čestného soudu v Praze pak na studijní rok 1946/47 zastávali učitelé Právnické fakulty Univerzity Karlovy dr. Bohuslav Tomsa a dr. Josef Tureček.³⁵

Očistná akce byla provedena formou prozatímního zápisu. Zapsat se mohli všichni uchazeči po předložení dokladů o dosaženém vzdělání, kromě uchazečů německé a maďarské národnosti. Při zápisu pak vyplňovali dotazník o národní a politické spolehlivosti, „ *který vyžadoval podrobné údaje o studentově činnosti a postojích v době okupace. Tímto dokumentem byla zahájena neblahá éra kádrových a politických dotazníků na vysokých školách.*“³⁶ Uchazeč dále musel podepsat místopřísežné prohlášení, že údaje v dotazníku jsou pravdivé. Definitivně zapsán byl ten, kdo prokázal „ *národní a politickou spolehlivost a bezúhonnost ve smyslu zásad programu čsl. vlády Národní fronty Čechů a Slováků z 5. dubna 1945.*“³⁷ Každý posluchač měl být posuzován individuálně, studium na německých, maďarských nebo slovenských vysokých školách po 17. 11. 1939 však bylo jasným důvodem k vyloučení, s výjimkou prokázání mimořádných okolností, které by studium dostatečně ospravedlňovaly nebo odčinily. O této výjimce rozhodoval na návrh fakultní komise čestný soud. „ *Všeobecně jest přihlížeti zejména k tomu, zda uchazeč [...] se přihlásil na prvou výzvu ve stud. letech 1939–1941, nebo teprve při hromadné akci ve studijním roce 1942/43 [...], rovněž jest vzíti zřetel k míře nátlaku na uchazeče, k vlivu okolí, zvláště profesorů, k jeho národní a politické činnosti před německou okupací a za jejího trvání, k případnému stíhání německým režimem, k chování v koncentračních táborech, k sociálním a rodinným poměrům apod.*“³⁸ Tyto výjimky se ve zvýšené míře týkaly pouze mediků, kteří ve větším počtu studovali na německých vysokých školách.

I zde docházelo k excesům, neboť „ *vydané normy byly příliš volné a náchylné ke zneužití z osobních pohnutek i ve jménu určité politické doktríny. Průběh očistné akce se nevyhnul ani formalismu, který byl tak kritizován u státní byrokracie.*“³⁹ I přesto se tento postih netýkal příliš velkého počtu studentů.

³⁵ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

³⁶ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 71–72.

³⁷ Výnos MŠO ze dne 7. 6. 1945, č. A 22.434/45 – V/1, § 3. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

³⁸ Tamtéž.

³⁹ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 243.

Ministerstvo školství a osvěty odvozovalo délku fungování čestných soudů a fakultních vyšetřovacích komisí od doby trvání mimořádného soudnictví, zřízeného dle dekretů prezidenta republiky č. 16/1945 Sb., č. 17/1945 Sb. a č. 138/1945 Sb.,⁴⁰ jejichž účinnost byla zákonem č. 245/1946 Sb. opětovně prodloužena, a to až do 4. května 1947.⁴¹ Působnost čestných soudů a fakultních komisí byla proto po tomto datu zvláštním výnosem ministerstva školství přesunuta opět na disciplinární komise akademických senátů.⁴² S tímto postupem nesouhlasil jak samotný čestný soud v Praze, tak někteří studenti. Čestný soud navrhoval zachování svého fungování alespoň „*k dokončení záležitostí pendentních [otevřených – pozn. aut.] a u provádění případných obnov řízení ve smyslu platných směrnic podle výnosu MŠO z 10. 9. 1946, č.j. A 147057/46 – V/1*“⁴³ a odůvodňoval, že se jeho činnost neopírá o žádný z dekretů ani zákonů upravujících mimořádné lidové soudnictví, tudíž se na něj nevztahuje žádná lhůta. Studenti pak upozorňovali na nepřípustnou analogii.⁴⁴ Na druhé straně profesorský sbor Právnické fakulty Univerzity Karlovy svým usnesením ze dne 24. června 1947 vyslovil souhlas s krokem ministerstva a zdůraznil již od počátku pochybný právní základ očištné akce.⁴⁵ I přes výhrady však byla činnost očištných komisí a čestných soudů přerušena, ačkoliv čestné soudy nezanikly, jen vykonávaly pouze administrativní agendu.

Začalo tak krátké intermezzo, které mělo skončit po únoru 1948.

2.2 Očišta vysokých škol po roce 1948

V podstatě téměř hned 25. února 1948, kdy se Komunistická strana Československa chopila moci, začal na vysokých školách velký očištný proces, který se měl vyrovnat s reakční inteligencí už v jejích zárodcích. Vysoké školy byly dlouhodobě vnímány jako

⁴⁰ Dekret prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1945, č. 16 Sb. o posuzování nacistických zločinců, zrádců a jejich pomahačů a o mimořádném lidovém soudnictví; dekret prezidenta republiky ze dne 19. 6. 1945, č. 17 Sb. o národním soudu; dekret prezidenta republiky ze dne 27. 10. 1945, č. 138 Sb. o trestání některých provinění proti národní cti. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 288, s. 1.

⁴¹ Zákon č. 245/1946 Sb., jímž se mění a doplňují dekrety prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví a prodlužuje jejich účinnost.

⁴² BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 260.

⁴³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 288, s. 5.

⁴⁴ Tamtéž, s. 6.

⁴⁵ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

velmi konzervativní, spíše pravicově orientované instituce, které si udržovaly své zažité staleté zvyky a nehodlaly je z žádného důvodu měnit.

Nyní měl ale do rozhodování o osudu lidí na vysoké školy vstoupit lid, představovaný v revolučním kvasu na těchto ústavech ve většinové míře studenty. Jejich záštitou se staly vznikající revoluční akční výbory.

Očistný proces měl dvě fáze, první, živelnější, řízenou převážně studenty, téměř bez kontroly ministerstva školství a osvěty i ústředních stranických orgánů, které následně pouze aprobovaly rozhodnutí akčních výborů na jednotlivých školách. Druhá fáze již probíhala pod kuratelou strany, plánovanou dotazníkovou akcí, která proběhla v zimním semestru studijního roku 1948/49 a znamenala vyloučení nebo dočasné vyloučení (které se ale nakonec většinou ukázalo jako trvalé) pro většinu ze studentů, kteří byli očistnou akcí postiženi. Konečná čísla vyloučených se na některých klíčových fakultách blížila i polovině dosud studujících posluchačů, jak bude zmíněno níže.

Očistné akce se ale nedotkly jen studentů. Postiženi byli i tzv. reakční nebo též nepokrokoví učitelé, většinou starší, s mnohaletými vědeckými zkušenostmi, ale bez správného světového názoru, jímž mohl být nadále jen marxismus-leninismus. Proces zbavení se nepohodlných vyučujících nebyl tak rychlý, trval mnohdy až do počátku 50. let, ve svém důsledku ale pro mnohé znamenal konec vědecké činnosti ve svém oboru, pokud nenalezli místo v Československé akademii věd.

Tak si postupně KSČ připravovala půdu pro rozhodující změny v organizaci vysokého školství v ČSR.

2.2.1 Vylučování studentů po únoru 1948

První očistná akce na vysokých školách proběhla již krátce po 25. únoru 1948. Téměř tentýž den, kdy KSČ převzala moc v celém státě, převzaly moc na vysokých školách akční výbory, složené z komunistických studentů a v menšině i učitelů. *„Jejich personální složení byla hlášena nejen Ústřednímu akčnímu výboru Národní fronty na vysokých školách a jeho prostřednictvím celostátnímu Ústřednímu akčnímu výboru*

*Národní fronty, ale i stranickým orgánům, které se tím na jejich činnosti spolupodílely – přirovnání k pověstné převodové páce je zde zcela na místě.*⁴⁶

Tyto akční výbory pak začaly rozhodovat o vyloučení studentů, a to bez jakéhokoli podkladu v zákoně nebo v předpisech univerzity. Rozhodnutí o vyloučení a další postihy aprobovalo ministerstvo školství a osvěty. Jak situaci okomentoval Zdeněk Pousta, „od 25. února podepisoval zmocněnec Akčního výboru NF v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy František Lón jeden výnos za druhým.”⁴⁷

Od jara 1948 dále akční výbory zorganizovaly první dotazníkovou akci.

Fasádu legality pro postup akčních výborů Národní fronty na vysokých školách pak přinesl zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů. Nechme zaznít text zákona, a to ust. § 1: „(1) *Opatření akčních výborů nebo opatření učiněná na jejich návrh nebo na jejich místě, k nimž došlo v době od 20. února 1948 do dne počátku účinnosti tohoto zákona (do 8. srpna 1948 – pozn. aut.) a která směřovala k ochraně nebo k zabezpečení lidově-demokratického zřízení nebo k očištění veřejného života, jsou po právu, a to i v těch případech, kde by jinak nebyla v souladu s příslušnými předpisy. (2) Uzná-li Ústřední akční výbor Národní fronty, že nešlo o opatření podle odstavce 1 nebo že v jednotlivých případech nutno odstraniti nesrovnalosti vzniklé při provádění těchto opatření, je povolán úřad nebo orgán oprávněn učiniti na návrh Ústředního akčního výboru Národní fronty opatření nutná k revisi.*“⁴⁸ Jak je zřejmé z textu zákona, zakládal zcela nepřipustnou pravou retroaktivitu, navíc legalizoval zřejmě protiprávní jednání, které se do té doby odehrávalo, čehož si byli odpovědní činitelé na ministerstvu i ve stranickém aparátu vědomi. Tento postup byl objasněn ve vládním návrhu zákona – tisku č. 59: „*Poněvadž úkolem práva v lidově-demokratickém státě je v první řadě ochrana společenského a politického zřízení státu, tj. jeho sociální a ekonomické základny, která vyhovuje životním zájmům pracujícího lidu, a poněvadž akční výbory tento úkol splnily, je nutno*

⁴⁶ HRADECKÁ, Vladimíra. KSC a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Sborník z konference 18. – 19. 11. 1998. Praha, 1999, s. 275–286. Zde s. 276.

⁴⁷ POUSTA, Zdeněk. Univerzita Karlova a únor 1948. In: *1948. Únor 1948 v Československu*. Nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha, 2011, s. 317–321. Zde s. 320.

⁴⁸ Zákon č. 213/1948 Sb., § 1.

*jednání a opatření akčními výbory předsevzatá hodnotiti jako jednání a opatření právní.*⁴⁹

Akce byla jednak očištěnou politickou, jednak pokračováním poválečné očišty, tj. prověřování národní spolehlivosti. Obnoveny proto byly i čestné soudy v Praze a Brně.⁵⁰ Stalo se tak výnosem ministerstva osvěty z 9. března 1948, č. A 47.030/48 – V/1, kdy čestným soudům byla opět svěřena kromě administrativní agendy i činnost rozhodovací.⁵¹ Do senátů čestného soudu v Praze II byli profesorským sborem Právnické fakulty Univerzity Karlovy dne 19. března 1948 nominováni „dobří soudruzi“ prof. Josef Tureček a prof. František Štajgr.⁵² Ještě 12. ledna 1949 pak žádal čestný soud v Praze dopisem předsedy MUC. Ludvíka Hubera Právnickou fakultu Univerzity Karlovy o zaslání seznamu všech posluchačů zimního semestru 1948/49 a absolventů, aby bylo možné zjistit, „zda na čs. vysokých školách nestudují ještě lidé, kteří se za doby nesvobody provinili proti své národní a politické cti.“⁵³ Právě prověrkou národní spolehlivosti a jejím nedostatečným provedením v letech 1945–47 argumentovali mnozí komunističtí činitelé, když chtěli obhájit novou studijní očištu po 25. únoru 1948 před veřejností.⁵⁴

V této fázi očišty vysokých škol byli vylučováni především studenti, kteří byli výrazně pravicoví, zastávali nějaké významné funkce ve studentských či fakultních spolcích a kolejniích či jiných organizacích nebo se účastnili demonstrací a manifestací na podporu prezidenta Beneše a proti KSČ.⁵⁵ Tito studenti však byli pro demokratické studentské hnutí mnohdy rozhodujícími činiteli. Dalším důvodem vyloučení pak byla samozřejmě protistátní činnost, popř. přechod státních hranic.

⁴⁹ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Vládní návrh zákona o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů – tisk č. 59* [online]. [Cit. 27. 3. 2015]. Dostupné z WWW: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0059_00.htm.

⁵⁰ PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina. Akční výbory a poučovací studentská očišta na Masarykově univerzitě. In: *Universitas* 4, 1996, s. 32–38. Zde s. 35.

⁵¹ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 555, kart. č. 55.

⁵² AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

⁵³ Tamtéž.

⁵⁴ Tak poučovací očištu obhájí ve svých pamětech i Jiří Pelikán. Viz PELIKAN, Jiri. *Ein Frühling, der nie zu Ende geht*, s. 77–78.

⁵⁵ Šlo především o studentský pochod na Hrad 25. února 1948, kdy byly někteří aktéři posléze pozatíkáni.

Vyloučení studentů mohlo být nepodmíněné nebo podmíněné, dalším trestem bylo distancování na dobu od dvou do šesti měsíců, důtka, vyloučení z funkcí nebo členství ve spolcích, přikázání na manuální brigádu apod. Ještě v průběhu roku 1948 se někteří z dočasně vyloučených studentů na vysoké školy mohli dokonce vrátit, což už později bylo spíše výjimkou.⁵⁶

Očistná akce se dotkla i Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kde bylo vyloučeno ze studia (natrvalo) 46 studentů a 103 posluchačů bylo distancováno na různou dobu.⁵⁷ Jedněmi z prvních vyloučených bylo právě dvanáct studentů právnické fakulty v čele s Emilem Ransdorfem.⁵⁸ Zmocněnec Akčního výboru NF v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy František Lón formuloval výnos o jejich vyloučení z 25. února 1948 takto: „*Vylučuji až na další opatření ze studia na právnické fakultě s okamžitou platností (dokud neobdrží osvědčení obnoveného čestného soudu Svazu vysokoškolského studentstva v Praze): Emila Ransdorfa, Karla Šešinu, Svatopluka Gavendu, Josefa Mestenhausera, Bohuslava Kučeru, Vladimíra Bičičtě, Jiřího Rennera, Ludvíka Reimanna, Jana Sklenáře, Bohuslava Davida, Jana Rennera a Richarda Hartmanna.*“⁵⁹

Očistná akce po únoru 1948 byla v převážné většině ukončena během června 1948.⁶⁰

Ačkoliv poúnorové čistky se studentů tolik nedotkly (silně bylo zasaženo především do učitelského sboru – viz podkapitola 2.2.3), znamenaly výraznou proměnu prostředí a atmosféry vysokých škol. „*Studentů zbavených jejich nejvýraznějších představitelů i opory ve studentských spolcích a vystavených politickému tlaku se zmocňovala*

⁵⁶ POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách. In: *AUC-HUCP*. Roč. 36–38, 1996–1998, sv. 1–2, s. 87–93. Zde s. 88.

⁵⁷ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 90–91.

⁵⁸ Emil Ransdorf byl studentem právnické fakulty Univerzity Karlovy, členem národně socialistické strany a významným studentským funkcionářem (byl předsedou spolku Všehrd a Svazu vysokoškolského studentstva). Účastnil se manifestací studentů na podporu prezidenta Beneše v únorových dnech, následně se vyhnul zatčení, když se ukryl v suterénních prostorách právnické fakulty. Krátce po únoru 1948 emigroval.

⁵⁹ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 280.

⁶⁰ PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina. Akční výbory a poúnorová studentská očista na Masarykově univerzitě, s. 35 a 37.

*malomyslnost. Na konci prvního pololetí roku 1948 již studentstvo v ničem nepřipomínalo onu sebevědomou sílu, která tak rozhodně vystoupila na obranu demokracie v únorových dnech. V obavách o svou budoucnost studenti ve stále větším počtu volili cestu, která pro ně byla donedávna nepředstavitelná – vstup do komunistické strany.*⁶¹

2.2.2 Tzv. studijní prověrky na vysokých školách

První očištná akce po únoru 1948 sice některé zaskočila, nebyla ale příliš rozsáhlá a mnohé v aparátu KSČ neuspokojila. Netrvalo proto dlouho a začala příprava nové očištné akce mezi studentstvem, tentokrát již řízené stranickými orgány a ministerstvem školství, věd a umění.⁶²

Někdy na podzim 1948 se v sekretariátu ÚV KSČ začalo mluvit o provedení systematické prověrky na vysokých školách. Očištná byla tentokrát relativně důkladně připravována, a to i po stránce propagační.

Vysokoškolský výbor KSČ v Praze v osnově referátu připravovaného k tzv. demokratizaci vysokých škol jasně označil vysokoškolské studium jako „*obsahově neživotné, abstraktní, reakční, plně buržoasní nevědecké ideologie. Pod rouškou „objektivnosti“ a svobody studia byli mladí lidé otravováni nejhnusnějšími protinárodními, protilidovými ideologiemi. Forma studia je zkostnatělá, jsou zachovávané nemožné tradiční, dávno překonané studijní normy, které studentům studium ještě více otravovaly. [...] Musíme vyloučit ze studia všechny, kteří nestudují a studovat nechtějí, kteří celým svým životem dokazují, že se na svém úseku nechtějí zapojit do poctivé budovatelské práce.*“⁶³ Školská komise ÚV KSČ pak odůvodnila nové prověrky na vysokých školách tak, že po únoru 1948 „*posluchači byli postiženi jen velmi málo. Je tady třeba jít daleko hlouběji v očištění vysokých škol od reakčních a neproduktivních živlů z řad vysokoškolských posluchačů.*“⁶⁴ Stranické orgány se však shodly, že bude lepší počkat až po 17. listopadu 1948.

⁶¹ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 92–93.

⁶² To bylo přejmenováno z ministerstva školství a osvěty na ministerstvo školství, věd a umění dle zákona č. 233/1948 sb., o názvu ministerstva informací a ministerstva školství a osvěty, jakož i příslušných pověření, a to s účinností od 22. října 1948.

⁶³ POUŠTA, Zdeněk. *Studijní prověrky na českých vysokých školách*, s. 88–89.

⁶⁴ Tamtéž, s. 89.

Prvním vnějškovým signálem zahájení studijních prověrek bylo vyjádření generálního tajemníka ÚV KSČ Rudolfa Slánského na zasedání Ústředního výboru dne 17. a 18. listopadu 1948, v němž zazněla i tato slova: „*Nemilosrdně vyčistíme střední a vysoké školy od reakčních studentů a postaráme se o to, aby převážná část studujících středních a vysokých škol se rekrutovala z dělnických rodin.*“⁶⁵ Následně se měla rozjet rozsáhlá kampaň pro veřejnost, která měla odůvodnit studijní prověrky jako uvolnění skrytých pracovních rezerv pro pětiletku a zdůraznit jejich charakter jako prověrek studijní morálky posluchačů vysokých škol vedoucích k vyloučení pouze formálně studujících. Tisková konference se nakonec odehrála 28. ledna 1949 a role mluvčího se ujal Miloslav Valouch.⁶⁶

Vrchním orgánem celé akce bylo ministerstvo školství, věd a umění, které ji také zaštitovalo po právní stránce. Dne 30. listopadu 1948 vydalo výnos č. A 235.271/48 – V/1, kterým se doplňuje zatímní disciplinární řád pro univerzity, jakožto i disciplinární řády všech ostatních vysokých škol.⁶⁷ V něm si ministerstvo vyhradilo „*své vlastní pravomoci řízení proti posluchačům, kteří svobody studia zneužívají, a těm posluchačům, kteří nestudují vůbec nebo se bez vážné příčiny ve studiu nápadně zpožďují.*“⁶⁸ Dle výnosu byly jmenovány tříčlenné disciplinární komise, které si mohly ustanovit tříčlenné subkomise. Ty podléhaly schválení ministerstva po slyšení Ústředního akčního výboru NF na vysokých školách. „*Disciplinární komise v závažných případech vyloučí ze studia na vysokých školách posluchače, kteří neplní své studijní povinnosti. Výrok o vyloučení ze studia vyžaduje ku své platnosti potvrzení ministerstva školství, věd a umění.*“⁶⁹ Proti rozhodnutí potvrzenému ministerstvem neexistovalo odvolání.

Skutečným rozhodujícím činitelem však byly stranické organizace a výbory (především akční výbory Národní fronty na školách a vysokoškolský výbor KSČ), které doporučovaly členy disciplinárních komisí a také byly řídicími a kontrolními orgány

⁶⁵ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 28.

⁶⁶ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 97.

⁶⁷ HRADECKÁ, Vladimíra. KSČ a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách, s. 277.

⁶⁸ Výnos MŠVU ze dne 30. listopadu 1948, č. A 235.271/48 – V/1. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

⁶⁹ Tamtéž.

komisí.⁷⁰ Do disciplinární komise Právnické fakulty Univerzity Karlovy tak byli 3. prosince 1948 ministerstvem školství, věd a umění jmenováni děkan prof. Josef Tureček a studenti Václavek a Kristek.⁷¹

Bližší provádění prověrek upravila směrnice ministerstva školství, věd a umění ze dne 6. prosince 1948.⁷² Prověrky měly mít dvě fáze, první sestávala ze shromažďování dotazníků od jednotlivých posluchačů, druhá pak z krátkých pohovorů subkomise s posluchačem. *„Počet subkomisí byl stanoven tak, aby na jednu připadlo 50 posluchačů a po třicetiminutovém pohovoru subkomise byla schopna navrhnout posluchače k dalšímu studiu či jej svým výrokem o vyloučení z fakulty následně předat odboru pracovních sil příslušného národního výboru.“*⁷³ Na Právnické fakultě Univerzity Karlovy vzniklo takových subkomisí 30.⁷⁴

První fáze prověřování, tj. shromažďování dotazníků, probíhala v prosinci 1948. Mezi 10. a 15. prosincem byly všem prověřovaným studentům předány nebo zaslány dotazníky, které měly od 14. do 18. prosince doručit na děkanáty (osobně nebo poštou), což bylo kontrolováno.⁷⁵ Děkanáty ve spolupráci s disciplinárními komisemi pak měly do 10. ledna 1949 potvrdit údaje „o studijním prospěchu“ na předložených dotaznicích.⁷⁶ Už samy dotazníky mohly být přímým podkladem pro vyloučení posluchače. Obsahovaly velmi konkrétní otázky typu: *„zda vlastní movitý a nemovitý majetek, movitý a nemovitý majetek rodičů, zda změnil otec, matka po únoru zaměstnání, kdy a kam?“*⁷⁷ Podrobný byl i životopis, který se odevzdával s dotazníkem.

Mezitím disciplinární komise vypracovaly tzv. studijní normy, vycházející z vyplněných dotazníků a informací od stranických organizací, a zaslaly je do 20. prosince 1948 na ministerstvo školství, věd a umění. Do 10. ledna 1949

⁷⁰ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 29; POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách, s. 89.

⁷¹ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

⁷² Výnos MŠVU ze dne 6. 12. 1948, č. A 242.245/48 – V/1.

⁷³ POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách, s. 90.

⁷⁴ Výnos MŠVU ze dne 4. 1. 1949, č. A 257.107/48 – V/1. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55

⁷⁵ POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách, s. 90.

⁷⁶ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 97.

⁷⁷ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 295.

pak měly zaslat ke schválení ministerstvu ještě zpracované připomínky subkomisí k normám s ohledem na odevzdané dotazníky. Normy stanovovaly „maximálně dosažitelný počet zkoušek a studijních prací podle normálního studijního plánu“ (v překladu, stanovovaly, kolik měl mít student toho kterého ročníku splněno) a podle nich pak subkomise statisticky zpracovávaly samotné dotazníky.⁷⁸

Podle statistik, první fáze vylučování na základě dotazníků a „ekonomického významu“ školy pak v lednu 1949 stanovil vysokoškolský výbor KSČ v Praze předpokládané procento vyloučených studentů z jednotlivých pražských vysokých škol na konci studijních prověrek (tzv. směrné číslo). Nejvyššího podílu vyloučených měly dosáhnout komise na Právnické fakultě Univerzity Karlovy a na Vysoké škole hospodářských věd, shodně 42 %. Vysoká škola zemědělsko-lesnického inženýrství ČVUT pak měla vyloučit 40 % studentů. Vysokoškolský výbor KSČ tato čísla zdůvodnil „*vysokou reakčností fakult a jejich velmi nepříznivým politickým a sociálním složením. Fakulty slíbily předepsanou procentuální kvótu vyloučených posluchačů dodržet v rozmezí dvou procent,*“⁷⁹ ačkoliv některé prý nejprve požadovaly i vyšší čísla.

Další směrnice k provádění prověrek vydalo ministerstvo v lednu 1949.⁸⁰ Poprvé zde zakotvilo odvolací řízení. Odvolacím orgánem byl stanoven odbor vysokého školství MŠVU pod vedením Miloslava Valoucha. Dále byl rozšířen okruh prověřovaných i na absolventy před závěrečnými zkouškami nebo dokonce čekající již jen na vystavení vysvědčení nebo diplomu. Ty prošetřoval pouze akční výbor příslušné vysoké školy nebo fakulty.

Podrobněji byly upraveny i pohovory u disciplinárních komisí, tj. druhá fáze prověrek. Ty se měly dle původní směrnice odehrát od 15. ledna do 10. února 1949 před jednotlivými subkomisemi.⁸¹ Pohovor měl průměrně trvat 30 minut a před jeho započatím odevzdal student index. O rozhovoru sepsala subkomise podrobný protokol. Každý den pak subkomise provedla zhodnocení jednotlivých případů a do protokolu zapsala návrh rozhodnutí s důkladným odůvodněním. Návrhy

⁷⁸ Výnos MŠVU ze dne 6. 12. 1948, č. A 242.245/48 – V/1. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

⁷⁹ HRADECKÁ, Vladimíra. KSČ a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách, s. 280.

⁸⁰ Směrnice MŠVU ze dne 13. 1. 1949, č. A 7.732/49 – III/2.

⁸¹ Viz výnos MŠVU ze dne 6. 12. 1948, č. A 242.245/48 – V/1.

rozhodnutí subkomisí s podkladovými písemnými materiály pak putovalo k hlavní fakultní disciplinární komisi, která je projednala s předsedy subkomisí a která mohla zvrátit kladný či záporný výsledek prověrky. Výsledek měl být znám do dvou dnů od provedení pohovoru subkomisí.⁸² Pokud byl kladný, byl studentovi vrácen index s vepsaným potvrzením o absolvování prověrky. Pokud byl výsledek záporný, studentovi nebyl již index vrácen. Provedením pohovorů a konečnými rozhodnutími na jejich základě bylo přímé prověřování ukončeno.⁸³

Jaký byl skutečný průběh pohovorů, zaznamenal Zdeněk Pousta. *„Pohovor měl často charakter zkoušky a dbalo se na to, aby politické otázky přicházely v míře co možná nejmenší. Přesto byly časté a neznalost odpovědi na typ otázky charakteru, kdo je současný předseda Mezinárodního svazu studentstva, stresovala posluchačku až do oznámení výsledku prověrky.“*⁸⁴

Kdo všechno byl tedy prověřen a jaká byla hlediska prověřování?

*„Studijní prověrky se vztahovaly na všechny posluchače československých vysokých škol s výjimkou těch, kteří zahájili vysokoškolská studia studijním rokem 1948/49 a s výjimkou posluchačů, kteří nejsou československými státními příslušníky.“*⁸⁵ Vyloučení studentů přijatých ve studijním roce 1948/49 do I. ročníku z prověrky bylo možné jen proto, že již při přijímání na vysokou školu se podrobovali přijímacímu řízení a pohovoru a v případě kádrové nevhodnosti nebyli vůbec přijati.⁸⁶

Posuzování posluchači byli interně rozděleni jak podle třídního původu, tak podle politických postojů a studijního prospěchu. Studijní prověrky jako takové většinou prováděly pouze disciplinární komise, prověrky politické pak často akční výbory Národní fronty jednotlivých fakult na podkladě materiálu shromážděného disciplinárními komisemi. Nejmněji měli být posuzováni studenti ze středních vrstev, někdy označováni jako tzv. indiferenti. Jejich prověrky se měly zakládat pouze na jejich

⁸² Směrnice MŠVU ze dne 13. 1. 1949, č. A 7.732/49 – III/2.

⁸³ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 295.

⁸⁴ POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách, s. 92.

⁸⁵ Tamtéž, s. 90.

⁸⁶ Byl zaveden předběžný zápis a uchazeč byl přijímán kromě maturitního vysvědčení a prospěchu na střední škole i na základě posudku ředitele střední školy a národního výboru v bydlišti uchazeče. Viz NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství a osvěty 1948, s. 258 a s. 368–370. Výnos MŠO z 29. 5. 1948, č. A-113 969-V a Výnos MŠO z 21. 7. 1948, č. A-152 113-V.

studijním prospěchu, neboť tato vrstva měla být získána pro nové vysokoškolské studium a převychována přímo na školách. Vrstva označená jako „kapitalistické živly“ měla být posuzována i na základě politického postoje. Nejostřejší posouzení museli očekávat tzv. třídní nepřátelé (potomci „*znárodněných fabrikantů, rozparcelovaných velkostatkářů, znárodněných velkoobchodníků a únorem odstraněných vysokých byrokratů a veřejných činitelů*“⁸⁷), na které byla uplatněna přísná studijní měřítko i posuzování politických postojů vůči lidově demokratickému zřízení. Vedle třídně nepřislušných posluchačů měli být nadále (napříč třídami) vyloučeni pokud možno ze studijních důvodů i „zřejmí reakčníci“, o nichž byly známy jejich negativní politické postoje (z kádrového posudku z národního výboru v místě bydliště, z kolejí apod.) a „reakčníci trestaní za protistátní činnost“ (např. za demonstrace v únoru 1948). „Politicky sporné případy“ neměly být řešeny vyloučením na základě prověrek, ale měl být použit nástroj, který se osvědčil i po jejich skončení – zkoušky, především ze společenských nauk (marxismu-leninismu). Upravená hlediska platila pro absolventy před závěrečnými zkouškami. U těch byl na prvním místě třídní původ, dále politické postoje, vědomosti z marx-leninismu, povahové charakteristiky a jako poslední studijní prospěch.⁸⁸

KSČ rozlišovala i mezi těmi, kteří prověrky prováděli. Naprostou důvěru požívali pouze tzv. kádroví soudruzi. Těch ale nebyl dostatečný počet pro obsazení všech komisí a subkomisí, proto byli jejich členové někdy doplňováni i z mimoškolních zdrojů, a to instruktory ze stranického aparátu a jinými kádrovými pracovníky.⁸⁹

Prověrky tedy měly být maskovány jako ryze studijní, tj. zavedené „k přešetření studijního prospěchu“ posluchačů, skrýván byl politický podtext prověrek. To však v některých případech činilo potíže u studentů sice reakčních, ale s výborným prospěchem. „*Že v prověrkách šlo skutečně o zastírací manévr, to dokazuje i formální vylučování soudruhů, tj. v mluvě dokumentů členů KSČ. Tito studenti se buď k prověrce nedostavili, nebo byli vyloučeni a důvěrně jim bylo sděleno, že budou přijati při odvolacím řízení. Na Vysoké škole politické byla „většina soudruhů vyloučena*

⁸⁷ HRADECKÁ, Vladimíra. KSČ a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách, s. 279.

⁸⁸ Tamtéž, s. 279–280.

⁸⁹ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 29.

z taktických důvodů,“ praví se v hlášení a „chyb, kterých se komise dopustila, chce napravit při vyřizování odvolání.“⁹⁰

Především prověrek na Právnické fakultě Univerzity Karlovy se disciplinární komise a subkomise chopily s velkou vervou, až musel zasahovat vysokoškolský výbor KSČ v Praze. Jak vyplývá z jeho zprávy o prověrkách na fakultě, „*soudruzi si pletli vytlačování s likvidací.*“⁹¹ Zásahy byly sice výjimečné, ale „*týkalo se to vylučování vynikajících studentů, dále zbytečné kladení podrobných politických otázek, hlavně však lehkovážné posuzování případů posluchačů s větším majetkem, kde docházelo někdy k mechanickému vylučování, které se obracelo dokonce i proti středním vrstvám.*“⁹² Dle zprávy závodní organizace KSČ na Právnické fakultě UK, o studijní prověrce a jejím průběhu na PrF UK bylo přímo k politické prověrce přeměřováno od klasických studijních prověrek asi 500 studentů (asi 13,5 % zapsaných). Na právnické fakultě v Praze fungovala speciální kádrová komise, později snad měly být zřízeny dvě, aby nahromaděnou práci vůbec zvládaly. Prověřování u nich bylo velmi tvrdé, docházelo k excesům a nevhodnému chování členů komise.⁹³

Prověrkou nakonec na českých vysokých školách prošlo téměř 40 tisíc studentů. Kladně bylo prověřeno skoro 29 tisíc posluchačů, zatímco vyloučeno bylo celkově asi 9 – 10 tisíc studentů (asi 25 %). Pražské vysoké školy opustilo přes 7 500 posluchačů (asi 28 %), za důvod vyloučení byl většinou označen „*neprospěch*“.

O nejvíce posluchačů přišla Právnická fakulta Univerzity Karlovy, „*která byla považována za baštu velkoburžoazie a reakce*“⁹⁴, z 3 330 prověřovaných studentů (u Hradecké 3 800, ale rozdíl zřejmě tvoří 500 nerozhodnutých případů) jich bylo po provedení prověrky vyloučeno 1 050, nedostavilo se 350 studentů (asi 10 %), což ale samo o sobě bylo důvodem k vyloučení, tj. fakultu muselo opustit 42,4 % všech posluchačů.⁹⁵

⁹⁰ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 29.

⁹¹ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 295.

⁹² Tamtéž.

⁹³ AUK, f. Čestný soud, kart. č. 56. Viz URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 109–110.

⁹⁴ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 30.

⁹⁵ Tamtéž.

Silně byly dále v Praze prověrkami postiženy farmacie a lékařské fakulty Univerzity Karlovy, strojní fakulta a Vysoká škola zemědělsko-lesnického inženýrství ČVUT, Vysoká škola hospodářských věd nebo Vysoká škola politická a sociální.⁹⁶

„Přestože se řídicí stranické orgány snažily postupovat jednotně a podle předem vypracovaného plánu, docházelo v činnosti jednotlivých komisí a subkomisí k dosti značným rozdílům. Některé komise vylučovaly i studenty, kteří nebyli kádrově ani studijně závadní, jiné se snažily udržet talentované posluchače na školách, a v některých případech se jim to i podařilo. Často rozhodoval zcela subjektivní názor vedoucích funkcionářů a projevil se i osobní sympatie a antipatie.“⁹⁷

Jak již bylo zmíněno výše, proti vyloučení nebo dalším trestům ve svém důsledku znamenajícím často vyloučení bylo možné se odvolat k odboru pro vysoké školy MŠVU. Odvolání adresované disciplinární komisi příslušné vysoké školy nebo fakulty bylo nutné podat od 10. do 19. února 1949 na děkanátu nebo rektorátu, k později podaným odvoláním nebyl brán zřetel. Muselo být odůvodněno a tvrzení v něm uvedená doložena důkazy. Přezkum odvolání byl stanoven na 21. až 26. února 1949.⁹⁸ Tato lhůta však nebyla dodržena.

K vyřizování odvolání ustanovilo ministerstvo zvláštní odvolací komisi, která rozhodovala podle podkladů shromážděných odvolacími disciplinárními komisemi na fakultách.⁹⁹ Úkolem komise bylo odkrytí a napravení přehmatů disciplinárních komisí, především však měla být kladně vyřízena odvolání soudruhů, kteří byli vyloučeni z taktických důvodů. Dle údajů Urbáška a Pulce podalo odvolání 5 234 posluchačů, tj. asi 51 % všech vyloučených, kteří „neprošli sítí fakultních disciplinárních komisí.“¹⁰⁰ Jen v Praze podalo odvolání přes 3 500 studentů, nejvíce na Právnické fakultě Univerzity Karlovy, kde se odvolalo 683 posluchačů. Kladně bylo vyřízeno téměř 1 600 odvolání (30,5 %). Jen na Právnické fakultě Univerzity Karlovy bylo dle výnosu ministerstva školství, věd a umění ze dne 21. března 1949 a dodatků

⁹⁶ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 30; HRADECKÁ, Vladimíra. KSČ a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách, s. 283; URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 98–100.

⁹⁷ HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na vysokých školách, s. 30.

⁹⁸ Směrnice MŠVU ze dne 13. 1. 1949, č. A 7.732/49 – III/2.

⁹⁹ Oběžník MŠVU ze dne 19. února 1949, č. 31.000/49 – III/1.

¹⁰⁰ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 101.

k němu vyhověno odvolání 197 posluchačů a bylo jim umožněno řádně se zapsat do letního semestru 1949.¹⁰¹

Poté byla agenda odvolání přesunuta na kádrový odbor MŠVU, který obdržel ještě do konce roku 1949 přes 1 100 žádostí o znovupřijetí. Tentokrát však bylo vyhověno pouze necelým 60 žádostem. Od roku 1950 přešlo vyřizování odvolání na odvolací komisi Ústředního akčního výboru Národní fronty pod vedením prof. Bezdíčka, děkana ČVUT. Tato komise poprvé zasedala 15. září 1950 a do října 1951, kdy fakticky skončila její činnost, vyřídila další skoro 1 000 žádostí, z nich kladně přes 150. Agenda se poté opět přesunula na ministerstvo.

Vyřizování odvolání pokračovalo často až do počátku 50. let, většinou však už o znovupřijetí posluchače rozhodovalo ministerstvo školství, věd a umění nebo jednotlivé vysoké školy.¹⁰²

*„Stávalo se, že po roční či dvouleté výrobní praxi na základě kladných posudků byl některým studentům umožněn návrat na fakultu a dokončení studia.“*¹⁰³ Např. ve studijním roce 1950/51 se mohli ke studiu opět přihlásit někteří posluchači vyloučení při studijní prověrce, *„kterým však Ústřední akční výbor Národní fronty v Praze po přešetření jejich zapojení do budovatelské práce a jejich poměru k naší lidově demokratické republice vydal povolení pokračovati ve studiích.“*¹⁰⁴ Konečné rozhodnutí o povolení k dalšímu studiu, popř. o znovupřijetí na vysokou školu však příslušelo pouze ministerstvu školství, věd a umění.

2.2.3 Odstraňování učitelů z vysokých škol po roce 1948

Zárok proti reakčním a nepokrokovým vyučujícím na vysokých školách byl na rozdíl od relativně rychlé a během dvou let provedené očisty studentstva dlouhodobějším procesem. V prvotní fázi proces brzdily zákonné a univerzitní předpisy, kdy nebylo zcela jednoduché zbavit se především profesorů a docentů.

¹⁰¹ Výnos MŠVU ze dne 21. března 1949, č. 44.465/49 – III/1 a dodatky k němu ze dnů 21. března, 30. března, 9. dubna, 20. května a 22. června 1949. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹⁰² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 288, s. 31a a násl.; URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 101.

¹⁰³ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 296.

¹⁰⁴ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

Učitelů a dalších zaměstnanců fakult se dotkla především první očistná akce zahájená hned v únoru 1948.

V archivu Univerzity Karlovy se dodnes dochovalo prohlášení „Akčního výboru pokrokového studentstva“ z 23. února 1948, kde tento akční výbor žádá o očištění univerzity od reakčních učitelů a především navrhuje změny ve funkcích rektora a děkanů jednotlivých fakult na univerzitě. *„Dějinné události dneška žádají, aby také na půdě staroslavné Karlovy univerzity bylo dáno vedení do rukou profesorů pokrokových a aby byly okamžitě a důsledně odstraněni všichni činitelé reakční. Není náhodou, že dodnes nebyl odstraněn nikdo z provinilých profesorů reakce, a není náhodou, že rektor i děkani všech fakult jsou profesori známí svými reakčními sklony nebo aspoň politicky naprosto neschopní. Pokrokoví akademičtí občané, profesori i studenti, nepřipustí, aby se uskutečnily pokusy reakce ponechati dnešní stav i pod maskou „akčních“ výborů, v zákulisí reakčně připravených! V čele univerzity buďtež ihned volbou profesorských sborů ustanoveni nový rektor a děkani a to výhradně z profesorů známých svou pokrokovou činností, tedy především z profesorů strany komunistické a sociálně demokratické, zaručujících, že v slavném jubilejním roce bude vysoké učení Karlovo v rukou povolanych.“*¹⁰⁵ Do funkce rektora byl navržen prof. Zdeněk Nejedlý, do funkce děkana právnické fakulty řádný profesor dr. Josef Tureček, „jehož pokrokovost a vynikající vlastnosti jsou všeobecně ceněny.“ *„Všechny změny musí být provedeny okamžitě. [...] Nestane-li se tak do konce února, vyhrazuje si pokrokové studentstvo, že spolu s pracujícím lidem pokrokových stran nejrozhodnějšími zákonnými cestami si ve prospěch všech pokrokových sil a budoucnosti národa vynutí svou vůli. [...] Pryč s reakčními profesory staroslavné Karlovy university! Pryč s reakčním vedením, ať žije socialistický, lidově demokratický pokrok, věda, výchova!“*¹⁰⁶

Téměř okamžitě po svém ustavení a převzetí moci přistoupily akční výbory Národní fronty na fakultách k opatřením proti jednotlivým učitelům, především profesorům. Již 25. února 1948 tak mohl podepsat zmocněnec Akčního výboru NF v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy František Lón tento výnos týkající se učitelů na Právnické fakultě Univerzity Karlovy: *„Vyhovuji žádosti shora uvedeného Akčního*

¹⁰⁵ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹⁰⁶ Tamtéž.

výboru a činím tato opatření – Zprošťuji s okamžitou platností až do dalšího opatření výkonu funkce: prof. dr. Karla Engliše, prof. dr. Vratislava Buška, prof. dr. Ladislava Voštu, prof. dr. Jana Matějku, doc. dr. Jana Novotného a prof. dr. Jiřího Cvetlera. Prof. dr. Bohuš Tomsa nebude přednášet pro posluchače právnické fakulty I. až III. semestru a nebude působit jako zkušební komisař ve zkušebních oborech jemu vzdálených, pro něž není kvalifikován (habilitován). Povolávám opět do aktivity s okamžitou platností prof. Antonína Hobzu. Zprošťuji s okamžitou platností až do dalšího opatření výkonu funkce dr. Stanislava Kratochvíla, tajemníka na právnické fakultě Univerzity Karlovy.¹⁰⁷

Prof. Karel Engliš jako rektor celé Univerzity Karlovy se vzdal této své funkce již krátce po 25. únoru 1948, nadále však zůstal členem profesorského sboru právnické fakulty. Až do 31. 12. 1950, kdy byl penzionován, tak vypisoval přednášky, ačkoliv ve skutečnosti nepřednášel. Byl vždy omluven „ze zdravotních důvodů“, což již v září 1948 vzal na vědomí Akční výbor Národní fronty na právnické fakultě. Byl tak sice fakticky odstraněn z fakulty, ale zůstaly mu zachovány funkční požitky.¹⁰⁸ Prof. Vratislav Bušek krátce poté, co byl dán na dovolenou s čekatelným, emigroval.¹⁰⁹

Akční výbory Národní fronty také začaly zasahovat do chodu akademických institucí jednotlivých fakult, kam dosud neměli studenti ani zaměstnanci fakulty přístup. Na zasedání jednotlivých profesorských sborů se až na výjimky nikdo nepostavil proti takovému závažnému porušování akademických svobod. Mezi profesory vládl strach ze ztráty zaměstnání. Důležité bylo, „že rozhodování akčních výborů bylo akademickými grémií akceptováno a že se tak na univerzitě staly podstatným, určujícím centrem, které hrálo prakticky v mnohém roli nadřazeného orgánu.“¹¹⁰ Všechny personální otázky nebo cesty do zahraničí tak musely být schváleny akčními výbory Národní fronty.

Tento opatrný postoj ukazuje např. výzva prorektora prof. Bydžovského a děkanů fakult Univerzity Karlovy k akademické obci ze dne 1. března 1948. „Prorektor

¹⁰⁷ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 279–280.

¹⁰⁸ ČECHURA, Jaroslav. Rektorský rok Karla Engliše. In: *Věda v Československu 1945–1953*. Sborník z konference 18. – 19. 11. 1998. Praha, 1999, s. 255–273. Zde s. 271.

¹⁰⁹ NA, AÚV KSč, f. 19/7, a.j. 289, s. 28.

¹¹⁰ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 281.

a děkanové university Karlovy vyzývají vás, všechny členy akademické obce, abyste v klidu a soustředění pokračovali v práci a studiu v letním semestru, jenž právě začíná. Nechtějte nálezet mezi ty, kdož dosud zaujímají k lidové demokracii postoj záporný nebo vyčkávající. Prožíváme důležitou fasi nutného vývoje, jenž vyplývá organicky z našich dějin, z naší společenské struktury, z našich utrpení a revolucí i z odkazu našich nejvýznačnějších duchů ve všech oborech kultury. Vyzýváme vás proto, abyste se postavili čelem k socialismu, o nějž usiluje rozhodná většina našeho národa. Tím zmírníme napjetí, zvětšíte možnosti spolupráce a vývoje ve znamení lidskosti, po níž toužíme všichni. Z kladně tvůrčí práce plyne uspokojení i naděje. Neodlučujte se od lidu a lid se neodloučí od vás. Nebojte se, svoboda bádání je zaručena. Vy, kdož máte rozhodování v rukou, dostali jste i velikou odpovědnost. Buďte rozvážní a nedopusťte, aby se mezi vás vetřeli lidé nehodní.“¹¹¹

Zaměstnaneckou očistu oficiálně umožnily až výnosy ministerstva vnitra z 27. února až 4. března 1948.¹¹² Týkaly se všech zaměstnanců ve služebním poměru.¹¹³

Již první výnos z 27. února 1948 stanovoval základní postup proti těm veřejným zaměstnancům, o kterých rozhodly akční výbory Národní fronty. Zaměstnancům, kteří byli zaměstnáni v rozvazatelném služebním poměru, měla být dána neprodleně výpověď. Ti, u nichž to nebylo možné (např. i vysokoškolští profesori), měli být dáni na dovolenou s čekatelným. Tato opatření měla být provedena „s největším urychlením a v řízení co nejstručnějším.“ Výnos z 1. března 1948 byl dodatkem k výnosu předchozímu a stanovoval dále k odstranění ze služby osoby vinné podle dekretů prezidenta o mimořádném soudnictví, ačkoliv bylo od potrestání upuštěno.

Smysl výnosu z 3. března 1948 o pokračování očištné akce prováděné akčními výbory Národní fronty není třeba už podle jeho názvu nějak více vysvětlovat.

¹¹¹ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹¹² Výnos MV ze dne 27. 2. 1948, č. B-3244-27/2 – 1948 – IV/1, o prozatímních opatřeních o služebním poměru zaměstnanců odstraněných v rámci očišty z veřejné služby; výnos MV ze dne 1. 3. 1948, č. B-3244-1/3 – 1948 – IV/1, o prozatímních opatřeních o služebním poměru zaměstnanců odstraněných v rámci očišty z veřejné služby a o výměře studijních příjmů; výnos MV ze dne 3. 3. 1948, č. B-3244-2/3 – 1948 – IV/1, o pokračování očištné akce prováděné akčními výbory Národní fronty; výnos MV ze dne 4. 3. 1948, č. B-3244-4/3 – 1948 – IV/1, o začlenění zaměstnanců odstraněných z veřejné služby do práce.

¹¹³ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 85.

Jeho vydání bylo odůvodněno již v jeho úvodu: „*Jak zřejmo z dosavadních výsledků očistné akce, prováděné v řadách veřejných zaměstnanců akčními výbory NF, byly (sic!) jí postiženi toliko zaměstnanci obzvláště se provinivší nebo zpronevěřivší se svým úkolům řádného a státu oddaného zaměstnance. V rámci ozdravení veřejné správy je nutno učiniti další opatření. Úkoly veřejné správy, jež se podávají z nového uspořádání, vyžadují totiž nejen úředního aparátu naprosto oddaného myšlence lidově demokratické republiky, nýbrž i zaměstnanců, kteří svou důvěryhodností, služební horlivostí a výkonností budou jedině zárukou jejího zdárného rozvoje. Aby tohoto cíle bylo dosaženo, žádám akční výbory NF, aby v očistě veřejné správy od zaměstnanců nevyhovujících uvedeným požadavkům i nadále pokračovaly.*“¹¹⁴ Jako nevyhovující požadavkům byli označeni zaměstnanci nespolehliví, nezpůsobilí, neschopní a nevykonní. Co však bylo náplní těchto pojmů, dále „v zájmu jednotného postupu“ určoval tento výnos MŠO. Politickou náplň měl především pojem „nespolehlivosti“. Stačilo, aby byl zaměstnanec nelояální, tj. takový, který „*neprojevili dostatečné pochopení pro nové lidově demokratické uspořádání státu nebo pro jeho závazky vůči slovanským státům, svým postojem brzdil snahy o rozvoj tohoto uspořádání nebo těchto závazků, nebo dokonce projevoval myšlenky přičící se těmto snahám, nebo nepříčinil se ať iniciativně, či jinak, aby svým výkonem přispěl ke zvýšení a utužení pracovní morálky.*“¹¹⁵

Posledním výnosem ze 4. března 1948 bylo určeno, jak bude naloženo se zaměstnanci propuštěnými nebo danými na dovolenou, kterým bylo méně jak 55 let u mužů a 45 let u žen. Jejich seznam měl být ihned příslušným služebním úřadem zaslán okresním úřadům ochrany práce příslušným podle bydliště nebo pobytu dotyčného. Ty pak tyto zaměstnance měly zařadit do práce podle potřeby.¹¹⁶

Dne 15. března 1948 pak vydalo ministerstvo školství a osvěty oběžník s pokyny k provádění těchto výnosů.¹¹⁷ Provedení personálních opatření při odstranění ze služby bylo svěřeno příslušným osobním úřadům, ministerstvo školství a osvěty si však vyhradilo rozhodnutí o všech učitelských osobách, „*včetně soukromých i honorovaných*

¹¹⁴ Výnos MV ze dne 3. 3. 1948, č. B-3244-2/3 – 1948 – IV/1.

¹¹⁵ Tamtéž.

¹¹⁶ Výnos ze dne 4. 3. 1948, č. B-3244-4/3 – 1948 – IV/1.

¹¹⁷ Oběžník MŠO ze dne 15. března 1948, č. A-58.250/48 – V/3.

*docentů, učitelských osob ve smluvním poměru, asistentů všeho druhu i učitelských osob honorovaných podle hodin – pověřených přednáškami, učebnými příkazy, suplováním, lektorů atd.*¹¹⁸ Osobní úřady tak mohly rozhodovat pouze o pomocných vědeckých silách a demonstrátorech, kterým měla být hned po odstranění ze služby zastavena stipendia.

Dne 7. dubna 1948 ministerstvo osvěty svým výnosem – oběžníkem č. A 69.794/48 – V/3 oznámilo, že ministerstvo vnitřně odvolalo svým dopisem z 19. března 1948 výnos o pokračování očištné akce prováděné akčními výbory Národní fronty. Opatření na podkladě tohoto výnosu tak musela být odvolána, ministerstvo však samozřejmě zdůraznilo, že opatření učiněná akčními výbory na podkladě ostatních výnosů ministerstva vnitřně nejsou jakkoli dotčena.¹¹⁹ Tímto se v podstatě chýlila ke konci očištná akce mezi zaměstnanci fakult.

14. května 1948 pak vyzvalo ministerstvo školství a osvěty akční výbory v oboru vysokých škol a škol uměleckého směru, aby urychlily prověřování a vyšetřování a výsledky svých šetření s návrhy konečných opatření ohledně profesorů a docentů zasílaly Ústřednímu akčnímu výboru Národní fronty v Praze a v opise také ministerstvu školství a osvěty.¹²⁰

Zpětné aprobování zákroků proti vyučujícím na vysokých školách pak opět přinesl zákon č. 213/1948 Sb., z něž již bylo jeho nejdůležitější ustanovení citováno výše. Jeho zbývající dva paragrafy se věnovaly pouze veřejným zaměstnancům a účinnosti opatření akčních výborů Národní fronty jako rozvázání služebního nebo pracovního poměru nebo přesunu do výslužby. Pokud tedy bylo vydáno opatření, jímž byl zaměstnanec postaven mimo činnou službu, považovalo se za rozvázání služebního nebo pracovního poměru od prvního dne měsíce následujícího po účinnosti zákona, tj. od 1. září 1948. Tím zanikaly veškeré povinnosti, práva a nároky ze služebního nebo pracovního poměru jak pro zaměstnance, tak pro jeho rodinu, s výjimkou částek podle předpisů o přestupech ve veřejnoprávním důchodovém pojištění (zaopatření).

¹¹⁸ Oběžník MŠO ze dne 15. března 1948, č. A-58.250/48 – V/3. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹¹⁹ Oběžník MŠO ze dne 7. dubna 1948, č. A 69.794/48 – V/3. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55

¹²⁰ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

„Veřejní zaměstnanci, kteří byli takto odstraněni ze služby, s níž je spjato veřejnoprávní pensijní zaopatření, se přeloží do výslužby s účinností k poslednímu dni měsíce, následujícího po dni počátku účinnosti tohoto zákona (k 30. 9. 1948 – pozn. aut.), vykazují-li do dne počátku účinnosti tohoto zákona nejméně 10 let celkové služební doby započitatelné pro nárok a výměru odpočívých (zaopatřovacích) platů a dosáhli-li do dne počátku účinnosti tohoto zákona muži 55. rok a ženy 45. rok věku.“¹²¹

Rozsah zaměstnanecké očisty, nazvané v řeči výnosů ministerstva školství a osvěty očištěnou veřejné správy, je velmi těžké odhadnout. Zprávy jsou dochovány především o ukončení působení profesorů a docentů, jimž poskytovaly větší ochranu univerzitní předpisy.

Tak děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy prof. Cyril Horáček odpověděl na výzvu ministerstva školství a osvěty z 11. března 1948, aby jim zaslal seznam personálních opatření, jež byla provedena v rámci očisty veřejné správy, takto: *„K Vašemu přípisu ze dne 11. března 1948, č. A-52.978/48 – V/3 zasíláme Vám trojmo seznam osob, jež byly zproštěny svých funkcí dekretem zmocněnce Akčního výboru v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy k návrhu Akčního výboru NF na právnické fakultě university Karlovy ze dne 28. února 1948.“¹²²* Seznam se téměř shoduje již s výnosem zmocněnce Františka Lóna z 25. února 1948. Zproštění výkonu funkce byli prof. JUDr. Karel Engliš, prof. JUDr. Vratislav Bušek, prof. JUDr. Ladislav Vošta, prof. JUDr. Jan Matějka, doc. JUDr. Jan Maria Novotný, doc. JUDr. Jiří Cvetler a vrchní rektorátní komisař JUDr. Stanislav Kratochvíl, sekretář děkanství. Profesoři Bušek, Vošta a Matějka byli dáni na dovolenou s čekatelným, soukromí docenti Cvetler a Novotný byli zbaveni docentury na Právnické fakultě Univerzity Karlovy. Dále prof. JUDr. Bohuš Tomsa dostal zákaz přednášet pro I. – III. semestr a působit jako zkušební komisař „v oborech jemu vzdálených“ a prof. JUDr. Miroslav Boháček byl zbaven působení v předsednictvu zkušebních komisí.¹²³

Ti profesoři a docenti, kteří mohli setrvat na právnické fakultě, byli podrobeni neustálému tlaku stranických orgánů, aby vstoupili do strany, účastnili se politického života na škole apod., dále museli absolvovat pravidelná prázdninová školení pořádaná

¹²¹ Zákon č. 213/1948 Sb., § 2 odst. 2.

¹²² AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹²³ Tamtéž.

ministerstvem školství, věd a umění.¹²⁴ Již v březnu 1948 tak např. mohla právnická komise KSČ rozeslat dopisy, v nichž vítala rozhodnutí profesorů Andrese a Krčmáře a docentů Bartoška a Lepšíka vstoupit do KSČ.¹²⁵ V červnu 1948 pak podal přihlášku do KSČ i prof. Solnař.¹²⁶

První fáze očisty po únoru 1948 však nebyla konečnou. Další fáze již však nebyla nárazová, ale pozvolná, profesori a docenti byli propuštěni postupně. Častým postupem u profesorů bylo dát dotyčného na dovolenou a později ho přeradit do penze, docenti byli jednoduše propuštěni. Ve zprávě Miloslava Valoucha o výsledcích reformy studia na vysokých školách přednesené na poradě kulturně propagačního oddělení 5. dubna a po úpravách 12. dubna 1950 tak mohl autor konstatovat, že „bylo od února 1948 z vyučovacího procesu odstraněno celkem 80 (13 %) profesorů a 27 (6 %) docentů. Byli zapojeni četní noví externí učitelé a rovněž z části jmenováni noví profesori. Problém výměny však ještě stále zůstává. Výměnu učitelů nelze provést v krátké době pro nedostatek odborně a politicky vyspělých kádrů, a proto je třeba se zaměřit v současné době intenzivněji na převýchovu kladných typů dobrých odborníků na vysokých školách a na urychlení výchovy nového vědeckého dorostu. Současně je nutno však provádět výměnu tam, kde jsou pro to podmínky, a do vyučování na vysokých školách zapojovat aspoň částečně naše odborníky, kteří působí mimo vysoké školy.“¹²⁷

Větší zásahy do personálního obsazení fakulty přinesla opatření v souvislosti s přijetím nového vysokoškolského zákona a jeho zaváděním do praxe a s převedením státních zaměstnanců, mezi jinými i učitelů, ze služebního do klasického pracovního poměru k 1. dubnu 1950, a to zákonem č. 66/1950 Sb.¹²⁸ Dle něj bylo mnohem snadnější ukončit působení pedagoga na vysoké škole, přemístit jej nebo ho penzionovat.

Dne 18. září 1950 na I. zasedání předsednictva nově ustaveného Státního výboru pro vysoké školy se k odstranění nepohodlných učitelů z vysokých škol vyjádřil

¹²⁴ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 556, kart. č. 55.

¹²⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 289, s. 47–49 a 52.

¹²⁶ Tamtéž, s. 76.

¹²⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 12, s. 442–443.

¹²⁸ Zákon č. 66/1950 Sb., o pracovních a platových poměrech státních zaměstnanců.

Miloslav Valouch: „Konečně je třeba určitá opatření, aby na vysokých školách již nadále nepřednášeli ti učitelé, kteří z důvodu ideologických a vzhledem k svému zaměření nejsou únosní pro vysoké školy. V této etapě jsou to hlavně především školy právnické a filosofické, event. i přírodovědecké, vysoké školy hospodářských věd a vysoká škola politických a sociálních věd. Návrhy nejsou sice ještě úplně připraveny, ale s ostatním materiálem budou předloženy příští týden v předsednictvu k projednání současně s otázkou vypořádání se s odsunutými učiteli po stránce formálně sociální.“¹²⁹

Výše zmíněný návrh kádrového odboru ministerstva školství, věd a umění schválilo předsednictvo Státního výboru pro vysoké školy 21. září 1950 a posléze putoval do kádrového oddělení ÚV KSČ, nestihl se však provést do předpokládaného 1. 10. 1950, takže postiženým vyučujícím bylo prozatímně sděleno, že nemohou na vysoké škole dále vyučovat.

Dotčeno bylo celkem 47 profesorů. Ti měli být penzionováni, přeřazeni na nové pracoviště mimo vysoké školy nebo s nimi měl být rozvázán pracovní poměr výpovědí.¹³⁰ Od studijního roku 1950/51 tak byli z Právnické fakulty Univerzity Karlovy odstraněni přeřazením do penze profesori Tomsa a Čechrák. Prof. Boháčkovi měl být rozvázán pracovní poměr po vyhledání nového pracoviště.¹³¹ Do jiného povolání měl být převeden prof. Valina.¹³² Nechme zaznít kádrovou charakteristiku prof. JUDr. Bohuslava Tomsy odůvodňující návrh na jeho penzionování: „Na přednáškách a seminářích připouští volné diskuse a nemluví otevřeně o politických problémech. Do diskusí však zasahuje a pod rouškou objektivitě zesměšňuje obratným způsobem názory soudruhů. Má značný vliv na určité studentské kruhy, někdy se mu daří ovlivnit i soudruhy.“¹³³

V období do konce roku 1951 byli z právnické fakulty odstraněni ještě prof. Cyril Horáček a Jan Krčmář, kteří byli penzionováni, a prof. Zdeněk Peška, který byl obviněn z protistátní činnosti a odsouzen v procesu s Miladou Horákovou.¹³⁴ S prof. Siblíkem byl rozvázán pracovní poměr.¹³⁵

¹²⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 3.

¹³⁰ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 87.

¹³¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 14–16

¹³² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 316, s. 24.

¹³³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 252.

¹³⁴ BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy IV*, s. 383.

Na přelomu roku 1952/53 v rámci 2. pětiletého plánu schválila vláda na svém jednání 30. prosince 1952 usnesení tohoto znění: „*Učinit rozhodná opatření k vyhledání profesorů a přednášejících, oddaných lidově demokratickému zřízení pro doplnění vysokých škol a odstranit z vysokých škol osoby, které neodpovídají odborným a politickým požadavkům lidově demokratického státu.*“¹³⁶ Některými úředníky ministerstva školství, věd a umění bylo toto usnesení pochopeno jako výzva k jednorázové akci, čistce. Byla proto připravována směrnice k jejímu provedení a další opatření. Naštěstí pro vysokoškolské pedagogy vzniklo na počátku roku 1953 ministerstvo vysokých škol, do jehož čela byl jmenován Ladislav Štoll. Ten v dorozumění s pracovníky kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ nakonec celou akci zastavil s tím, že „*nebude prováděna žádná jednorázová očista, ale pedagogičtí i kádroví pracovníci ministerstva se daleko více zaměří za to, aby byli povyšováni mladí schopní učitelé a vědečtí pracovníci, aby byli vynikající odborníci z praxe získáni pro vysoké školy a na druhé straně, aby byli postupně z vysokých škol odvoláváni učitelé, kteří odborně nebo politicky nestačí požadavkům, které na ně klade výchova nové inteligence.*“¹³⁷

Jednorázové akce ve formě čistek mezi pedagogy na vysokých školách se pak již na vysokých školách až do nástupu normalizace po roce 1968 ve zvýšené míře neopakovaly.¹³⁸

¹³⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 302, s. 68.

¹³⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 131.

¹³⁷ Tamtéž, s. 131–132.

¹³⁸ Určitou výjimkou mohlo být hromadné penzionování profesorů v roce 1958/59.

3 Institucionální proměna československých vysokých škol – zákon o vysokých školách č. 58/1950 Sb.¹³⁹

3.1 Návrhy na reformu vysokých škol a právnického studia po roce 1945

Již od roku 1945, kdy bylo osvobozeno Československo a kdy nový stát začal být budován na principech lidové demokracie, se začaly ozývat návrhy na změnu systému vysokého školství. To bylo považováno zastánci reformy za zpátečnické a příliš tkvějící v dobách Rakouska-Uherska a první republiky. Jako velká nevýhoda byl vnímán systém samostatné právní úpravy postavení a organizace každé vysoké školy, přičemž některé otázky např. stipendií nebo zkoušek byly vtěleny v dalších právních předpisech.

V roce 1946 vznikly první návrhy a iniciativy k nové úpravě vysokého školství i na půdě Ústavodárného národního shromáždění a ministerstva školství a osvěty v rámci plnění poválečného dvouletého plánu. Například prof. Kříženecký navrhoval sloučit všechny vysoké školy, popř. všechny vysoké školy v jednom městě do jedné, a to podle principu tzv. jednotné školy. Podstatou jeho návrhu bylo především vtělení základů vysokoškolské organizace do jednoho zákona, což by usnadnilo kolektivní spolupráci na budování nového státu. Posluchači měli nejprve absolvovat jakýsi obecný základ a následně pokračovat ve studiu na specializovaných fakultách nebo školách. Tento obecný základ měl být vyučován buď na duchovědné, nebo přírodovědné základní fakultě. Absolventi obecného základu by získali titul bakaláře. Absolvování navazujících fakult by vedlo po složení státní zkoušky k udělení titulu magistr, popř. inženýr. Zároveň by byly fakulty rozčleněny na oddělení výchovné a badatelské, podle úrovně a zájmů každého studenta a profesora. Navrhována byla taktéž regulace počtu posluchačů vysokých škol, vzhledem k jeho velkému vzrůstu po 2. světové válce.¹⁴⁰ Tato reforma však vyvolávala na straně univerzitních profesorů strach z omezení autonomie a svobody vysokých škol a z důsledného podřízení se bádání jednotnému plánu. Profesorský sbor právnické fakulty především namítal možnou těžkopádnost takové nově organizované vysoké školy a formální i materiální potíže

¹³⁹ Tato kapitola vychází z příspěvku *Institucionální proměna československých vysokých škol v době právnické dvouletky* vypracovaného v rámci specifického vysokoškolského výzkumu Univerzity Karlovy č. 260 012 „*Rekondifikace právního řádu, justice a správy v 50. letech 20. století*“.

¹⁴⁰ AUK, f. Akademický senát, sign. B10/9, inv. č. 847, kart. 61.

s uskutečněním sjednocení, kritizoval i některé jednotné orgány, jako Rektorská rada, které by zasahovaly do samosprávy vysokých škol.¹⁴¹

Z některých dílčích otázek bylo navrhováno především upravení přijímání posluchačů vysokých škol, a to v podstatě jeho redukce z důvodu velkého množství studentů. Návrh zákona byl předložen v Ústavodárném národním shromáždění poslancem Krajínou, nakonec ale nebyl přijat, zřejmě z důvodu nižšího počtu studentů na středních školách a strachu komunistů z ještě většího omezení jejich vlivu na vysokých školách.¹⁴²

Reforma celkového pojetí vysokoškolské problematiky na podkladě zákona tak nakonec nedošla svého uskutečnění, zůstalo pouze u návrhů a jejich oponentur na jednotlivých vysokých školách a upraveny byly pouze některé dílčí otázky.

Silně se ozývaly především hlasy volající po reformě právnického studia.

Dle vládního usnesení ze dne 16. července 1946, o přípravných opatřeních k provádění budovatelského programu třetí vlády bylo ministru školství a osvěty uloženo předložit návrh na novelizaci a sjednocení předpisů o vysokých školách. Mimo jiné se tato reforma měla týkat i reformy právnického studia, která byla mnohými vnímána jako nejnaléhavější úkol. Při II. subkomisi ministerstva školství a osvěty pro dvouletý plán byl zřízen sbor expertů pro reformu právnického studia. Za předsedu sboru byl vybrán prof. Vratislav Bušek, který v té době zastával pozici referenta II. subkomise ministerstva školství a osvěty pro dvouletý plán pro reformu vysokoškolských studií. Podle požadavků ministerstva měly být v tomto sboru (komisi) zastoupeny profesorské sbory právnických fakult univerzit (Prah, Brno, Bratislava – každá po 3 zástupcích – jeden z historicko-právního, jeden z judiciálního a jeden ze státovědeckého oboru), dále ministerstva spravedlnosti, vnitra, financí, pro sjednocování zákonů a pověřenectva školství a osvěty v Bratislavě, dále advokátní a notářské komory, studentské spolky Všehrd v Praze, Právník v Brně a Právník v Bratislavě (1 společný zástupce) a Ústřední rada odborů.¹⁴³

¹⁴¹ AUK, f. Akademický senát, sign. B10/8, inv. č. 846, kart. 61.

¹⁴² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 277, s. 25 a 32–33.

¹⁴³ NA, f. MŠK, sign. 3 I a, kart. č. 307.

Již v roce 1946 vznikla osnova zákona o studiu na právnické fakultě a o dosažení hodnosti doktora práv, kterou vypracoval JUDr. Zdeněk Flajzar.¹⁴⁴ Návrh počítal s tím, že na právnickou fakultu může být přijat i uchazeč, který neabsolvoval střední školu, ale bude mít potřebné schopnosti a profesorský sbor ho připustí ke studiu. Počítalo se již s povinnými předměty a o vykonání zkoušky z nich se mělo vydávat vysvědčení o státní zkoušce. Po vykonání státních zkoušek ze všech povinných předmětů měl být student vyhlášen magistrem práva, což měl být titul ekvivalentní s doktorem práv. Navrhováno bylo 18 povinných předmětů a předměty historicko-právní byly posunuty až do posledních semestrů, za výuku platného práva. Dále měl student absolvovat max. tři povinná cvičení.¹⁴⁵ Hodnost doktora práv mohl student získat v tom případě, že předložil disertační práci a „*vykonal nejméně dvě třetiny státních zkoušek s prospěchem dobrým s vyznamenáním a ostatní s prospěchem dobrým. K dosažení tohoto prospěchu může kandidát požádati děkana o opakování tří zkoušek za účelem zlepšení prospěchu z dobrého na dobrý s vyznamenáním nebo z dostatečného na dobrý, v tom z jedné reprobované zkoušky.*“¹⁴⁶ Přísnou zkoušku (rigorosum) na podkladě disertační práce měl student absolvovat pouze v tom případě, že to navrhli posuzovatelé disertace. Zákon měl vstoupit v platnost pro studenty nastupující do I. ročníku ve studijním roce 1946/47.¹⁴⁷

Zdá se, že jednání o reformě právnického studia probíhalo i v rámci KSČ, a to v sekci pro reformu právnického studia a studentů v rámci právnické komise ÚV KSČ. Ve fondu komisí ÚV KSČ se dochovaly zápisy z takovýchto jednání.¹⁴⁸ Účastnili se jich např. prof. Hobza, prof. Vaněček nebo dr. Dressler, působící po r. 1948

¹⁴⁴ NA, AÚML, f. 29, a.j. 209, s. 1 a násl. JUDr. Zdeněk Flajzar se před 2. světovou válkou přiklíněl ke komunismu, nezastával ale hlavní linii strany, jeho postoje byly blízké se Závěšem Kalandrou. Byl vězněn v nacistickém koncentračním táboře. Po válce vstoupil do sociálně demokratické strany. Viz BIEBERLE, Josef. K nedožitým devadesátinám JUDr. Zdeňka Flajzara. *Střední Morava*, č. 26, 2008, s. 148.

¹⁴⁵ Zajímavým ustanovením, i vzhledem k dnešní výuce na vysokých školách, je § 12 písm. c), dle něhož ve cvičeních, konaných jednou učitelskou silou, nemá býti účastno více než 30 posluchačů. Viz NA, AÚML, f. 29, a.j. 209, s. 4.

¹⁴⁶ NA, AÚML, f. 29, a.j. 209, s. 6.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 8.

¹⁴⁸ Zápis ze schůze z 2. října 1946 je možné nalézt v NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 1–3.

na ministerstvu spravedlnosti jako náměstek ministra. Na některých jednáních byl zřejmě přítomen i prof. Tureček, pozdější děkan Právnické fakulty Univerzity Karlovy po r. 1948. Hlavní cíle reformy právnického studia shrnul již na jednání 2. října 1946 prof. Vaněček: „zlepšení celkové výchovy právníků, které s[oudruh]. Vaněček nazývá přílehlavě „dělníky s právem“ a zlepšení odborné kvality; není možné, aby dnešní právník lpěl na dogmatech, nutno naopak dosáhnouti pružnosti při výkladu zákonů a dále lidovosti a co hlavně, aby celkové jejich zaměření bylo socialistické.“¹⁴⁹ Úkoly byly v této sekci následně rozděleny do 3 referátů, a to: předměty studijní (soudruh Boura), způsob vyučování (soudruh Paloncy) a zkoušky a hodnosti (prof. Vaněček).¹⁵⁰

Jak pokračovaly tyto aktivity po stránce obsahové, není možné z archivních pramenů zjistit, protože se dochovaly pouze prezenční listiny z jednání této sekce.¹⁵¹ Zdá se, že některých jednání sekce se zúčastňovali i studenti Právnické fakulty Univerzity Karlovy organizovaní v KSČ.¹⁵² Na této fakultě bylo v polovině roku 1947 organizováno asi 280 z 5 500 studentů v závodní organizaci KSČ.¹⁵³

Návrhy na reformu právnického studia byly dále projednávány i na konferenci právníků – komunistů ve dnech 7. a 8. srpna 1946, kde přednesl své teze např. prof. Vaněček a prof. Tureček.¹⁵⁴

Návrh na reformu právnického studia z pera prof. Turečka vyšel v srpnu 1946 knižně.¹⁵⁵ Obsahoval návrhy dvou právních předpisů, „zákona o studijním řádu pro právnické fakulty universit“ a „výnos ministra školství a osvěty o studijním řádu pro právnické fakulty universit“.

¹⁴⁹ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 2. Lze snad pouze dodat, že v pružnosti výkladu zákonů dosáhli někteří pounoroví právníci opravdového mistrovství.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 3.

¹⁵¹ Prezenční listiny z 12. 11. 1946, 20. 2. 1947, 13. 5. 1947 a 19. 5. 1947. Viz tamtéž, s. 14–17.

¹⁵² NA, AÚML, f. 29, a.j.208, s. 22–23. Jak vyplývá z dopisu členů této organizace předsednictvu ÚV KSČ, aby zajistilo přednášky pokrokových profesorů prof. Vladimíra Procházky (který byl profesorem stolice sovětského práva a sovětské ekonomiky na právnické fakultě, ale nekonal přednášky pro své zaneprázdnění v ÚNS), a prof. Hobzy viz tamtéž, s. 30.

¹⁵³ Viz dopis členů závodní organizace KSČ předsednictvu ÚV KSČ. NA, AÚML, f. 29, a.j.208, s. 30.

¹⁵⁴ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 24.

¹⁵⁵ TUREČEK, Josef. *Reforma právnického studia*. Praha, 1946.

Návrh zákona zmocňoval ministra školství a osvěty vydat studijní řád pro právnické fakulty s tím, že tento měl být uveřejněn ve Sbírce zákonů. Nejvyšší akademickou hodností měla být prohlášena docentura, naopak placené docentury zrušeny. Nižší a vyšší stupně akademické hodnosti měly být v podstatě postaveny naroveň a studenti, kteří již na fakultách studovali, měli dokončit podle stávajících studijních předpisů, pouze doktorské zkoušky měly být konány podle nového předpisu.¹⁵⁶

Návrh výnosu pak obsahoval jako přílohu studijní řád právnických fakult. Dle jeho znění mělo být právnické studium nadále bezplatné. Jednotlivé studijní obory byly v návrhu studijního řádu rozděleny na pět typů: samostatné obory (hlavní vědy), nesamostatné obory speciální (speciální vědy), nesamostatné obory pomocné (pomocné vědy), vedlejší nauky a tělesnou a brannou výchovu.¹⁵⁷ Studenti právnické fakulty nemohli být současně posluchači na jakékoli jiné fakultě. Studium bylo v návrhu rozvrženo na 8 semestrů (zimní běh měl trvat od 1. září do 31. ledna a letní běh od 1. února do 30. června) a studenti neměli ve škole setrvat proti své vůli déle než 5 dní v týdnu a 8 hodin denně. Velká část přednášek již byla vedena jako povinná¹⁵⁸, stejně jako některá cvičení.¹⁵⁹ Zkoušky měly být zvláštní, odborné, rigorózní a disputační.¹⁶⁰ Zvláštní a odborné zkoušky byly zkoušky samostatné, naopak rigorózní byly zachovány jako zkoušky kolektivní (pro jednotlivé obory najednou). Zkoušky měly být hodnoceny pouze třemi stupni (prospěl výtečně, prospěl nebo neprospěl). Předmětem disputační zkoušky byla předložená seminární práce a obor, do něhož spadalo téma práce, a následovat měla po zkoušce rigorózní, u zvláštní zkoušky přednáška ze speciální nebo pomocné vědy, vedlejší nauky nebo odborná přednáška z praxe, u 18 odborných zkoušek především hlavní vědy a u rigorózní zkoušky obory filozofie práva, pravovědy, vývoj práva od antiky po nejnovější dobu s důrazem na ČSR a jedna ze speciálních věd.¹⁶¹ Nižší akademickou hodnost měl student získat prakticky po absolvování všech 18 povinných odborných zkoušek

¹⁵⁶ TUREČEK, Josef. *Reforma právnického studia*, s. 15–16.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 20–21.

¹⁵⁸ Tamtéž, s. 30–31.

¹⁵⁹ Tamtéž, s. 50–53.

¹⁶⁰ Zvláštní zkouška neměla trvat déle než čtvrt hodiny, odborná zkouška déle než půl hodiny, disputační zkouška déle než hodinu a rigorózní zkouška déle než dvě hodiny. Viz tamtéž, s. 42.

¹⁶¹ TUREČEK, Josef. *Reforma právnického studia*, s. 41–47.

a složení akademického slibu. U vyšší hodnosti mělo být získání tohoto gradu podmíněno získáním nižší akademické hodnosti a absolvováním alespoň devíti z 18 odborných zkoušek s výtečným prospěchem, členstvím ve třech různých seminářích a podáním disputační seminární práce, vykonáním rigorózní a disputační zkoušky a alespoň rokem v právní praxi.¹⁶²

Svůj návrh odůvodňoval prof. Tureček především větší veřejností právnického studia (studium pod dozorem lidu, veřejnost přednášek) a přístupností (bezplatnost studia, volba zkoušejícího). Důsledně trval na zrušení podvojnosti zkoušek (státní i přísné zkoušky doktorské z těch samých oborů) a na nahrazení kolektivních zkoušek zkouškami dílčími. Taktéž považoval za důležitou větší propojenost studia s praxí, kdy obory platného práva byly zařazeny do první poloviny studia a obory dějin práva přesunuty do druhé poloviny.¹⁶³

Nové úpravy se však nakonec dočkaly jen státní a přísné zkoušky na právnických fakultách, a to vládním nařízením č. 14/1947 Sb., o státních zkouškách a o přísných zkouškách doktorských na fakultách věd právních a státních, kterým byly nově plošně¹⁶⁴ zavedeny tzv. dílčí zkoušky. Tento krok byl podporován studenty, ale především mezi profesory právnických fakult se proti tomuto nařízení zvedl silný odpor. Vyučující poukazovali na nekomplexnost takového zkoušení jednotlivých předmětů odděleně a na úpadek znalostí jednotlivých kandidátů, kteří se naučí jen potřebný předmět. I nadále trvali na zachování jednotných zkoušek z několika provázaných právních oborů.¹⁶⁵ Zároveň ve svém vyjádření k vládnímu nařízení zdůraznili, že tato úprava zkoušek byla provedena pouze nařízením vlády, nikoli zákonem, ačkoliv tak fakticky docházelo ke změně zákona č. 68/1893 ř. z., novelizovaného zákonem č. 290/1919 Sb., o právnických a státovědeckých studiích a o zkouškách státních, což bylo ústavněprávně nepřípustné.¹⁶⁶ Je zajímavé, že názor

¹⁶² TUREČEK, Josef. *Reforma právnického studia*, s. 57–58.

¹⁶³ Tamtéž, s. 67 a násl.

¹⁶⁴ Tato možnost byla dočasně zavedena pro studenty, kteří studovali mimořádným způsobem (zkrácené studium) po návratu na vysoké školy po r. 1945.

¹⁶⁵ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 396, kart. č. 39.

¹⁶⁶ Původně měla být tato úprava provedena zákonem o prozatímní úpravě zkoušek na právnických fakultách, který navrhli poslanci Zápotocký, Erban, Vandrovec, Vojanec a „druhové“. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 283, s. 170–178.

profesorů se nakonec ukázal jako správný a o několik let později bylo od dílčích zkoušek znovu ustoupeno.

3.2 Vysoké školy a Právnická fakulta Univerzity Karlovy po únoru 1948

Po únorovém převratu v roce 1948 se zcela změnilly podmínky i tlaky vyvíjené na vysoké školy. Ty byly, často velmi důsledně, očištěny od tzv. reakčních živlů a zpátečnických vyučujících (Právnická fakulta Univerzity Karlovy přišla téměř o polovinu studentů – viz kapitola 2). Byla nastolena nová cesta, kterou se mělo ubírat československé vysoké školství. Prvořadým úkolem byla úprava vysokoškolského studia a jeho přizpůsobení novým poměrům v republice a budování socialismu. I proto došlo k revizi a vydání nových studijních plánů jednotlivých oborů. Tyto plány měly vytvořit reformní komise a subkomise ustavené pro jednotlivé obory a také reformní komise na jednotlivých školách, jejichž postup měla koordinovat Ústřední reformní komise.¹⁶⁷ Zároveň byly ustaveny tzv. studijní kroužky (viz dále). Hlavní slovo na vysoké školy měli pokrokoví studenti, členové akčních výborů Národní fronty.

Návrh na novou úpravu právnických studií vypracovaný komisí pro reformu studia na právnické fakultě university Karlovy ve spolupráci s Akčním výborem Národní fronty na fakultě byl odeslán na ministerstvo školství, věd a osvěty již 7. května 1948.

V Národním archivu ve fondu Ministerstvo školství a kultury je uložen pravděpodobně tento původní návrh komise předložený Akčním výborem Národní fronty ministerstvu ke schválení. Proto se na něj můžeme blíže podívat. Návrhem na novou úpravu právnických studií bylo studium rozděleno stejně jako předtím do 8 semestrů. Měly být zavedeny povinné předměty, jichž bylo 18¹⁶⁸, a předměty speciální, kterých bylo okolo 35 a z nichž nebylo nutné skládat zkoušku. Podmínkou dosažení nižšího akademického gradu mělo být absolvování zkoušek z 16 povinných předmětů, absolvování 3 cvičení za studium a závěrečná zkouška ze dvou

¹⁶⁷ NA, f. MŠK, sign. 3 I a, kart. č. 309.

¹⁶⁸ Theorie státu a práva; právo ústavní; národní hospodářství; politika (dějiny a dnešní stav politických nauk); světový vývoj práva; právo soukromé; správní věda a právo správní; právní filosofie (dějiny a současný stav); finanční věda a právo finanční; obchodní a podnikové právo; civilní právo procesní; trestní právo; československé právní dějiny; dějiny římského práva; pracovní právo; konfesní právo (dějiny a současný stav); mezinárodní právo (včetně mezinár. soukr.); práva současných slovanských států I. SSSR, II. ostatní slov. státy.

z 16 speciálních předmětů. Zkoušky mohly být skládány až na výjimky v jakémkoli pořadí. Pro celou fakultu návrh zaváděl pouze třístupňovou klasifikaci, a to: prospěl výtečně, prospěl a neprospěl. K dosažení vyššího gradu bylo zapotřebí, aby uplynul minimálně rok od dosažení nižšího gradu, uchazeč prokázal vykonání jednorozční praxe u soudu, ve správní službě, u advokáta nebo notáře, dále účast na třech seminářích minimálně po dva semestry a v jednom z nich vykonání větší písemné seminární práce a uchazeč absolvoval dvě přísné zkoušky neboli rigorosum.¹⁶⁹ Bylo navrhováno ponechat stávající způsob určování titulů absolventů pro nižší i vyšší gradus (např. magister/ doktor, doktor/ mistr, inženýr/ doktor). Byly tak pro nově příchozí studenty zrušeny státní zkoušky ve své původní podobě, tj. historicko-právní, státovědná a judiciální státní zkoušky. Většina zkoušek byla koncipována jako zkoušky jednooborové, dílčí.¹⁷⁰

Vedle tohoto návrhu jsou v archivu uloženy taktéž připomínky k tomuto návrhu, zřejmě z bratislavské právnické fakulty. V tomto textu jsou návrhu na novou úpravu právnických studií vytýkány především odtrženost od praxe (malé zastoupení praktických a lektorských cvičení, návrh více exkurzí na soudy a úřady i do podniků), převaha jednooborových zkoušek (návrh tzv. skupinových zkoušek u příbuzných oborů, kdy by mezi jednotlivými zkouškami byly max. 3 dny) a na druhou stranu ponechání kolektivních zkoušek u závěrečných zkoušek a prvního rigoróza (kdy jsou dle Prahy kolektivní zkoušky jako forma zkoušení překonané) a trvání na dvou gradech (kdy by stačila hodnota doktora po složení všech zkoušek, předložení disertace a složení jednoho rigoróza v podobě kolektivní zkoušky).¹⁷¹

Reforma byla nakonec v upravené podobě schválena výnosem MŠVU ze dne 13. září 1948 (č. A 185.229/48) jako předběžný studijní a zkušební řád I. ročníku reformovaného studia práv v zimním semestru studijního roku 1948/49. Později byl nazýván také jako „Turečkova reforma“. Brzy se ale ukázal jako nevyhovující.¹⁷²

¹⁶⁹ První zkouška se měla skládat z právní filosofie, z obecných právních dějin a „dvou hlavních předmětů podle volby kandidáta s vyloučením předmětu, do něhož spadá práce, jež je základem řízení.“ Druhá měla sestávat z předmětu, z něhož psal uchazeč práci. Viz NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

¹⁷⁰ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

¹⁷¹ Tamtéž.

¹⁷² LITSCH, Karel. Proměny právnického studia 1945 – 1989, s. 91.

Konečný reformovaný studijní plán byl na právnické fakultě hotov na studijní rok 1949/50. Nechme o jeho struktuře promluvit Nástin zprávy o stavu právnické fakulty v Praze a návrh na některá opatření k zajištění řádného chodu této školy, který byl vypracován v březnu 1951.¹⁷³ „V první polovině studia se mají studenti seznámit se základy marx-leninismu, dějinami dělnického hnutí, s politickou ekonomikou, s dějinami a základy sovětského státu a práva a s marx-leninskou teorií státu a dějinami státu a práva. Studium jest v tomto období organizováno do 4 kateder, a to v katedře marx-leninismu, v katedře teorie a dějin státu a práva, v katedře státu a práva SSSR a v katedře politické ekonomie. Druhá část studia jest věnována československému právnímu řádu a mezinárodnímu právu a politice. Po kodifikaci v oboru občanského, trestního a procesního práva, jsou již dány hlavní předpoklady pro dobré zvládnutí nového studia. Toto studium jest organizováno na 4 katedrách, a to v katedře státního a správního práva, v katedře trestního práva, v katedře občanského a rodinného práva a katedře mezinárodního práva a politiky.“¹⁷⁴ Dále byla do studia zařazena ještě tělesná výchova, vojenská příprava a odborné praxe.

Tento plán byl právnickým fakultám v Praze a Brně zaslán přípisem MŠVU č.j. 160.236/49 – III/1 ze dne 24. září 1949 jako studijní a zkušební plán pro I. ročník a přechodný studijní a zkušební plány pro II. – IV. ročník studia práv. Byly důsledně zavedeny povinné přednášky a cvičení, systém ročníků, přesně dané termíny zkoušek a nový způsob zkoušení – zápočet.¹⁷⁵

Studijní plán se vyznačoval především upřednostňováním kolektivního studia v kroužcích a vysokým počtem hodin přednášek a cvičení (okolo 30 hodin týdně, ve IV. a VIII. semestru méně kvůli souborným státním zkouškám). Souborné státní zkoušky se konaly z pěti předmětů, postupové zkoušky každý semestr ze tří až pěti předmětů a zápočty z dvou až sedmi předmětů.¹⁷⁶

¹⁷³ Kdo je autorem, není jasné, ale na titulní straně je napsáno tužkou 1951 a s. Boura (zřejmě je myšlen Ferdinand Boura, od roku 1951 docent právnické fakulty UK). Ať už je autorem kdokoli, situaci na fakultě znal velmi dobře. Viz NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 59.

¹⁷⁴ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 60.

¹⁷⁵ LITSCH, Karel. Proměny právnického studia 1945 – 1989, s. 91.

¹⁷⁶ NA, AÚML, f. 29, a.j. 5, s. 14 a násled.; LITSCH, Karel. Proměny právnického studia 1945 – 1989, s. 92.

Tato systematika studijního plánu, pouze s určitými přesuny předmětů nebo změnou hodinové dotace, přetrvala takřka po celé sledované období.

3.3 Zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách

Již na počátku roku 1949 (návrh je datován 1. února 1949) vznikla první osnova zákona o vysokých školách, nazvaná ještě jako zákon o základní úpravě vysokého školství.¹⁷⁷ Tento zákon nebyl ještě tolik revoluční, neboť zachovával některé mechanismy, udržované na vysokých školách po staletí. Ustanovení § 1 zaručovalo svobodu vědeckého bádání. Fakulty se měly dělit na oddělení, speciální studia, kursy a vědecké ústavy (ty mohly být společné i pro více fakult). Plán sítě univerzit měl být stanoven zákonem, k jeho provedení měla být vydána vládní nařízení. Vrchní správu a dozor mělo vykonávat ministerstvo školství, věd a umění. V této osnově se poprvé objevila poradní instituce ministerstva školství, tzv. Státní výbor pro vědu a vysoké školy. Bylo taxativně vypočteno, ve kterých otázkách má být tento výbor slyšen a podávat návrhy (např. plán vysokých škol, zřizování fakult a jejich oddělení, vydávání organizačních předpisů, studijních a zkušebních řádů). Vrcholným orgánem vysoké školy měl být nadále rektor, kterého měl jmenovat podle doporučení Státního výboru ministr školství ze tří kandidátů navržených radou vysoké školy, a to nově na 3 roky. Oproti předchozí úpravě bylo výslovně stanoveno, že rektor podléhá ministrovi školství. Podobně byla upravena funkce děkana, který však byl jmenován jen na 2 roky. Místo akademických senátů měly být zavedeny rada vysoké školy a fakultní rada. Shromážděním všech učitelů, studentů a zaměstnanců mělo být valné shromáždění. Osnova již počítala s institucí kateder. Dále mělo být zavedeno nové postgraduální studium, tzv. aspirantura, podle sovětského vzoru. Vědeckými hodnostmi měl být magistr věd a doktor věd. Hodnosti magistra věd bylo možno dosáhnout po úspěšném skončení aspirantury a hodnosti doktora věd zpravidla po třech letech od udělení titulu magistra věd. Vyučujícími na vysoké škole měli být profesori, docenti, asistenti, mimořádní asistenti, lektoři a externí učitelé. Profesory měl jmenovat prezident. Překládat učitele na jinou vysokou školu bylo možné jen do 5 let od účinnosti zákona. Počítalo se i se zánikem právní osobnosti vysokých škol. K návrhu byla připojena i trestní ustanovení: kdo neoprávněně užíval názvu „vysoká škola“ nebo učitelských

¹⁷⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 293 an.

či vědeckých hodností, mohl být potrestán pokutou do 50.000 Kčs nebo odnětím svobody na 6 měsíců.¹⁷⁸

Ale v podmínkách nového režimu zřejmě popsany návrh neobstál, ani nedoputoval do Národního shromáždění. Zůstal uložen ve složce Ústřední kulturně propagační komise a kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ. Byl připraven návrh inovovaný, revolučnější, v němž však zůstaly některé pasáže původní osnovy v podstatě zachovány. Přesto nešlo o konečnou podobu textu, některé detaily byly ještě dále projednávány.

Výsledný návrh, datovaný k 16. listopadu 1949, byl předložen na jednání Právní rady KSČ konané 14. prosince 1949 v předsednictvu vlády.¹⁷⁹ Tohoto jednání se účastnili např. Zdeněk Fierlinger, Július Viktory, Alfréd Dressler, Jan Bartuška, Jan Moural a další, kteří se podíleli i na další legislativní práci při ÚV KSČ v rámci právnické dvouletky. Naopak chyběli někteří stálí účastníci jednání Právní rady KSČ, např. ministr spravedlnosti Alexej Čepička nebo jeho pozdější nástupce Štefan Rais. Na tomto jednání Právní rady KSČ bylo navrženo, aby byl název zákona upraven na „zákon o vysokých školách“. Požadováno bylo jasné zdůraznění pouze poradní funkce Státního výboru pro vysoké školy (který si k tomuto názvu prošel vývojem přes Státní radu pro vysoké školy), okleštění pravomocí pověřenectva školství, věd a umění, jehož postavení bylo v prvotním návrhu ještě dost silné, vypuštění trestních ustanovení, která měla být zakomponována do nového trestního zákona, a doplnění derogačního ustanovení o výčet nejdůležitějších zrušených právních předpisů. Jinak byl návrh v podstatě v nezměněném znění postoupen dále do meziministerské porady.

Zákon byl připravován také ve srozumění s novými rektory a děkany, kteří byli jmenováni po očistě vysokých škol většinou ve studijním roce 1948/49. Např. již na předběžné poradě rektorů vysokých škol 16. listopadu 1949, která byla svolána výnosem ministerstva školství, věd a umění, byly diskutovány některé pasáže návrhu zákona, především úprava funkce rektora. Již v té době bylo navrhováno text projednat i s příslušnými odborovými a studentskými organizacemi a akademickými obcemi.¹⁸⁰

¹⁷⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 293–311.

¹⁷⁹ NA, AÚML, f. 29, a.j. 5, s. 204 an.

¹⁸⁰ AUK, f. Akademický senát, sign. B6/64, inv. č. 667, kart. č. 45.

25. ledna 1950, tj. po přijetí a schválení návrhu zákona Kulturní radou i Právní radou KSČ, předložil školský odbor kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ návrh ke schválení předsednictvu ÚV KSČ. Dále měl návrh putovat do úředního připomínkového řízení.¹⁸¹ To skončilo 18. února 1950.¹⁸²

Na pracovní poradě rektorů dne 11. února 1950 na rektorátě Masarykovy univerzity v Brně pak byl vysloven jednomyslný souhlas se zněním osnovy zákona a jeho zásadami.¹⁸³ Návrh zákona byl projednán 3. března 1950 i na shromáždění zástupců akademické obce Univerzity Karlovy.

Dne 8. března došlo k dalšímu projednání na půdě Právní rady KSČ. K návrhu byly vzneseny ještě některé drobnější připomínky, především ponechání rozhodovací pravomoci Státnímu výboru pro vysoké školy ve věci způsobilosti profesorů a docentů. Původní znění bylo nakonec v zákoně ponecháno, protože, jak zdůraznil Miloslav Valouch při odpovědi na připomínky ostatních členů Právní rady KSČ, *„hlavním důvodem, pro který byla tato formulace zvolena, je to, že vysokým školám se tímto zákonem bere jejich autonomie. Proto příkládá [soudruh Valouch – pozn. aut.] politický význam tomu, když aspoň její část bude přenesena na státní výbor. [...] Naopak, kdyby byla okleštěna i kompetence státního výboru, působilo by to za nynější situace na vysokých školách dosti špatně.“*¹⁸⁴

Tento vládní návrh již doputoval do Národního shromáždění a byl jako tisk č. 438 v podstatě jednomyslně schválen. Nebyly vzneseny takřka žádné námitky. V parlamentní rozpravě při 45. schůzi Národního shromáždění 18. května 1950 zazněla i tato slova zpravodaje poslance Julia Dolanského:

„Ano, potřebujeme takovou vědu, takové umění a kulturu vůbec, která by byla spjata co nejúžeji s životem, životu sloužila a rozvíjela jej. Toto poslání může plnit jenom tehdy, když budou věda a umění spojeny co nejtěsněji s praktickou činností, s pronikavou a aktivní znalostí skutečných životních potřeb společnosti. Jedním ze základních požadavků vědeckého socialismu je bezpodmínečně spojení teorie a praxe, jejich jednota. V boji o utvoření nového, lepšího socialistického člověka

¹⁸¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 2.

¹⁸² Tamtéž, s. 7.

¹⁸³ Tamtéž, s. 9.

¹⁸⁴ NA, AÚML, f. 29, a.j. 7–8, s. 20 (v původním, přeškrtnutém číslování).

připadá právě proto veliký úkol vysokým školám a vysokoškolské inteligenci. Už Komenský ukazoval, že školou dokonale účelnou je taková škola, která je pravou dílnou lidí, dílnou lidskosti. Proto požadoval, aby byla jedna a táž metoda při vyučování všech věd, a sám se pokusil také takovou metodu vynalézt. Dnes máme daleko lepší, dokonalejší a všestrannější metodu, jak uskutečnit štěstí a blaho všeho lidstva. Je to učení všech učení a umění všech umění, marxismus-leninismus. [...] Radujeme se, že jeho osnova [zákona o vysokých školách – pozn. aut.] poskytuje náležitou pružnost a pohyblivost v organisaci vysokého školství u nás. Ty tam jsou doby, kdy pro vznik každé nové vysoké školy bylo třeba sestavovat zvláštní zákon. Rozhodli jsme se, že chceme dále a směleji vpřed k vybudování socialismu v naší vlasti. Pověřujeme proto přímo vládu, aby rozhodovala o počtu, rozsahu a sídle vysokých škol. Jejich síť bude možno nadále řídit a upravovat vždycky včas a v souhlase s plánovanými potřebami hospodářské a kulturní výstavby státu. Bude-li kde třeba zřídit na př. vysokou školu těžkého průmyslu, nic nám nestojí v cestě, aby takováto škola byla ihned podle tohoto zákona založena. Také v tom se obráží přímo skvěle, jak hluboko a pronikavě zasáhla ve svých blahodárných důsledcích lidově demokratická revoluce. I v základní organisaci vysokých škol vede k dalšímu zlidovění, k další demokratisaci naší národní vzdělanosti.“¹⁸⁵

Poslanec MUDr. Ing. Karel Kácl pak ve svém příspěvku v rámci rozpravy o návrhu zákona vysvětlil i nové pojetí akademické svobody: „A tak jako vše, co v těchto letech konáme a zde v této sněmovně přijímáme, je revoluční, je revoluční i tento zákon. Mění hluboce a záměrně v mnohém obsah i formu vysokých škol. Dotýká se i jejich autonomie a vysoké školy - a to studenty i učitele – v jednom základním skutečně podřizuje. Podřizuje je ve věci společné dnes nám všem: ve snaze nastolit co nejrychleji v Československu socialismus, neboť cíl tak velký, jako je socialisace našeho života, nesnese nezáčastněných a liknavců nikde, ani na vysokých školách. Z budovatelské mobilisace, ve které dnes žije veškeren náš lid, nemohou býti vyňaty ani vysoké školy, v boji, který o socialismus vedeme, musí bojovat i vysoké školy. V boji platí větší kázeň

¹⁸⁵ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Těsнопisecká zpráva o 45. schůzi Národního shromáždění republiky Československé v Praze ve čtvrtek dne 18. května 1950* [online]. [Cit. 15. 2. 2015]. Dostupné z WWW: <http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045001.htm>.

*než v obyčejném životě. Skutečná obecná svoboda, která je cílem tohoto boje, je víc než zvláštní svoboda několika jednotlivců, a to často svoboda jen zdánlivá.*¹⁸⁶

Nový vysokoškolský zákon znamenal zásadní přelom v dosavadním systému správy vysokých škol. Po vyčištění od „třídních nepřátel“ mohlo být přikročeno k lepšímu přizpůsobení vysokých škol pro úkoly nové společnosti.

Tyto úkoly byly promptně vyjádřeny již v prvních paragrafech nového zákona: *„Lidově demokratická republika v úsilí o neustálé zlepšování životních podmínek a kulturní úrovně našeho lidu a v úsilí o rozvoj vědy a umění pro budování socialismu v naší vlasti zřizuje vysoké školy a pečuje o ně. Zajišťuje tím nejschopnějším synům a dcerám pracujícího lidu přístup k nejvyšším stupňům vzdělání se zřetelem k potřebám a prospěchu celku. [...] Úkolem vysokých škol, jako škol nejvyššího stupně, je vychovávat odborně i politicky vysoce kvalifikované pracovníky, věrné lidově demokratické republice a oddané myšlence socialismu, tvořivě vědecky a umělecky pracovat a spolupracovat na šíření vědy a umění mezi lidem.*¹⁸⁷

Z těchto několika vět plyne mnohé: na vysoké školy mají nadále přístup jen synové a dcery pracujícího lidu, nikoli buržoazie, která měla na školy přístup dosud. Tito synové a dcery jsou vybíráni tak, aby to prospělo celku, tedy nově budované socialistické společnosti. Z nových vysokých škol pak mají vycházet především politicky vysoce kvalifikovaní pracovníci, kteří jsou věrni straně a budování socialismu.

V důvodové zprávě k zákonu se před námi otevírá hra argumentů pro okleštění autonomie a svobody bádání na vysokých školách. Setkáváme se s tvrzením, že prvorepublikové vysoké školy vychovávaly jen nástroje vládnoucí třídy a ideologické obhájce kapitalismu, kteří se vlastně jen schovávali za autonomii, nadstranickost, svobodu učení a objektivitu vědy. Reforma vysokého školství zahájená po r. 1945 ministrem Nejedlým byla následujícího roku reakčním ministrem Jaroslavem Stránským, národním socialistou, zastavena. Vysoké školy se dle důvodové zprávy k návrhu zákona staly baštou reakce, kde hesla jako nestrannost a autonomie pouze zakrývaly zpátečnickost a nenávisť k marxistické vědě. „Svoboda učení“ byla pouze

¹⁸⁶ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Těsnopisecká zpráva o 45. schůzi Národního shromáždění republiky Československé v Praze ve čtvrtek dne 18. května 1950* [online].

¹⁸⁷ Zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, § 1 a § 2.

příčinou absentérství studentů, neplánovitosti a studia v nepřítomnosti. Studenti byli nesprávně tříděně vybírání a liberální metody učení podporovaly tzv. studijní úmrtnost.

Vzorem pro novou vysokou školu byla škola sovětská, s plánováním práce a kontrolami činnosti, s katedrami, aspiranturami, studijními skupinami apod.

Reforma vysokého školství předpokládala v první řadě zrušení velkého množství zákonů a nařízení, kterými bylo dosud vysokoškolské studium upraveno. Téměř každá škola měla svůj zřizovací zákon, to se nyní změnilo. Poměry vysokých škol byly nadále upraveny pouze jediným zákonem, a to zákonem č. 58/1950 Sb., o vysokých školách.

Podle tohoto zákona vysoké školy a jejich fakulty nadále zřizovala, rozdělovala, slučovala a rušila vláda. Hlavním státním orgánem, který dohlížel téměř na vše v životě vysoké školy, bylo ministerstvo školství, konkrétně sám ministr. Ten vykonával dozor nad školami a jejich správou, jmenoval prorektory, stanovil způsob určení zástupců do nových orgánů vysokých škol, rady vysoké školy a fakultní rady, zřizoval katedry a ústavy a jmenoval jejich vedoucí profesory a ředitele, vydával organizační statut školy, studijní a zkušební řády a studijní osnovy, stanovil podmínky přijímacího řízení a aspirantury, jmenoval docenty, určoval působiště profesorů i dalších vyučujících atd. Ministerstvo a jeho představitelé se tak stali všemocnými v určování toho, kam bude vysoká škola směřovat a jak bude po organizační stránce vypadat.

Zákon zřizoval nový orgán, Státní výbor pro vysoké školy jako „*poradní, iniciativní a koordinační sbor ministra školství, věd a umění pro studijní, organizační, personální a hospodářské záležitosti vysokých škol.*“¹⁸⁸ Dle zákona především „[...] *pečuje o vědeckou a uměleckou úroveň vysokých škol.*“¹⁸⁹ Členové tohoto výboru byli jmenováni ministrem školství, přičemž nejméně dvě třetiny členů musely být z řad vysokoškolských učitelů.

Samotné vysoké školy byly organizovány na principu individuální odpovědnosti. V čele vysoké školy stál rektor, nově volený místo na jeden na roky tři, který byl osobně odpovědný ministru školství, a rada vysoké školy. „*Rektor nejen řídí a spravuje vysokou školu, ale odpovídá i za její ideovou a výchovnou činnost a zastupuje ji před veřejností.*“¹⁹⁰ K ruce míval zpravidla dva až tři prorektory – pro společenské

¹⁸⁸ Zákon č. 58/1950 Sb., § 5.

¹⁸⁹ Tamtéž.

¹⁹⁰ Tamtéž, § 8.

vědy, studentské záležitosti a aspirantury.¹⁹¹ Rada vysoké školy pak rozhodovala „o zásadních pedagogických, vědeckých nebo uměleckých, správních a hospodářských věcech vysoké školy“¹⁹² a její rozhodnutí prováděl rektor. Pokud s rozhodnutím rady nesouhlasil, musel předat sporné usnesení se svým návrhem ministrovi k rozhodnutí. Na stejném principu byla vybudována i fakulta. V čele stál děkan, jmenovaný na 2 studijní roky a osobně odpovědný rektorovi, a fakultní rada.

Dále byly oficiálně zřízeny úřady rektorátu a děkanátu, které dosud existovaly bez právního zakotvení. V jejich čele stál tajemník, státní úředník spravující univerzitu či fakultu, opět odpovědný buď rektorovi, nebo děkanovi. Zcela zrušeny tak byly akademické senáty univerzity i fakult, které už v nové vysoké škole neměly místo.

Orgánem akademické obce se stalo valné shromáždění, které se muselo sejít alespoň jednou v roce. Valné shromáždění svolával děkan na příslušné fakultě. Účastnit se ho měli všichni učitelé, studenti a zaměstnanci fakulty. Valnému shromáždění měl děkan podávat zprávu o činnostech a úkolech fakulty a vyslechnout návrhy a požadavky, v zákoně však neexistovala žádná forma oficiálního vypořádání takovýchto podnětů.

Organizační jednotkou učitelů fakulty, jejich tzv. pracovní skupinou, byla nově katedra, nahrazující tzv. stolice nebo semináře, obsazované jednotlivými profesory. Každá katedra měla svého vedoucího, který odpovídal osobně děkanovi za chod svého pracoviště. Katedra sloužila především k účelům výchovným a vyučovacím, vědecké a umělecké role měl vykonávat vědecký nebo umělecký ústav, v čele s ředitelem, který měl sdružovat několik příbuzných oborů. Tak se zdůraznila především výchovná a výuková funkce vysokých škol, věda byla nadále svěřena buď vědeckým ústavům, nebo vznikající Československé akademii věd.

„Úkoly, organizaci, způsob správy a hospodaření jednotlivých vysokých škol stanoví organizační statuty těchto vysokých škol“¹⁹³, které ale opět vydával ministr školství.

Studium bylo podrobně sledováno a plánováno. Studenti nebyli přijímáni jen podle schopností, ale i s ohledem na hospodářské, sociální a kulturní potřeby státu. Nový zákon také zcela zrušil původní akademické tituly, které posluchači vysoké školy

¹⁹¹ CONNELLY, John. *Ztročená univerzita*, str. 106.

¹⁹² Tamtéž.

¹⁹³ Zákon č. 58/1950 Sb., § 17.

získávali po složení rigorózních zkoušek nebo obhájení disertační práce. Původní tituly PhDr., JUDr., MUDr. a další byly dle vládního nařízení č. 60/1953 Sb. nahrazeny názvy promovány filozof, právník, lékař, dětský lékař apod. Zavedena byla nová kategorie postgraduálního studia, vědecká a umělecká aspirantura. Novou vědeckou hodností pak byl kandidát věd (získaný po absolvování aspirantury) a doktor věd.

O studenty vysokých škol nadále pečoval stát, ale za to museli „*pracovat ze všech sil, aby splnili co nejlépe studijní plán a stali se tak odborně i politicky vyspělými budovateli socialismu.*“¹⁹⁴

Učitelé na vysoké škole byli nadále jen profesori, docenti, lektori, odborní asistenti, asistenti a odborní instruktoři. Asistenti byli nově ustanovováni natrvalo a o jejich přijetí rozhodovalo ministerstvo školství. Zcela byla zrušena funkce mimořádného profesora a soukromého docenta. Profesory jmenoval i nadále prezident, docenty ministr školství.

Všechny majetek vysokých škol přešel tímto zákonem na stát, včetně knihoven a jednotlivých knih. Majetek sloužící sociálním, zdravotním a kulturním potřebám vysokoškolských studentů rovněž, ať už byl v rukou školy, či soukromých osob. V případech zvláštního zřetele hodných mohl stát přiznat původním vlastníkům náhradu.

Samostatnou kapitolou pak bylo vyjmutí bohosloveckých (teologických) fakult ze svazku univerzit a jejich podřízení Státnímu úřadu pro věci církevní. Zpět do lůna univerzity se mohly fakulty vrátit až po r. 1989.

Zákon č. 58/1950 Sb. byl rozsáhleji novelizován pouze jednou, zákonem č. 46/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o vysokých školách.¹⁹⁵ Došlo k ní po kritice vysokoškolského systému v ČSR a jistému přehodnocení některých jeho východisek. Novela však nepřinesla mnoho zásadních systémových změn, došlo k dílčím úpravám kompetencí rektorů a děkanů (posílení na úkor vědeckých rad, neomezená funkční období děkanů a rektorů, možnost přenést na rektory vysokých škol

¹⁹⁴ Zákon č. 58/1950 Sb., § 25.

¹⁹⁵ Zákon č. 46/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o vysokých školách.

pravomoc jmenovat děkany fakult¹⁹⁶, zřizování kateder a jmenování jejich vedoucích rektorem), rad vysokých škol a fakult (nově jako „vědecké rady“ pouze otázky pedagogické, politicko-výchovné a vědecko-výzkumné, absence zástupců studentů a zaměstnanců) a Státního výboru pro vysoké školy (vypuštění hospodářských otázek). Dále zakotvila explicitně mimořádné formy studia (dálkové studium, večerní studium, externí studium apod.) a nostrifikaci diplomů a vysvědčení ze zahraničních vysokých škol atd.

Původní zákon č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, byl zrušen novým vysokoškolským zákonem č. 19/1966 Sb.¹⁹⁷

3.4 Reorganizace vysokých škol a fakult po přijetí zákona

Díky zákonnému zakotvení možnosti zřizovat, rozdělovat, slučovat a rušit vysoké školy a fakulty pouze nařízením vlády docházelo k častějším změnám v organizaci vysokých škol a ke zřizování nových vysokoškolských institucí i jejich fakult nebo k rušení těch starých. Již 27. června 1950 bylo vydáno vládní nařízení č. 81/1950Sb., o některých změnách v organizaci vysokých škol.¹⁹⁸ Na jeho základě byly od 1. září 1950 zřízeny Vysoká škola strojní v Ostravě, Vysoká škola strojní a elektrotechnická v Plzni a Vysoká škola chemická v Pardubicích. Zrušena byla Právnická fakulta Masarykovy univerzity v Brně, lékárenské studium přidružené k Lékařské fakultě Karlovy univerzity atd.

Komplikované bylo především zrušení brněnské právnické fakulty. Jako vysoce reakční byla již dlouho v hledáčku komunistických úřadů, a proto bylo rozhodnuto nereformovat ji, ale rovnou přistoupit k jejímu zrušení. Situační zpráva o stavu brněnské právnické fakulty zřejmě z roku 1949, tedy těsně před zrušením, konstatovala, že *„přes dvojitou prověrku pracovišť není ani nyní mezi zaměstnanci fakulty pořádek. Stav posluchačů se po demokratisaci podstatně snížil, čímž nastalo po stránce pracovní velké ulehčení pro administrativní aparát, který je dnes nevyužit a mnohdy zůstává bez práce. Ve fakultní knihovně je naprosto neplánované hospodářství, plýtvání státními*

¹⁹⁶ Toto ustanovení bylo později využito u Univerzity Karlovy. Viz MARTINIC, Jaroslav – RAMBOUSEK, Jiří – BURIÁNEK, Bohuslav. *Základní předpisy o vysokých školách*. Praha, 1958, s. 190.

¹⁹⁷ Zákon č. 19/1966 Sb., o vysokých školách.

¹⁹⁸ Vládní nařízení č. 81/1950Sb., o některých změnách v organizaci vysokých škol.

penězi za nákup reakčních knih, zatím co marxistická literatura je velmi slabě zastoupena. Knihy jsou dávány do vazby bez plánu a výběru. Veškeré snahy po nápravě jsou záměrně sabotovány samým ředitelem Čádou a oběma asistenty.¹⁹⁹ Již od ledna 1950 se o zrušení této fakulty hovořilo v Právní radě KSČ. Obsáhlý referát o stavu brněnské fakulty přednesl na zasedání 25. ledna 1950 dr. Rattinger v přítomnosti děkana fakulty JUDr. Jaromíra Blažkeho. Protože názory na prospěšnost zrušení fakulty se lišily, bylo rozhodnutí nakonec odloženo na později.²⁰⁰ Dne 22. června 1950 se konala společná porada zástupců kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ, ministerstva školství, věd a umění, závodních organizací na právnických fakultách v Praze a Bratislavě a Právní rady při předsednictvu KSČ.²⁰¹ Důvodem svolání této porady bylo usnesení předsednictva ÚV KSČ ve věci sloučení právnické fakulty při Masarykově univerzitě v Brně s právnickou fakultou Karlovy univerzity v Praze. Na poradě bylo projednáno převedení brněnských studentů do Prahy a Bratislavy a další otázky. Do Bratislavy měli být z 380 plánovaných studentů brněnské právnické fakulty převedeni pouze ti politicky vyspělí. Šlo o pouhých 70 studentů – „z každého ročníku 10–15 studentů vybraných z nejvyspělejších soudruhů a nejvyspělejších pracovníků ČSM.“²⁰², protože z hlediska kádrového obsazení nebyl stav na bratislavské fakultě považován za příliš povzbudivý.²⁰³ Do Prahy mělo být převedeno asi 60 studentů z plánovaného I. ročníku a okolo 125 studentů nynějšího I. a II. ročníku (od nového roku II. a III. ročníku), celkem cca 200 studentů. Asi 130 studentům III. ročníku pak mělo být, s výjimkou několika převedených jednotlivců, zajištěno studium na dálku na právnickém institutu při ministerstvu spravedlnosti a bylo jim doporučeno nastoupit do zaměstnání, především do výroby. Zároveň bylo zrušení fakulty dobrou příležitostí

¹⁹⁹ NOVOTNÝ, Lukáš. *Likvidace Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Katedra dějin a didaktiky dějepisu. Zde s. 47.

²⁰⁰ NA, AÚML, f. 29, a.j. 7–8, s. 37–39 (v původním, přeškrtnutém číslování).

²⁰¹ Kulturně propagační oddělení ÚV KSČ zde zastupoval jeho referent s. Holubec a ministerstvo školství s. Valouch. Za závodní organizace právnické fakulty v Praze se zúčastnil s. Říha a z brněnské fakulty byl vyslán s. Potočný. Právní radu KSČ reprezentoval dr. Rattinger.

²⁰² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 146.

²⁰³ Do počtu 380 studentů byl započítán i plánovaný počet 80 přijatých studentů na rok 1950/51, z nichž 20 bylo z dělnických přípravek. Právě tito studenti z dělnických přípravek měli být jako jediný z plánovaného prvního ročníku brněnské fakulty převedeni do Bratislavy.

pro to, aby některým učitelům bylo znemožněno pokračovat v působení na vysoké škole, jednoduše tím, že nebyli doporučeni k převedení na pražskou nebo bratislavskou právnickou fakultu. Takto byl např. propuštěn prof. Jaroslav Pošvář, odborník na správní právo.²⁰⁴ Ačkoliv vstoupil po únoru 1948 do KSČ, dle mínění vyjádřeného v situační zprávě byl indiferent a ke straně neměl ve skutečnost žádný vztah.²⁰⁵

Převedení bylo dokončeno k 15. září 1950. Do Prahy bylo nakonec „převedeno do II. ročníku 42 studentů, do III. ročníku 91 studentů a do IV. ročníku 5 studentů, celkem tudíž 138 studentů. Z těchto je organizováno v ČSM celkem 83 studentů a jen několik studentů v KSČ (převážná většina členů strany bude studovat v Bratislavě).“²⁰⁶ Z profesorů přešel do Prahy dr. Blažke a dr. Ečer. Do Bratislavy bylo převedeno celkem 39 studentů, všichni byli členy ČSM a 25 – 30 bylo členy KSČ. Z profesorů pak prof. Poláček a dva asistenti. Z plánovaného počtu 80 přijatých studentů v Brně se do Prahy přihlásilo 25 studentů, přijato však bylo jen 10. V Bratislavě bylo k 23. září 1950 krom studentů dělnických přípravek přijato pouze 5 studentů.²⁰⁷

Ani tyto změny nestačily. Vznikl návrh na některá organizační opatření na vysokých školách z roku 1951, který zřejmě vzešel ze Státního výboru pro vysoké školy ve spolupráci s odbornými komisemi pro reorganizaci vysokých škol a pravděpodobně byl podkladovým materiálem k vládním nařízením měnícím organizaci vysokých škol v roce 1951 a 1952, ačkoliv ty nakonec nebyly tak radikální. Návrh kritizoval zastaralou vnitřní strukturu, složení a rozdělení na fakulty a prosazoval ještě větší přiblížení se organizaci sovětských vysokých škol. „Dnešní čsl. vysoké školy jsou většinou výsledkem dlouhotrvajícího historického vývoje a celková jejich organizace neodpovídá často dnešním potřebám. [...] Proto je třeba, aby další výstavba vysokých škol se orientovala na tvoření menších jednodušších vysokoškolských celků.“²⁰⁸ Podstatný nedostatek viděl ve velkém počtu studentů na jednotlivých vysokých školách. „Za tohoto stavu na našich vysokých školách je těžké jednotné a pevné vedení školy. Škola je velmi těžko ovladatelná pro rektora a proto též noví rektori a děkani nemohou

²⁰⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 146–148. Jaroslav Pošvář se mohl na fakultu vrátit až po jejím znovuoobnovení v roce 1969.

²⁰⁵ NOVOTNÝ, Lukáš. *Likvidace Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*, s. 60.

²⁰⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 316, s. 20.

²⁰⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 229.

²⁰⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 282, s. 6.

*dosud dobře vykonávat svoji řídicí funkci, ani nemohou někdy převzít odpovědnost za stav vysoké školy. [...] Proto se navrhuje zmenšiti některé vysoké školy, vyčleniti z nich některé fakulty jako samostatné vysoké školy a tyto nové školy přimknout blíže k jejich výrobní základně.*²⁰⁹ Z vysokých škol univerzitního typu měly být vyčleněny lékařské fakulty a organizovány jako samostatné vysoké školy. Na univerzitách v Brně a v Olomouci měly být zrušeny duplicitní fakulty a provedena „dělba práce“, v Brně ponechána fakulta přírodovědecká a filozofická a v Olomouci filologická a pedagogická. Navrhováno bylo i zrušení menších pedagogických fakult a jejich soustředění do Prahy, Olomouce a Bratislavy za současného rozšíření možností dálkového studia učitelství. *„Na vysokých školách technického směru navrhuji se též významná opatření, pokud se týká zmenšení a lepší dislokace škol směrem k jejich výrobním základnám.*“²¹⁰ Např. měla být z ČVUT vyčleněna Vysoká škola zemědělská a lesnická. Dále bylo navrhováno zvýšit počet technických vysokých škol na Slovensku, kde Bratislava neodkázala pokrýt vysokou poptávku rozvíjejícího se průmyslu. V oblasti studia hospodářských, politických a sociálních věd se nakonec předsednictvo Státního výboru pro vysoké školy shodlo na vyčlenění hospodářských věd z Vysoké školy politických a hospodářských věd do samostatné vysoké školy.²¹¹ U uměleckých škol bylo navrhováno pouze přejmenování z akademií na vysoké školy (AMU na vysokou školu múzických umění v Praze apod.).

Dále padl návrh na vyčlenění některých vysokých škol ze správy ministerstva školství, věd a umění a přesunutí pod jednotlivá odborná ministerstva, opět podle sovětského vzoru, kde byla tato praxe u některých typů škol běžná. To však bylo nakonec pro odlišné podmínky v ČSR a menší územní rozlohu odmítnuto jako nepraktické a nevhodné.²¹²

V říjnu 1951 tak bylo přijato vládní nařízení č. 80/1951 Sb., o organizačních změnách na vysokých školách.²¹³ Tímto nařízením byla např. zřízena Vysoká škola stavitelství v Brně, Filosofická fakulta Karlovy univerzity v Praze byla rozdělena

²⁰⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 282, s. 6–7.

²¹⁰ Tamtéž, s. 11.

²¹¹ Tamtéž, s. 11–17.

²¹² Tamtéž, s. 30.

²¹³ Vládní nařízení č. 80/1951 Sb., o organizačních změnách na vysokých školách.

na fakultu filosoficko-historickou a fakultu filologickou.²¹⁴ Dále byly reorganizovány fakulty na ČVUT v Praze, VUT v Brně, AMU v Praze nebo JAMU v Brně. Byla zrušena Vysoká škola technická Edvarda Beneše v Brně a pobočka Lékařské fakulty Univerzity Karlovy v Hradci Králové.

Vládním nařízením č. 40/1952 Sb., o dalších změnách v organizaci vysokých škol, byla zřízena nová Vysoká škola chemická v Praze. Dále byla zrušena Vysoká škola politických a hospodářských věd. Tato škola byla zřízena zákonem č. 227/1949 Sb., o zřízení vysoké školy politických a hospodářských věd.²¹⁵ Počínaje studijním rokem 1949/50 nahradila Vysokou školu věd hospodářských²¹⁶ a Vysokou školu politickou a sociální v Praze a Vysokou školu sociální v Brně. Od studijního roku 1953/54 i tuto novou školu nahradily Vysoká škola ekonomická (vzniklá z její hospodářské fakulty) a Vysoká škola mezinárodních vztahů²¹⁷, fakulta společenských nauk byla včleněna do Filozoficko-historické fakulty Karlovy univerzity. Byla také rozdělena Přírodovědecká fakulta Karlovy univerzity, a to na fakultu biologickou, geologicko-geografickou a matematicko-fyzikální. Toto rozdělení však trvalo pouze do roku 1959, kdy se biologická a geologicko-geografická fakulta spolu s chemickými obory opět spojily do jednotné přírodovědecké fakulty.

Dle vládního nařízení č. 63/1952 Sb. pak vznikla Vysoká škola ruského jazyka v Praze, a to od 1. září 1953.²¹⁸

Nastolený trend pokračoval i v dalších letech a v organizaci vysokých škol i jejich fakult docházelo k častým změnám.

Většina rozdělování vysokých škol a fakult byla vedena myšlenkou, že tak budou tyto menší jednotky lépe ovladatelné, a že děkani a rektori za situace, kdy jsou odpovědní za celkové směřování vysokých škol a fakult, budou moci tyto lépe řídit a kontrolovat. Nové vysoké školy vznikaly především v technickém směru, kde byla potřeba nových vyškolených odborníků pro zvýšenou výrobu.

²¹⁴ K opětovnému spojení obou fakult pod filozofickou fakultu došlo v roce 1959.

²¹⁵ Zákon č. 227/1949 Sb., o zřízení vysoké školy politických a hospodářských věd.

²¹⁶ Dříve vysoká škola obchodní.

²¹⁷ Vysoká škola mezinárodních vztahů vznikla z fakulty politicko-diplomatické, nazývané od 1. září 1952 fakulta mezinárodních vztahů.

²¹⁸ Vládní nařízení č. 63/1952 Sb., o zřízení vysoké školy ruského jazyka v Praze.

Mnoho těchto změn, jak již bylo i zmíněno výše, bylo nakonec přehodnoceno a štěpení vysokých škol a fakult postupně ustávalo a někdy docházelo dokonce i k opětovnému spojování některých jednotek, které se nakonec ukázaly jako zcela nefunkční pro pedagogickou práci, jako tomu bylo u opětovného scelení filosofické nebo přírodovědecké fakulty.

3.5 Státní výbor pro vysoké školy

Státní výbor pro vysoké školy byl zřízen přímo novým vysokoškolským zákonem. Nařízením ministra školství, věd a umění č. 130/1950 Sb. byl vydán organizační a jednací řád tohoto výboru a došlo k bližší úpravě působnosti.²¹⁹ Výbor byl poradním orgánem ministra v podstatě ve všech otázkách, ve kterých ministr rozhodoval. Sídlił v Praze, s odbočkou v Bratislavě. Jednal většinou v rámci sekcí (sekce pro vysoké školy vědeckého směru a pro vysoké školy uměleckého směru), předsednictva, odborných komisí a odbočky. Plénum výboru určovalo pouze plán práce a projednávalo zásadní věci. Předsednictvo pak bylo jakýmsi vykonavatelem vůle Státního výboru, neboť vyřizovalo „věci běžné“ nebo ty, k nimž ho zmocnilo plénum. Zároveň předsednictvo zřizovalo odborné komise a řídilo jejich činnost a koordinovalo činnost sekcí, odbočky a odborných komisí. Navenek zastupoval Státní výbor jeho předseda. Plenární zasedání se mělo scházet jednou za čtvrt roku, schůze sekcí a odborných komisí jednou za dva měsíce, schůze předsednictva pak podle potřeby, všechny tyto schůze byly většinou neveřejné. Rozhodovací pravomoc tak opět byla soustředěna do rukou několika málo (konkrétně deseti) osob, které jako členové předsednictva rozhodovaly o všem podstatném. Výkonným orgánem Státního výboru pro vysoké školy byl generální tajemník.²²⁰

První plenární zasedání Státního výboru proběhlo 15. září 1950 a byly zde řešeny především koncepční otázky dalšího směřování českého vysokého školství, byly vytyčeny směry, ve kterých má být podniknuta další činnost, jako studijní řády, přijímání posluchačů, zřizování kateder a ústavů, aspirantury, stipendia apod.²²¹ Návrh

²¹⁹ Nařízení ministra školství, věd a umění č. 130/1950 Sb., kterým se vydává organizační a jednací řád pro Státní výbor pro vysoké školy a blíže upravuje jeho působnost.

²²⁰ Tamtéž.

²²¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 44 a násl.

pořadu jednání a jednotlivé referáty připravovalo kulturně propagační oddělení ÚV KSČ.²²²

První schůze předsednictva Státního výboru také proběhla již 15. září 1950, tedy jen 15 dní od vydání jednacího a organizačního řádu. Během této schůze bylo dohodnuto, že se předsednictvo bude scházet jednou týdně.²²³ Tyto intervaly byly především na začátku fungování Státního výboru pro vysoké školy dodržovány. Předsednictvo se tak stalo skutečným operativním orgánem Státního výboru, kde se řešilo zavádění reformy na vysoké školy v rámci momentální potřeby.

Při Státním výboru pro vysoké školy fungovala i sekce pro studium práv, v archivu kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ se však zachoval pouze jeden zápis z jednání předsednictva této sekce z února 1951.²²⁴ Personální obsazení nasvědčuje tomu, že mohlo dojít k přesunu komise pro studium práva při Právní radě KSČ pod křídla Státního výboru.

Státní výbor zůstal poradní institucí ministerstva školství a důležitým činitelem ve věcech vysokých škol i po novele vysokoškolského zákona a přijetí nového vysokoškolského zákona v roce 1966 a jeho činnost byla ukončena až po nové úpravě problematiky vysokých škol po roce 1989.

3.6 Zřizování kateder

Novou základní pracovní a organizační jednotkou fakulty byly katedry. Jejich úkolem dle typového organizačního statutu vysoké školy byla „*péče o obsah vyučování a zdokonalování učebních method a o to, aby do vyučování byly vnášeny nové vědecké (umělecké) poznatky a aby výběr přednášené látky vyčerpal vždy celý vědní (umělecký) obor, péče o učebnice a učebné pomůcky, organisování konsultací, exkursí, seminářů a podobně.*“²²⁵ V čele katedry stál vedoucí, který měl za úkol „*a) řídit všechnu práci katedry a ideově ji vést, b) vypracovat plán práce katedry a kontrolovat jeho plnění, c) dávat zásadní směrnice pro práci kateder podle studijního plánu fakulty a pečovat o koordinaci výuky i vědecké (umělecké) práce s ostatními katedrami, d) podávat*

²²² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 12, s. 1035.

²²³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 4.

²²⁴ Tamtéž, s. 163 a násl.

²²⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 285, s. 25.

*návrhy na osobní vybavení katedry a pečovat o zvyšování odborné i politické úrovně členů katedry, e) dozírat na výchovu vědeckých (uměleckých) aspirantů.*²²⁶

Pomocníkem v organizačních věcech katedry mu byl tajemník.

Katedry mohly být fakticky zřizovány ministrem školství, věd a umění až od účinnosti nového vysokoškolského zákona, tj. od 3. června 1950. Již nějakou dobu předtím však existovaly na některých fakultách katedry tzv. na zkoušku, které měly ověřit, zda tato nová úprava bude funkční. Jednou z těchto fakult, kde katedry fungovaly v podstatě od konce roku 1949,²²⁷ byla i Právnická fakulta Univerzity Karlovy. Dlouho tak fakulta existovala v určitém vakuu, neboť sice byli jmenováni vedoucí kateder, ale neexistoval pro to žádný zákonný podklad. Vzhledem k tomu tak funkcionáři kateder ani nemohli pobírat plat a katedry postrádaly administrativní sílu v podobě tajemníka (tuto funkci zatím museli zastávat asistenti).²²⁸

Kateder bylo na této právnické fakultě zřízeno původně sedm, později osm. Byly to tyto: katedra marxismu-leninismu (vedoucí PhDr. Miloš Kaláb), katedra politické ekonomie (vedoucí doc. Vladimír Kadlec), katedra teorie a dějin státu a práva (vedoucí prof. Václav Vaněček), katedra práva SSSR (vedoucí prof. Vladimír Procházka, v říjnu 1950 katedra státu a práva SSSR), katedra ústavního a správního práva (vedoucí prof. Josef Tureček, tato katedra nebyla v seznamu v říjnu 1950 uvedena), katedra práva občanského, trestního a procesního (vedoucí JUDr. Jaroslav Kokeš, v říjnu 1950 rozdělená na katedru trestního práv – vedoucí JUDr. Kokeš a katedru občanského a rodinného práva – vedoucí JUDr. Jaroslav Blažke, který byl převeden z Brna) a katedra mezinárodního práva (vedoucí JUDr. Vavro Hajdu, v říjnu 1950 katedra mezinárodního práva a politiky). Oficiálně byly jednotlivé katedry a jejich vedení projednány Právní radou KSČ 7. září 1950²²⁹ a schváleny Státním výborem pro vysoké školy až 5. října 1950 (dle zápisu ministerstva školství, věd a umění již 21. září 1950²³⁰), u ostatních fakult to bylo dokonce ještě později, 16. října 1950²³¹,

²²⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 285, s. 25.

²²⁷ Vedoucí a členové kateder byli zřejmě jmenováni s účinností k 1. 10. 1949. Viz AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 201, kart. č. 25.

²²⁸ AUK, f. Akademický senát, sign. B6/64, inv. č. 667, kart. č. 45.

²²⁹ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 54 a 70–74.

ačkoliv přípravné práce na vypracování návrhu na ustavení kateder na vysokých školách probíhaly již od března 1950.²³² K samotnému zřízení a jmenování vedoucích došlo v prosinci 1950, a to pro osm kateder: marxismu-leninismu, politické ekonomie, teorie a dějin státu a práva, státu a práva SSSR, státního a správního práva, trestního práva, občanského a rodinného práva a mezinárodního práva a politiky.

Ostatní fakulty měly většinou podobný počet kateder (např. právnická fakulta v Bratislavě), ale Filozofická fakulta Karlovy univerzity měla kateder 14 nebo lékařská fakulta v Bratislavě 13. Problémy se vyskytly na Lékařské fakultě Univerzity Karlovy, kde bylo jen osm kateder, ale sdružovaly i několik oborů, které spolu plně nesouvisely.²³³

Hned od počátku však měly katedry problémy s fungováním, i v důsledku nedostatečného osobního zajištění učitelů a nutnosti zajišťovat část, někdy většinu výuky externisty. Více o tom už v Nástinu zprávy o stavu právnické fakulty v Praze a návrhu na některá opatření k zajištění řádného chodu této školy, který byl vypracován ke dni 6. března 1951 Právní radou KSČ a zřejmě posloužil jako podklad pro jednání sekce pro studium práv při Státním výboru pro vysoké školy: *„Tak katedra teorie a dějin státu a práva, v jejímž čele stojí s. Vaníček (správně Vaněček – pozn. aut.), není s to zajistit přednášky teorie státu a práva, základního předmětu pro studium práv, protože externisté, kteří tyto přednášky mají konat, buď pro svoji zaneprázdněnost nebo z jiných důvodů nemohou přednáseti. [...] Dalším takovým důkazem nedostatečného vyučování je katedra sovětského práva. Kathedru vede, lépe řečeno má vésti s. Procházka. [...] Kathedra pro nedostatek péče, která jest jí věnována a též pro nedostatek odborníků, kteří by se trvale tomuto významnému oboru jako hlavnímu povolání věnovali, je ve své práci odkázána jen na některé externisty, kteří však nejsou dostatečně vedeni. Dalším příkladem nedostatečného zvládnutí studijní reformy jest podkatedra správního práva, kde jediným stálým učitelem je s. Tureček. Kathedra se opírá výlučně o externisty, kteří však v nejlepším případě mohou přednáseti, někdy i zkoušet, ale výchově nových právníků se nevěnují. Podobný stav je na katedře mezinárodního práva a politiky, kde dokonce není ani jeden učitel. Tato katedra se opírá výlučně o externisty, kterou vede s. Hajdu,*

²³² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 263, s. 2.

²³³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a. j. 12, s. 1450–1458.

*ač pro jeho zaneprázdněnost jest toto vedení iluzorní. Pokud se týká katedry trestního práva působí jako stálí učitelé s. Kokeš a prof. Solnař, první z nich nestačí s hlediska odborného, druhý je učitelem a vůdcem buržoasního typu. Pokud se týká katedry občanského a rodinného práva, kde působí s. Blažke, Andres a Wenig, je stav věci též špatný. S. Blažke svým nedisciplinovaným způsobem a vážnými poklesky proti zásadám jak se komunističtí učitelé mají chovat (věc budiž přešetřena disciplinárním oddělením strany) nezajišťuje dobré vedení katedry a podle tvrzení soudruhů Knappa a Boury pozorují se dokonce na katedře v tzv. „vědecké práci“ pokusy o ostouzení sovětské vědy. [...]*²³⁴

Noví vedoucí kateder na právnické fakultě byli jmenováni v říjnu 1951. Změny nenastaly u kateder teorie a dějin státu a práva (prof. Václav Vaněček) a státu a práva SSSR (prof. Procházka však zastával funkci velvyslance ve Washingtonu, takže mu byl ustaven zástupce, a to prof. dr. František Štajgr). Nově se vedoucími kateder stali Vladimír Kaigl pro katedru politické ekonomie, prof. dr. Jan Bartuška pro katedru státního a správního práva, prof. dr. Vladimír Solnař pro katedru trestního práva (jenž byl však ustanoven pouze jako prozatímní vedoucí), dr. Viktor Knapp pro katedru občanského a rodinného práva (kdy byl z této funkce odvolán prof. dr. Jaromír Blažke) a prof. Vladimír Outrata pro katedru mezinárodního práva.²³⁵ Katedra marxismu-leninismu zde není uvedena a v návrhu děkanátu na jmenování vedoucích kateder z 22. září 1951 je dodatečně podtržena, což by mohlo souviset s plánovanou změnou organizace kateder marxismu-leninismu v listopadu 1951, jak bude popsáno v této kapitole níže.

V dubnu 1951 vzešel z Právnické fakulty Univerzity Karlovy na ministerstvo školství, věd a umění požadavek na rozdělení katedry státního a správního práva na katedry samostatné (dosud byly v rámci katedry dvě podkatedry), nebyl ale pravděpodobně vyslyšen.²³⁶ Nový požadavek na rozdělení některých kateder byl na ministerstvo školství, věd a umění zaslán v červenci 1952. Navrhováno bylo rozdělení katedry státního a správního práva na katedru státního práva a katedru správního práva, rozdělení katedry teorie a dějin státu a práva na katedru teorie státu

²³⁴ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 61–62.

²³⁵ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

²³⁶ AUK, f. Právnická fakulta, inv. č. 201, kart. č. 25.

a práva a katedru dějin státu a práva a vyčlenění občanského práva procesního z katedry občanského a rodinného práva do samostatné katedry. Fakultní rada navrhla i vedoucí nových kateder. U katedry theorie státu a práva prof. dok. Radima Foustku, který působil na právnické fakultě od studijního roku 1951/52 po přeřazení z VŠPHV, ale dosud nebyl jmenován profesorem právnické fakulty, na katedře dějin státu a práva měl zůstat vedoucím prof. Václav Vaněček. Na katedru správního práva byl taktéž navržen profesor z VŠPHV, prof. Jaromír Vošáhlik, katedra státního práva měla setrvat pod vedením prof. dr. Jana Bartušky. Pro katedru občanského práva procesního byl navržen jako vedoucí prof. dr. František Štajgr. Toto rozdělení se již zřejmě v září 1952 uskutečnilo.²³⁷

Úkoly kateder i na právnických fakultách byly vyjádřeny na celostátní konferenci kateder fakult politických, právnických a hospodářských, která se odehrála v Praze dne 31. března 1951: „1) *Katedry se musí stát centrem a hlavním orgánem ideologické přestavby vysokých škol. Jejich vedoucí za pomoci sekretářů a politicky nejvyspělejších členů kateder musí ještě důsledněji uplatňovat v práci kateder zásady plánování, kontroly, kritiky a sebekritiky, potírat všechny zbytky starého individualismu, nezodpovědnosti a falešné profesorské kolegiality.*“²³⁸ Další důležitou otázkou měly být rozpracování seminářů a přednášek, především tvorba skript, plánovitá vědecká činnost a výchova mladých vědeckých kádrů – asistentů zintenzivněním činnosti kateder.²³⁹

Novinkou, i co se týká obsahu učiva, byly katedry společenských věd nebo nauk, popř. katedry marxismu-leninismu apod. Určitým předvojem snad mohly být již povinné předměty společenských nauk nebo seminář marxistické theorie státu a práva na Právnické fakultě Karlovy univerzity v Praze. Návrh na zřízení semináře na právnické fakultě předložil děkan prof. Tureček po návrhu Akčního výboru NF na právnické fakultě a schválení fakultním sborem. V rámci semináře měl působit jeden asistent a dva stipendisté (pomocná vědecká síla a knihovník). Zřízení bylo ministerstvem školství, věd a umění povoleno reformované právnické fakultě už v červenci 1949. Podle informací z děkanátu přiložených k návrhu na zřízení tohoto

²³⁷ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

²³⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 262, s. 19.

²³⁹ Tamtéž.

semináře je však zřejmé, že seminář již na fakultě fungoval od zimního semestru 1949, kdy si ho založili sami studenti, nebyl však „zestátněn“ ministerstvem.²⁴⁰

Na ostatních fakultách byly katedry společenských nauk zřízeny až v rámci celkového zřizování kateder na konci roku 1950 (s výjimkou některých fakult, např. českých pedagogických).

Zřízení těchto kateder na každé fakultě zvlášť se však ukázalo jako nefunkční. Proto bylo 8. listopadu 1951 přijato usnesení politického sekretariátu ÚV KSČ o úpravě studia společenských věd na vysokých školách, podle něhož neměly být nadále zřizovány katedry společenských nauk (marxismu-leninismu, dialektického materialismu, politické ekonomie) pro jednotlivé fakulty, ale pro celé školy při rektorátu dle sovětského vzoru. Tyto katedry tak měly fakticky postavení fakulty.²⁴¹ Na základě uvedeného usnesení byla výuka marx-leninismu zavedena na všech československých vysokých školách, a to po celé čtyři roky studia na dvě hodiny týdně formou přednášky a dvě hodiny formou semináře. V I. a II. ročníku měly být vyučovány dějiny VKS(b) (jedno pololetí v I. ročníku mělo být věnováno dialektickému a historickému materialismu), v III. ročníku politická ekonomie a ve IV. ročníku dějiny KSČ. Dále se na filozofických, právnických a přírodovědeckých fakultách mělo vyučovat ještě dialektickému materialismu jako zvláštnímu předmětu v nejvyšších ročnících. Katedra základů marxismu-leninismu měla být zřízena u všech vysokých škol, katedra dialektického a historického materialismu pouze pro vysoké školy v Praze, Brně, Olomouci a Bratislavě, katedra politické ekonomie pak až od studijního roku 1952/53, opět na všech vysokých školách. Péči o katedry společenských věd byl pověřen jeden z proděkanů.²⁴²

Následně bylo zřízeno celkem 31 kateder marxismu-leninismu, dialektického materialismu a politické ekonomie, kde pracovalo 372 učitelů. Od začátku se však katedry potýkaly s nedostatkem vyučujících nového předmětu, proto byli často využíváni studenti, především k vedení seminářů, což značně sráželo úroveň výuky.²⁴³

²⁴⁰ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

²⁴¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 292, s. 14–16.

²⁴² Tamtéž; NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 53–55.

²⁴³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 294, s. 1–22.

V návrhu na některé organizační opatření na vysokých školách z roku 1951 byla výuka marxismu-leninismu silně kritizována, protože „*přednášky ze společenských nauk trpí dosud většinou povrchností, eklekticismem, vulgarizací marxismu a od života odtrženým školometstvím. Věc vězí v přednášejících, kteří jsou většinou mladí, sice politicky aktivní a uvědomělí, ale často sami studenti vysokých škol (v Praze často z vysoké školy politické a sociální), kteří ani časově ani svou připraveností nestačí na úlohu docentů a zkušebních komisařů. Nemají namnoze ani potřebnou autoritu, čímž se někdy šíří u studentů názor o méněcennosti a druhořadosti tohoto předmětu. Stejně nevyhovujícím řešením, že značná část lektorů společenských nauk jsou externí síly jinde zaměstnané, které se nemohou dostatečně tomuto zaměstnání věnovat a nemají žádoucí styk se školou.*“²⁴⁴

Velké časové vytížení učitelů kateder marxismu-leninismu vedlo také velmi často k nedostatečné vědecko-výzkumné a teoretické činnosti, což považovaly stranické orgány za velký nedostatek práce kateder.

V lednu 1954 schválilo politické byro ÚV KSČ usnesení o práci kateder společenských věd na vysokých školách. V podstatě zopakovalo předcházející kritiku na adresu těchto kateder. Na základě tohoto usnesení byly vytvořeny další katedry společenských věd a jejich počet se tak zvýšil ze 40 na 54. „*Z toho je 38 kateder (dříve 25) základů marxismu-leninismu, 13 (dříve 6) politické ekonomie a 3 dialektického a historického materialismu.*“²⁴⁵ Počet učitelů vzrostl z 570 v roce 1953 na 650 v roce 1954. Přesto nebyl nadále uspokojivý stav ohledně jejich kvalifikace, protože z 650 učitelů bylo jen 8 profesorů, 18 docentů, odborných asistentů 292 a asistentů 330. Před zvýšením počtu kateder bylo dokonce jen 6 profesorů, 12 docentů, 259 odborných asistentů a 255 asistentů. Stav se jen částečně zlepšil nástupem prvních kandidátů věd a absolventů.²⁴⁶ Je tedy zřejmé, že nedostatek učitelů byl sanován především přijímáním asistentů, kteří však logicky byli relativně nezkušení a pro výuku tohoto typu nepříliš vhodní.²⁴⁷ Problém měl být

²⁴⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 282, s. 4.

²⁴⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 151.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ Dle zprávy o plnění tohoto usnesení bylo kolem 85 % učitelů ve věku do 30 let, resp. 45 % do 25 let. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 156.

řešen především zvyšováním počtu aspirantů a kandidátů věd, kteří buď předložili kandidátské práce po absolvování aspirantury, nebo složili kandidátské zkoušky bez absolvování aspirantury.²⁴⁸

V usnesení byl dále položen důraz na samostatné studium marxismu-leninismu, pro něž měly být vytvářeny podmínky a posluchačům poskytnuta všestranná pomoc. K zlepšení a podpoře samostatného studia měly být budovány studijní kabinety marxismu-leninismu.²⁴⁹ Tyto kabinety společenských věd při katedrách základů marxismu leninismu, politické ekonomie a dialektického a historického materialismu měly být na vysokých školách postupně zřizovány od roku 1955, kdy pro ně vydalo ministerstvo školství prozatímní stanovy. Do praxe byly postupně uváděny především během studijního roku 1955/56²⁵⁰ a byly oficiálně zakotveny i v ust. § 16 odst. 2 zákona o vysokých školách ve znění zákona č. 46/1956 Sb.

Usnesení politického byra ÚV KSČ z 16. dubna 1956 o zvýšení úrovně a dalším rozvoji vysokých škol kritizovalo dosavadní práci kateder společenských věd a opět navrhovalo některá opatření ke zlepšení politické práce na vysokých školách. *„Jádrum socialistické výchovy na vysoké školy je činnost kateder společenských věd. Ta však trpí dosud mnoha nedostatky, zejména pokud jde o plné uplatnění výchovné síly idejí marxismu leninismu. Některé katedry se zatím omezují na pouhý výklad pouček marxismu leninismu, často ještě zatíženy dogmatismem a školometstvím. [...] V přednáškách společenských věd se vyskytují některé závažné nedostatky. Povrchně jsou rozebírány problémy hospodářského a politického života. Katedry neprojednávají důkladně na svých zasedáních významné stranické a vládní dokumenty. [...] Hlavní příčinou tohoto stavu je slabá příprava části našich učitelů marxismu-leninismu, jejich odtrženost od praxe, školometné chápání teoretických thesí a slabá vědecká práce na katedrách společenských věd. I na seminářích jsou živé otázky ubíjeny dogmatickým výkladem. Učitelé marxismu-leninismu se snaží zvládnout teorii,*

²⁴⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 156. Počet aspirantů vzrostl z 31 v roce 1953 na 94 v roce 1954 (51 řádných a 43 externích). Na rok 1955 byl dále plánován nárůst na 167 aspirantů (75 řádných a 92 externích).

²⁴⁹ Tamtéž, s. 153.

²⁵⁰ NA, f. MŠK, sign. 3 II a, kart. č. 317.

*nedovedou však teoretické znalosti uplatnit v praxi při řešení politických a ideologických otázek.*²⁵¹

V roce 1956 pak výnos ministerstva školství a kultury č.j. 48 419/56-B/S ze dne 22. srpna 1956 zmocnil rektory vysokých škol, aby katedry společenských věd jako z většiny tzv. rektorátní katedry, tj. zřízené přímo při rektorátu dané vysoké školy, opět převedli na některou z vhodných fakult jejich vysoké školy, a to do 30. 6. 1956.²⁵² „*Likviduje se především nezdravá odtrženost dřívějších t. zv. rektorátních kateder od vlastního života vysokých škol, který se může odehrávat a také se odehrává převážně na fakultách, nikoli na rektorátech.*“²⁵³ Např. katedra politické ekonomie na právnické fakultě tak poté sloužila i jiným fakultám Univerzity Karlovy.

Po počátečních problémech se však tyto katedry pevně usadily na československých vysokých školách a přes různé otřesy v pozměněné podobě přetrvaly až do roku 1989.

3.7 Organizační statuty vysokých škol

Organizační statut vysoké školy stanovoval (a v pozměněné formě dosud stanovuje) její úkoly, organizaci, způsob správy a hospodaření. Ani u tohoto statutu však vysokým školám nebyla ponechána volná ruka. Kromě toho, že tento statut vydával ministr školství, byl ještě zpracován tzv. typový statut vysoké školy, kterého se měly jednotlivé vysoké školy držet. Tento typový statut byl inspirován sovětskými vzory. Jeho zásady byly zpracovány již krátce po přijetí zákona č. 58/1950 Sb., v červenci 1950.²⁵⁴ Konečná podoba typového statutu se pak již zřejmě příliš neměnila (nově byla zařazena jen část III. Styk s praxí).²⁵⁵

Vysoké školy měly podle něj úkoly vůči celému státu a společnosti, jimiž byly „*a) výchova odborně vysoce kvalifikovaných pracovníků, kteří osvojené nejnovější výsledky vědy a umění tvořivě použijí pro budování socialismu v naší vlasti; b) zvyšování vědecké a umělecké kvalifikace kádrů ideově politickou výchovou studujících a učitelů na základě marx-leninského učení a poznatků z různých věd,*

²⁵¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 6 a 10.

²⁵² MARTINIC, Jaroslav – RAMBOUSEK, Jiří – BURIÁNEK, Bohuslav. *Základní předpisy o vysokých školách*, s. 70–71.

²⁵³ Tamtéž, s. 91.

²⁵⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 285, s. 1 a násl.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 16.

*dosažených marx-leninskou metodou; c) péče o vydávání hodnotných učebnic a učebných pomůcek, odpovídajících úrovni současné vědy a umění i úkolům ideově politické výchovy mládeže; d) vědecká, vědecko-výzkumná a umělecká práce, napomáhající vyřešení nejdůležitějších úkolů na cestě k socialismu; e) spolupráce na šíření vědy a umění mezi lidem, např. organizováním kursů, organizováním studia na dálku, pořádáním přednášek a vědeckých diskusí, veřejných uměleckých výkonů, výstav apod.*²⁵⁶, až poté přicházely na řadu speciální úkoly podle typu konkrétní vysoké školy. Dále bylo v typovém statutu krátce upraveno přijímání studentů, stipendia a závěrečné zkoušky. Zajímavým bodem bylo, že ti, kteří získali diplom s vyznamenáním, měli mít přednost „*a) při obsazování volných míst ve svém oboru v ústavech vysokých škol a vědeckých, výzkumných a uměleckých ústavech jiných, b) při výběrů vědeckých a uměleckých aspirantů, c) při výběru pro studijní cesty uvnitř státu i do zahraničí.*“²⁵⁷

Formami studia byly „*a) přednášky profesorů, docentů a odborníků z praxe, po případě lektorů a odborných asistentů, b) praktická cvičení v laboratořích, pracovnách, ateliérech, dílnách, klinikách, atd. pod vedením učitelů a odborníků z praxe, c) seminární, proseminární a lektorská cvičení, d) provozní a studijní praxe studentů mimo školu, exkurze (na vysokých školách uměleckého směru veřejná umělecká vystoupení) apod., e) kolektivní práce studentů v kroužcích, f) samostatná práce studentů, g) konzultace.*“²⁵⁸ Disciplinárním prohřeškem studenta vedoucím k vyloučení ze studia nebylo pouze opakované porušení disciplinárního řádu nebo nečestné jednání, ale i nesplnění požadavků kladených na vysokoškolského studenta svým postojem k lidově demokratickému zřízení. Učitelé, organizace a způsob správy byli upraveni stejně jako v samotném zákoně č. 58/1950 Sb. Krátká úprava aspirantury taktéž v podstatě kopírovala předpisy přijaté pro toto postgraduální studium.

„Šedou eminencí“ vysoké školy byl tajemník. On dozíral nejen na plnění plánů a směrnic, výnosů, rozhodnutí a příkazů rektora a rady vysoké školy, ale i ministerstva školství, věd a umění, podával o tom zprávy jak rektorovi, tak ministerstvu a navrhoval potřebná opatření. Současně měl soustavně sledovat práci fakult. Dále spravoval

²⁵⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 285, s. 14.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 15.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 16.

všechny finanční prostředky vysoké školy a byl přednostou rektorátu. A v neposlední řadě dohlížel, aby při jmenování a pověřování učitelů a jiných zaměstnanců vysoké školy byly dodržovány směrnice ministerstva. Bylo určeno, že v radě vysoké školy budou vedle rektora, prorektorů, tajemníka, děkanů a proděkanů a členů fakult, „jejichž členství je odůvodněno zvláštní funkcí, která přesahuje rámec fakulty, jako např. hlavní redaktor, vedoucí knihovny apod.“²⁵⁹, zasedat i dva zástupci studentů a dva zástupci zaměstnanců. V radě fakulty pak měli zaměstnanci pouze jednoho zástupce. V typovém organizačním statutu byly taktéž přesně vymezeny pravomoci rady vysoké školy a rady fakulty. Jako poslední byla vymezena funkce, organizace a výuka kateder jako základních pracovních a organizačních jednotek fakulty.²⁶⁰

Jednotlivé organizační statuty konkrétních vysokých škol měly být vydány v průběhu září 1950.²⁶¹ Pravděpodobně se tak ale nestalo, protože ještě 7. listopadu 1950 na schůzi předsednictva Státního výboru pro vysoké školy byly projednávány zásady organizačního statutu vysokých škol a bylo navrhováno vypracovat jeho návrh a zároveň doplnit jeho znění politickou preambulí.²⁶² Tento návrh byl předložen Miloslavem Valouchem na schůzi předsednictva Státního výboru dne 27. listopadu 1950 a měl být projednán na II. plenárním zasedání Státního výboru dne 14. prosince 1950.²⁶³ Tam byl také návrh typového statutu schválen.²⁶⁴

3.8 Studijní přepisy

Do přijetí zákona č. 58/1950 Sb. platily stále studijní předpisy vzniknuvší ještě za dob Rakouska-Uherska.²⁶⁵ Nové reformované studijní plány s nimi byly v rozporu, tedy byly vydány v podstatě praeter legem. Tuto situaci bylo nutné co nejdříve vyřešit.

Nový vysokoškolský zákon tyto staré studijní předpisy zrušil a zároveň ve svém § 20 stanovoval, že „studijní a zkušební plány pro jednotlivé studijní obory

²⁵⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 285, s. 20.

²⁶⁰ Tamtéž, s. 13–26.

²⁶¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 149.

²⁶² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 111.

²⁶³ Tamtéž, s. 135.

²⁶⁴ Tamtéž, s. 188.

²⁶⁵ Výnos č. 370/1850 ř.z., jímž se vyhlášují obecná nařízení o studiích fakultních na univerzitách.

*stanoví v dohodě se zúčastněnými členy vlády ministr školství, věd a umění. Ministr školství, věd a umění vydává též studijní a zkušební řády a studijní osnovy.*²⁶⁶

Druhá věta tohoto ustanovení byla provedena nedlouho po jeho přijetí. V září 1950 byly výnosem MŠVU č. 128 000-III vydány obecné studijní předpisy, které již studijní plány reformovaného studia umožňovaly. Tyto předpisy upravovaly jak průběh studia, tak jeho kontrolu a postup do dalších ročníků.

Student byl nadále povinen zapsat si všechny předepsané předměty pro svůj ročník a dále si mohl zapsat i předměty nepovinné. Účast při vyučování, a to jak na přednáškách, tak na cvičeních, seminářích, laboratořích apod., byla povinná a byla důsledně kontrolována. Pokud student vyučování nenavštěvoval, mohl být vyloučen, zároveň mu ale vedoucí katedry mohl povolit neúčast na vyučování. Důležitou formou studia bylo kolektivní studium ve studijních kroužcích, kde byla opět povinná účast (viz podkapitola 3.9) a konzultace.²⁶⁷

Kontrola studia byla prováděna několika způsoby: stálou kontrolou, kontrolními zkouškami, zápočty, postupovými zkouškami, dílčími zkouškami a soubornými zkouškami. Stálá kontrola byla prováděna odbornými asistenty a asistenty v průběhu semestru na cvičeních a seminářích. Kontrolní zkoušky se prováděly taktéž během semestru v předem stanovených termínech především u předmětů pouze s přednáškami a bývaly spojovány s domácími úkoly. Zápočty se konaly u předmětů zcela nebo zčásti vyučovaných ve cvičeních, seminářích a laboratořích, nebo s menším rozsahem látky. Navrhoval je učitel po zvážení výsledků stálé kontroly a kontrolních zkoušek, odehrávaly se před zkušebním obdobím v zimním nebo letním semestru, a pokud vyučující nebyl spokojen s výsledkem zápočtu, mohl pozvat studenta ve zkušebním období ještě na informativní pohovor. Nejobvyklejší formou zkoušky byla zkouška postupová, která se konala takřka ze všech povinných předmětů a prověřovala zvládnutí učiva semestru či ročníku. Širší bývaly zkoušky dílčí a souborné, ta souborná se navíc odehrávala před komisí. Hodnocení zkoušek mělo klasické čtyři stupně. Zkoušky bylo možné dvakrát opakovat, podruhé už pouze s písemným souhlasem děkana.²⁶⁸

²⁶⁶ Zákon č. 58/1950 Sb., § 20.

²⁶⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 262, s. 41–42.

²⁶⁸ Tamtéž, s. 42–43.

Do dalšího ročníku mohl postoupit pouze student, který do konce podzimního zkouškového období splnil všechny zkoušky a zápočty předepsané pro svůj ročník. Podmíněně mohl postoupit ten student, který složil všechny zkoušky a zápočty předepsané pro zimní semestr a měl souhlas děkana k opakování zbývajících zkoušek. Opakovat ročník mohl student, který složil nejméně polovinu předepsaných zkoušek.²⁶⁹

Podle těchto studijních předpisů se již řídily studijní a učební plány Právnické fakulty Univerzity Karlovy vydané pro studijní roky 1950/51 a další.

Studijní plán na rok 1950/51 stejně jako v předchozím roce 1949/50 předpokládal, že studenti budou trávit ve škole více jak 30 hodin pouze povinnými předměty, a byl přeplněn zkouškami, neúspěch tak nebyl výjimkou, např. u souborné zkoušky ve II. ročníku propadlo asi 29 % studentů.²⁷⁰ Kvůli nereálnosti splnění tak velkého množství postupových zkoušek tak muselo na konci letního semestru studijního roku 1950/51 předsednictvo sekce pro studium práv při Státním výboru pro vysoké školy změnit některé zkoušky pouze na zápočet a některé spojit.²⁷¹ Tato odborná komise pod vedením přednosty odboru ministerstva vnitra JUDr. Pavla Levita byla sestavena v září 1950 a zabývala se „studijními a zkušebními plány, učebními osnovami a učebnicemi na právnických fakultách čs. vysokých škol“²⁷²,

Závazné učební plány byly zaváděny od roku 1951. Učební plán pro právnické fakulty byl pro studijní rok 1951/52 připravován již odbornou komisí pod vedením JUDr. Levita. Byl schválen Státním výborem pro vysoké školy dne 7. června 1951. Chválena byla především redukce předmětů a doporučováno rozšíření konzultací vzhledem k souborné zkoušce. Některé pochyby o přednášejících stále přetrvávaly u předmětu „Logika“.²⁷³ Učební plán byl vydán dne 10. července 1951 jako oběžník ministerstva školství, věd a umění č.j. 98 207/51-IV/3.²⁷⁴ Stejně byly vydávány i učební plány na další roky. I nadále však nebyly výjimkou změny zkušebního řádu, neboť studenti přes prázdniny trávili čas na vojenských cvičeních a brigádách, takže neměli čas připravovat se na zářijové termíny zkoušek.

²⁶⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 262, s. 45.

²⁷⁰ URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*, s. 172.

²⁷¹ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 33–35.

²⁷² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 44.

²⁷³ Na, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 301, s. 129.

²⁷⁴ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1951, s. 232.

Změnu obecných studijních předpisů přinesl výnos ministerstva školství č.j. 60 000/54 – CI/1 ze dne 1. září 1954.²⁷⁵ Upřednostněny byly učební, provozní a preddiplomní praxe, naopak potlačena byla výuka ve studijních skupinách (původně studijní kroužky). Novinkou byl taktéž tzv. vedoucí učitel ročníku, který měl pečovat o odborný a politický růst studentů ročníku, sledovat práci studijních skupin, kontrolovat studijní práci a účast na vyučování studentů atd. Nápomocen mu byl studijní vedoucí z ročníku, jmenovaný z nejlepších studentů.²⁷⁶

Jako nová forma kontroly studia byl zaveden klasifikovaný zápočet. Prováděl se „u zvláště rozsáhlých a obtížných předmětů, kde je kladen důraz na praktická cvičení, dále z předmětů, kde vyučování se provádí zcela nebo z převážné části v praktických cvičeních, [...] a z předmětů, které v průběhu celého studia nekončí zkouškou.“²⁷⁷

Zkoušky již nebyly rozlišovány na různé typy, odlišovaly se pouze státní závěrečné zkoušky na konci studia. Ty upravoval speciální výnos ministerstva školství ze dne 21. června 1954, č.j. 44 876/54 – C I/1. Ten rozdělil vysoké školy na dvě skupiny, a to školy univerzitní, kde státní závěrečná zkouška sestávala z vypracování a obhajoby diplomové práce a z ústní závěrečné zkoušky, a na technické vysoké školy, kde stačilo vypracovat pouze diplomovou práci.²⁷⁸

I na učební plány se v roce 1955, stejně jako na katedry, snesla kritika. V dokumentu zpracovaném ministerstvem školství a nazvaném *K některým nedostatkům našich vysokých škol* má autor vůči nim tyto oprávněné výtky: „Počet týdenních hodin výuky byl nadměrný a znemožňoval základní předpoklad reformovaného studia, tj. soustavné individuální studium. Dalším nedostatkem byl velký počet předmětů, a tím i velký počet zkoušek. Proto tyto první učební plány nemohly mít dlouhou platnost. Po dvou letech byly přepracovány. [...] Učební plány však i dnes nejsou dostatečně propracovány a nezajišťují správný poměr mezi předměty

²⁷⁵ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 283 a násl.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 283. Obecné studijní předpisy pro vysoké školy, č.j. 60 000/54 – CI/1, dne 1. září 1954, čl. 4

²⁷⁷ Tamtéž, čl. 11.

²⁷⁸ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 199. Zkušební řád pro státní závěrečné zkoušky na vysokých školách univerzitních, č.j. 44 876/54 – C I/1, dne 21. června 1954. Další výjimku měli lékařské fakulty, vysoké a vyšší pedagogické školy a Vysoká škola ruského jazyka, kde se skládala pouze ústní státní závěrečná zkouška.

*základními a speciálními. Trpí mnohostí předmětů, encyklopedičností a překrývání učební látky a její neorganickou skloubeností. Časté změny učebních plánů narušují plánovitost učebního procesu.*²⁷⁹

3.9 Studijní kroužky

Tzv. studijní kroužky, nová progresivní studijní metoda dle sovětského vzoru byla zaváděna již krátce po prvních pokusech o reformu vysokoškolského studia v roce 1948, resp. 1949. Na Právnické fakultě Univerzity Karlovy byly studijní kroužky zavedeny již ve studijním roce 1948/49, ale pouze v I. ročníku studia (12 studijních kroužků). V dalším roce, 1949/50, byly již organizovány ve všech ročnících a jejich počet dosáhl 42. Jejich úroveň ale dle vedení fakulty nebyla příliš dobrá. *„Zkušenosti z loňského a letošního roku ukazují, že, nezajistíme-li, aby práce kroužků měla patřičnou odbornou úroveň, reforma nesplní svůj účel. Vést studijní práce v kroužku je úkolem studijního vedoucího, který však přednášenou látku studuje současně s ostatními. Proto jsme zapojili do práce v kroužcích všechny asistenty a pomocné vědecké síly na fakultě. To však nestačí. Dosud není zaručena odborná úroveň v 23 kroužcích.*²⁸⁰ Proto již v listopadu 1949 žádala právnická fakulta po poradě s reformní komisí pro právnické studium o povolení dalších 22 instruktorů, kteří by mohli studijní kroužky vést. Od 1. prosince 1949 měli být dle rozhodnutí ministerstva školství, věd a umění ustanoveni noví demonstrátoři, kteří měli tuto potřebu pokrýt. Šlo o deset pomocných vědeckých sil, tzv. pomvědů, a 24 demonstrátorů. Na základě žádosti děkana prof. Turečka z 27. ledna 1950 byl již k 1. březnu 1950 po reorganizaci seminářů počet pomvědů radikálně navýšen na 25. Měsíční stipendium pomvěda činilo 1.000,- Kčs, u demonstrátora pak 600,- Kčs.²⁸¹ Na fakultě tak bylo v listopadu 1950 asi 50 studijních kroužků po 15 – 20 studentech.²⁸² K 1. lednu 1951 pak byl počet demonstrátorů opět zvýšen, a to na 30, protože byly pro všechny ročníky zavedeny povinné studijní kroužky a jejich počet vzrostl na 52.²⁸³

²⁷⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 223.

²⁸⁰ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

²⁸¹ Tamtéž.

²⁸² NA, AÚML, f. 29, a.j. 7–8, s. 117.

²⁸³ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

Po provedení reformy vysokoškolským zákonem se brzy projevila určitá zaostalost studijních kroužků. „Vedle kladných stránek studijních kroužků objevily se však také chyby a nedostatky, zvláště rozvíjení tzv. „kolektivního studia“ na úkor samostatného individuálního studia, které je hlavní a nejúčinnější metodou důkladného osvojování si znalostí a vědomostí učební látky, která se probírá v přednáškách a cvičeních a kterou studenti mají dále čerpat z učebnic, skript, odborné literatury i z provozní praxe. Jednu z příčin, že takové a obdobné špatné metody práce se objevily v celé řadě studijních kroužků, je třeba vidět v tom, že vedení fakult nevěnovalo dostatečnou pozornost studijním kroužkům, protože nebylo včas a bezprostředně informováno o nedostatecích a obtížích ve studijní práci studentů a o úrovni studijní kázně.“²⁸⁴

Proto bylo v říjnu 1951 přistoupeno k jejich reorganizaci, a to změnou části všeobecných studijních a zkušebních předpisů z 16. srpna 1949, č. 116.000/49-III/1. Nově byly studijní kroužky nazývány jako studijní skupiny. Dle normy šlo o „pracovní kolektiv studentů, který za vedení vedoucího studijní skupiny pečuje, aby všichni členové co nejlépe plnili studijní úkoly a zvyšovali svou politickou a kulturní úroveň.“²⁸⁵ Velikost studijních skupin určoval děkan se schválením rektora, ale maximální počet členů byl stanoven na 25. Rozřazení do studijních skupin určoval děkan, a to tak, „aby v každé skupině byli pokud možno rovnoměrně zastoupeni studenti různých kvalit podle obrazu jejich dosavadního studia s přihlédnutím ke společnému ubytování na kolejích a případně k jiným společným zájmům“²⁸⁶, stejně jako jmenoval vedoucího každé skupiny „z nejlépe prospívajících a nejukázněnějších studentů.“²⁸⁷ Vedoucí skupiny byl přímo podřízen děkanovi. Měl především evidovat případnou nepřítomnost studentů na povinném vyučování, k čemuž měl k dispozici deník studijní skupiny. Jeho příkazy a pokyny měly být pro studenty skupiny závazné. Pro každou skupinu měla být k dispozici volná místnost pro jejich schůzi, a to minimálně dvě hodiny týdně (oproti původním třem hodinám zavedeným od r. 1949). Více měly být podporovány konzultace s vyučujícími, aby nedocházelo ke zbytečnému nežádoucímu opakování

²⁸⁴ NA, f. MŠK, sign. 3 II a, kart. č. 312.

²⁸⁵ Tamtéž.

²⁸⁶ Tamtéž.

²⁸⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 70.

probírané látky právě na studijních skupinách a přílišnému preferování kolektivního studia.

Studenti měli povinnost navštěvovat nejen přednášky, semináře a cvičení v rámci svého oboru, ale chodit i do výše popsaných studentských kroužků, resp. studijních skupin a navštěvovat kurzy marxismu-leninismu, dialektického materialismu nebo politické ekonomie. Dle názorů převládajících po reorganizaci studijních skupin v roce 1951 měli studenti ve škole trávit stejný čas jako dělníci v továrnách. Proti tomuto kroku se zvedla vlna odporu, a proto byl nakonec počet hodin strávených ve škole snížen v roce 1954 na 36 hodin. Tento počet hodin však nebyl příliš důsledně dodržován²⁸⁸ a studenti byli neúnosně přetěžováni. Neúspěchy u zkoušek se staly relativně častým úkazem. Zároveň přetěžování studentů vedlo i k ochabování jejich stranické činnosti, neboť *„pokud studenti neměli dostatek času na studium, neměli ani dostatek času na politiku.“*²⁸⁹

3.10 Přijímání nových posluchačů na vysoké školy

Přijímání studentů na vysoké školy bylo kontrolováno prakticky hned po únorovém převratu. V té době ale ještě nebyla jednotná metodika pro výběr vhodných uchazečů a často docházelo k tzv. politickým přehmatům, přijímání byli i posluchači dle mínění ministerstva školství nevhodní. Proto se stále více dbalo na důkladný výběr nových studentů, jehož základ a principy byly zakotveny ve vysokoškolském zákoně z roku 1950. Jak již bylo zmíněno výše, studenti byli přijímáni nejen podle schopností, ale i s ohledem na hospodářské, sociální a kulturní potřeby státu. Nejen že byli vybíráni vhodní, politicky vyspělí a kádrově prověřeni uchazeči, ale Státní úřad plánovací a příslušná odborná ministerstva stanovovala i počet studentů, který měl být v tom kterém roce na tu kterou vysokou školu přijat, a to podle potřeb národního hospodářství (tzv. směrné číslo). Již v roce 1950 bylo požadováno, aby přijímací komise měla dostatek materiálu, ze kterého by posoudila vhodnost uchazeče pro přijetí na vysokou školu. Šlo o posudek maturitní komise, školské skupiny Československého svazu mládeže a akčního výboru z místa bydliště uchazeče.²⁹⁰ V posudku maturitní

²⁸⁸ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 112–113.

²⁸⁹ Tamtéž, s. 114.

²⁹⁰ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 279, s. 285–286.

komise se hodnotil třídní původ, politická uvědomělost, znalost vědeckého socialismu i všeobecné vzdělání a posuzovaly se předpoklady pro zvolený obor. Posudek školské skupiny ČSM zahrnoval hodnocení účasti studenta na budovatelských úkolech mládeže, jeho poměru k mládežnickému kolektivu, příp. význačné charakterové rysy. V posudku akčního výboru z místa bydliště se objevovalo především posouzení třídního charakteru rodiny a prostředí, v němž student žil. Celkové hodnocení měla v podstatě provádět už maturitní komise, která obdržela i posudek od učitelů vyučujících ve třídě, od školské skupiny ČSM a od ředitele, z nichž pak sama tvořila souhrnný posudek, který se přikládal k přihlášce spolu s podkladovými posudky a životopisem uchazeče.

O přijetí uchazeče rozhodovala přijímací komise příslušné fakulty, kterou jmenoval ministr. Konečné rozhodnutí činila fakultní komise na základě návrhu dílčí komise (subkomise), která skutečně vedla pohovor s uchazečem. Fakultní komise měla být složena z děkana, tajemníka školy, profesora, asistenta a studenta. V dílčí komisi pak zasedal profesor, asistent a student.²⁹¹ Komise se dle interních pokynů měly řídit třídním původem uchazeče, politickou uvědomělostí a rozhledem, odborným rozhledem a předpoklady a směrným číslem ministerstva školství, věd a umění. Přednostně měli být přijímáni absolventi státních kurzů pro přípravu pracujících ke studiu na vysokých školách. Bylo navrhováno odstupňovat přísnost výběru dle oborů, a to tak, že nejpřísnější třídně-politický i odborný výběr měl proběhnout na právnickou, filosofickou a přírodovědeckou fakultu i dramaturgii a filmový obor AMU a velmi přísný třídně-politický výběr pro pedagogickou fakultu, zemědělsko-lesní a veterinární vysokou školu.²⁹² Zároveň s vyšším ideologickým tlakem na tyto obory ale ubývalo i uchazečů, kteří se na ně chtěli hlásit. Směrná čísla počtu přijatých studentů se často nepodařilo naplnit, a to jednak kvůli malému počtu uchazečů, jednak kvůli nepřijetí části přihlášených z různých, buď politických, nebo méně často kvalitativních důvodů.

Na právnických fakultách v ČSR (v Praze, Brně a Bratislavě) bylo na studijní rok 1950/51 plánováno přijetí nejprve až 435 studentů (později 405²⁹³, popř. dokonce

²⁹¹ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1949, s. 203. Výnos MŠVU z 18. 5. 1949 č. 72 200-III, § 7.

²⁹² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 278, s. 287–290.

²⁹³ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 110.

pouze 300²⁹⁴). Toto číslo však nebylo naplněno, i na základě toho, že právnická fakulta v Brně byla zrušena a uchazeči přesměrováni do Prahy. Jen v Bratislavě bylo přijato o 55 studentů méně, než se předpokládalo, v Brně směrné číslo určovalo počet přijatých studentů na 80. Jedině v Praze se počet přijatých blížil plánovanému počtu 230 studentů, vybíráno však bylo pouze z 227 uchazečů, což neumožňovalo přijímacím komisím příliš velkou selekci. V této době mělo po přijetí uchazečů do I. ročníku studovat na právnické fakultě v Praze asi 1 000 studentů.²⁹⁵ Dle zprávy vypracované v listopadu 1950 pro Právní radu KSČ bylo nakonec přijato na obě zbývající právnické fakulty pouze něco přes 230 posluchačů.²⁹⁶ Ani u jiných oborů však nebyly vysoké školy při přijímání studentů úspěšnější. Především na některých technických oborech nebylo naplněno směrné číslo a ministerstvo školství, věd a umění muselo přistoupit v říjnu 1950 k vypsání dodatečného zápisu a provedení přijímacích pohovorů.²⁹⁷

Čas pro podání přihlášek se proto stále více posouval do dřívějších dat. Přihlášku na rok 1949/50 uchazeč podával do 10. června 1949 a uvedl tři obory v pořadí podle zájmu.²⁹⁸ Na rok 1950/51 bylo možné podat přihlášku už pouze do 15. května.²⁹⁹ Přijímací pohovory se roku 1949 odehrály v termínu od 15. do 24. září³⁰⁰, zatímco v roce 1950 již od 1. od 16. září.³⁰¹

Na rok 1951/52 bylo na právnické fakulty v ČSR plánováno přijetí 330 studentů.³⁰² Přihláška se podávala již pouze na jednu vysokou školu, a to do 15. března 1951. Podle výnosu ministerstva školství, věd a umění *„děkan pozve uchazeče k přijímacímu pohovoru před hlavní přijímací komisí, po případě před subkomisí, neprodleně, jakmile*

²⁹⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 12, s. 339 a násl.

²⁹⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 316, s. 22–23.

²⁹⁶ NA, AÚML, f. 29, a.j. 8, s. 65.

²⁹⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 46.

²⁹⁸ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1949, s. 202. Výnos MŠVU z 18. V. 1949 č. 72 200-III, § 3 odst. 1.

²⁹⁹ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1950, s. 93. Výnos MŠVU z 25. IV. 1950 č. 121 300-III, § 3 odst. 1.

³⁰⁰ Výnos MŠVU z 18. V. 1949 č. 72 200-III, § 8 odst. 1.

³⁰¹ Výnos MŠVU z 25. IV. 1950 č. 121 300-III, § 8 odst. 1.

³⁰² NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 108.

dojde jeho přihláška na vysokou školu.³⁰³ Přijímací pohovor musel být proveden do 9. července 1951.

Ani tento rok však nebylo přijímání studentů na právnické fakulty příliš úspěšné, neboť směrné číslo pro obor práv bylo v září 1951 naplněno pouze z 64 %.³⁰⁴

Na studijní rok 1952/53 bylo přijímání studentů na vysoké školy spojeno se závěrečnými zkouškami na středních školách. Ředitel školy, kde žáci skládali příslušnou závěrečnou zkoušku, měl povinnost zaslat posudky žáků, kteří byli doporučení střední školou ke studiu na vysoké škole, jejich jmenný seznam a přihlášku k závěrečné zkoušce, která byla zároveň přihláškou na vysokou školu, do tří dnů od konce závěrečných zkoušek na daný děkanát vysoké školy.³⁰⁵ „Žák, který nebude doporučen ke studiu na vysoké škole, může se přihlásit prostřednictvím krajské komise ke studiu na vysoké škole v příštích letech, osvědčí-li se na svém pracovišti a splní-li přijímací podmínky pro příslušnou vysokou školu.“³⁰⁶ Přijetí na vysokou školu pak mohli být uchazeči, kteří „vykonají v roce 1952 nejpozději v měsíci červnu s úspěchem závěrečnou zkoušku na některé výběrové škole III. stupně a byli doporučení ke studiu na vysoké škole zkušební komisí pro závěrečné zkoušky na škole III. stupně i při informativním rozhovoru na vysoké škole.“³⁰⁷ Uchazeči, kteří skládali závěrečnou zkoušku dříve než v roce 1952, mohli být přijati pouze po doporučení ze svého pracoviště a uvolnění ředitelstvím a závodní radou svého závodu. Přednost opět měli absolventi státních kurzů pro přípravu pracujících na vysoké školy, ti dokonce nemuseli absolvovat ani přijímací rozhovory, které s nimi měly být provedeny již při závěrečné zkoušce.³⁰⁸ Zavedla se tak praxe doporučování středních škol, bez něhož se nebylo možné na vysokou školu dostat, vydržela až do r. 1989. Opět bylo možné si podat

³⁰³ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1951, s. 55. Výnos MŠVU z 14. II. 1951 č. 87 058-IV, § 9 odst. 1.

³⁰⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 279, s. 170.

³⁰⁵ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952, s. 52. Závěrečné zkoušky na gymnáziích a pedagogických gymnáziích a výběr žáků na vysoké školy, č.j. 10 117/52-II/3, 9. ledna 1952, § 10 odst. 1. Obdobný postup byl i u vyšších odborných škol.

³⁰⁶ Tamtéž, § 10 odst. 2.

³⁰⁷ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952, s. 233. Přijímání studentů na vysoké školy ve studijním roce 1952/53, č.j. 36 760/52-V-VII/2, 10. června 1952, § 2 odst. 1.

³⁰⁸ Tamtéž, § 2 odst. 2 a 5.

jen jednu přihlášku. Informativní rozhovory s uchazeči na vysoké školy pak probíhaly od 1. do 15. července, u uchazečů z pracovišť do 1. září 1952. O přijetí rozhodoval děkan. Poradním orgánem byla čtyřčlenná přijímací komise složená z proděkana, tajemníka a dvou učitelů fakulty. Samotné rozhovory ale vedly dvou až tříčlenné subkomise jmenované děkanem z učitelů fakulty.³⁰⁹ Odmítnuti měli být v případě přesáhnutí směrného čísla pro fakultu (což se ale nestávalo příliš často) nadbyteční nejméně schopní uchazeči. Ve výjimečných případech bylo možné přeřadit uchazeče s jeho souhlasem na jinou fakultu (vysokou školu).³¹⁰

K zhodnocení průběhu přijímacího řízení byla zpracována zpráva, která byla podkladem pro úpravu přijímání studentů na následující studijní rok 1953/54. V roce 1952 bylo nakonec přijato 14 061 studentů do I. ročníku, z toho 81 % čerstvých maturantů. Asi 45 % přijatých bylo dělnického a rolnického původu, což bylo považováno za neúspěch, už vzhledem k tomu, že předchozí rok bylo toto číslo přibližně stejně a příliš se tak nezměnilo třídní složení studentů na vysokých školách. Problémem se ukázaly především interní kvóty ministerstva školství, věd a umění, kdy bylo určeno, kolik uchazečů z toho kterého kraje má být na jednotlivé obory přijato. Krajské národní výbory, které dostaly tuto agendu na starost a měly při nenaplnění kvóty rozjet přesvědčovací akci, však aplikovaly tyto počty velmi mechanicky a vůbec nepřihlížely k zájmu uchazečů. Množily se tak počty žádostí uchazečů o přeřazení na jinou vysokou školu z důvodu nepřidělení kvóty pro tu původní nebo přidělení jen kvóty malé. Některé komise pak pojalý informativní rozhovory jako přijímací zkoušky, jinde, kde byl počet přihlášených malý, byly rozhovory naopak pouze formální.³¹¹

Vzhledem k tomu bylo tedy navrženo, aby uchazeči o studium na vysoké škole podávali nejprve předběžné přihlášky, podle nichž se zjišťoval zájem o konkrétní obory, a to do 10. dubna 1953 konkrétním vysokým školám. Nerovnoměrnosti pak měly být korigovány přesvědčovací kampaní KNV a MNV. Závazné přihlášky se pak měly podávat do 10. června (u výběrových škol III. stupně) a do 10. září (u gymnázií) prostřednictvím škol, uchazeči ze závodu již do 10. května prostřednictvím závodu.

³⁰⁹ Přijímání studentů na vysoké školy ve studijním roce 1952/53, § 5 odst. 1 a 2.

³¹⁰ Tamtéž, § 6.

³¹¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 283, s. 5–6.

Důležitost byla přikládána kádrovému prověření, které bylo dříve nedostatečné, a to na základě materiálů o uchazeči a jeho rodičích. U čerstvých absolventů výběrových škol III. stupně za ně měl odpovídat předseda komise pro závěrečné zkoušky, který materiál přezkoumával ve spolupráci s KNV, KV ČSM a ředitelem školy, u starších pak vedoucí kádrového oddělení závodu. Kádrový materiál měl obsahovat „1) kádrový dotazník uchazeče, 2) posudek učitelského sboru, 3) –//– školské skupiny ČSM, 4) –//– místní skupiny ČSM, 5) –//– MNV (v Praze obv. ONV) (referáty pro místní záležitosti) místa bydliště uchazeče, 6) –//– MNV (v Praze obv. ONV (dtto) místa bydliště obou rodičů, [...]“³¹² U uchazeče ze závodu to pouze u bodu 2) byl posudek závodní rady a u bodu 3) posudek závodní skupiny ČSM. Přijímací rozhovory měly být již zaměřeny více směrem k budoucímu studovanému oboru a měly se konat od 1. do 15. července pro absolventy výběrových škol III. stupně a starší absolventy a pro absolventy gymnázií od 15. do 30. září s tím, že z obou skupin měla být polovina přijatých. V přijímací komisi měli být zastoupeni i zástupci závodních organizací KSČ, ROH a ČSM.³¹³

Vysoké školy v ČSR se dělily na ty univerzitního směru, technického směru a uměleckého směru. Při přijímání posluchačů byly dlouhodobě preferovány technické obory, jako přínosnější pro rozvoj národního hospodářství a lepší plnění plánu. Nárůst počtu studentů na technických oborech byl výrazný. Ve studijním roce 1948/49 byl počet fakult univerzitního směru a technického směru vyrovnaný (25:25), v roce 1952/53 bylo tento poměr již 31:35 a na rok 1953/54 bylo plánováno posunout počet fakult ještě výš, 37:41. Postupně se tento počet v podstatě vyrovnal. Ještě větší rozdíl je možné vidět v početním rozdílu studentů v letech před a po válce. V roce 1937/38 bylo na školách univerzitního směru v ČSR celkem téměř 13 000 studentů, zatímco na školách technického směru něco přes 5 000. Ve studijním roce 1952/53 byl počet studentů na prvním směru přes 20 500, zatímco v druhém už přes 20 000. Rozrostl se tedy nejen celkový počet studentů, ale téměř se vyrovnal počet studentů na obou směrech škol.³¹⁴ V dalších letech se často směrná čísla zvyšovala i z původně plánovaného počtu, aby bylo dosaženo většího zastoupení

³¹² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 283, s. 36.

³¹³ Tamtéž, s. 37.

³¹⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 92–96.

v určitých klíčových oborech průmyslu.³¹⁵ Z roku 1952/53 na rok 1953/54 byl tak např. počet studentů zvýšen o téměř 10 000.³¹⁶ Toto zvyšování se však dělo na úkor škol univerzitního typu a menší zastoupení jejich absolventů začalo být pocíťováno jako problém. „Ve školním roce 1954/55 bylo po prvé dosaženo toho, že na vysokých školách technických bylo více studentů (20.500) než na školách univerzitního směru (18.032). Přitom je třeba mít na zřeteli i nutnost rozvoje teoretických oborů na univerzitách.“³¹⁷

Plánovaná čísla studentů však zůstávala za celé období nenaplněna, přijímací komise tak musely brát takřka každého (počítalo se s přijetím 85 % absolventů gymnázií do studia na vysoké školy), a přesto na některých oborech nedosáhl počet přijatých ani zdaleka směrného čísla. Ve studijním roce 1952/53 dostoupila krize vrcholu, neboť počet vysokých škol i fakult se do 1. září 1953 zvýšil (počet studentů měl vzrůst o 11 a půl tisíce osob³¹⁸), ale v novém systému doporučování středními školami tyto navrhly k vysokoškolskému studiu o 850 studentů méně, než bylo třeba. „I když proběhlo další kolo přijímacího řízení, plán se podařilo naplnit na právnických fakultách jen ze 64 procent, [...]“³¹⁹ Z důvodu větší potřeby absolventů odborných středních škol navíc klesal počet těch, kteří se hlásili na gymnázia nebo výběrové školy III. stupně, které měly na vysokou školu připravovat. Ve školním roce 1951/52 absolvovalo gymnázia přes 14 600 studentů, ale plánovaný počet přijatých na vysoké školy na studijní rok 1952/53 byl 14 910. V roce 1952/53 však mělo gymnázia absolvovat jen něco přes 9 200 studentů,³²⁰ zatímco směrné číslo stanovovalo 14 000 přijatých.³²¹ Tento počet měl být nahrazen z absolventů státních kurzů pro přípravu pracujících na vysoké školy, které ale nebyly příliš naplněné, mohly poskytnout maximálně 2 000 – 2 500 studentů (viz podkapitolu 1.11). Nakonec padlo

³¹⁵ Padaly i stížnosti na počínání Státního úřadu plánovacího, který směrná čísla měnil takřka ze dne na den a různě ubíral a přidával počty studentů na těch kterých oborech. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 240, s. 31.

³¹⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 73.

³¹⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 13–14.

³¹⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 283, s. 200.

³¹⁹ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 401.

³²⁰ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 283, s. 48.

³²¹ Tamtéž, s. 239.

v září 1952 rozhodnutí zkrátit radikálně studium, aby se tak dříve dostal větší počet studentů na vysoké školy, zároveň bylo prodlouženo studium na vysokých školách na pět let (studium medicíny na šest let). S tím bylo spojeno i zkrácení prázdnin ze tří na dva měsíce.³²²

Bylo zvažováno několik alternativ. Ministr školství Zdeněk Nejedlý navrhoval zkrácení studia na gymnáziích ze čtyř na tři roky, tato varianta byla ale zavržena jako příliš mírná. Bylo odsouhlaseno více se přiblížit sovětskému modelu desetiletého přípravného studia na vysoké školy, které následně trvaly pět let. Vybraná alternativa č. 2 zkracovala studium na středních školách na tři roky (dnešní 2. stupeň základní školy, jednotná devítiletka byla zkrácena na osm let – osmiletá střední škola) a na gymnáziu taktéž na tři roky (jedenáctiletá střední škola), zároveň prodlužovala vysokoškolské studium podle požadavků sovětských odborníků.³²³ Studentům gymnázií ve II. a III. ročníku tak bylo násilně zkráceno studium o celý jeden rok, III. ročník se musel urychleně doučit látku k závěrečným zkouškám, aby mohl na studijní rok 1953/54 být přijat na vysoké školy spolu se stávajícím IV. ročníkem. Tato situace byla kodifikována zákonem č. 31/1953 Sb., o školské soustavě a vzdělávání učitelů (školský zákon). Příprava na vysoké školy se tak z 13 let zkrátila na 11 let.

*„Přijetí zákona podpořilo u komunistické strany touhu zavést větší výběr vysokoškolských studentů a poprvé byly zavedeny přijímací zkoušky, které měly částečně politický charakter. [...] Noví absolventi středních škol také měli nižší kvalitu než v předchozích letech, neboť museli zvládnout výuku celého roku v šestitýdenních letních kurzech.“*³²⁴

Od r. 1953 byly plošně místo přijímacích rozhovorů zavedeny skutečné přijímací zkoušky, kde se ověřovaly především znalosti jednotlivých uchazečů. I od tohoto řešení však bylo nakonec ustoupeno. Přijímací zkoušky se opět změnilly na přijímací pohovory, kde měly být akcentovány nejen znalosti uchazeče, ale i jeho další schopnosti a zralost ke studiu. Na studijní rok 1953/54 bylo směrné číslo pro vysoké školy stanoveno na 14 800 nově přijatých studentů.³²⁵

³²² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 283, s. 131.

³²³ Tamtéž, s. 52.

³²⁴ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 403.

³²⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 240, s. 26.

Na studijní rok 1954/55 byli uchazeči o studium přijímáni na základě přijímací zkoušky, ale studenti s vynikajícími výsledky na střední škole mohli být přijati i bez přijímacího pohovoru. Nutností k přijetí na vysokou školu již bylo doporučení ze střední školy, které mělo být vypracováno do 5. května 1954. Byl ponechán systém zasílání předběžných přihlášek, které se odesílaly do 7. března 1954 ministerstvu školství. Po vyhodnocení pak sdělilo ministerstvo výsledky přihlášek krajským národním výborům a jednotlivým vysokým školám, které mohly rozjet přesvědčovací kampaň k naplnění směrných čísel určených státním plánem rozvoje hospodářství. Do 10. května 1954 pak uchazeči podávali závaznou přihlášku, ke které připojili prohlášení, na kterou fakultu a obor se hlásí (tento obor mohl uchazeč změnit pouze po dohodě s ředitelem školy), spolu se závazkem působit minimálně tři roky v daném oboru, dotazník a lékařské vysvědčení. Přijímací zkoušky se konaly od 1. do 30. června 1954.³²⁶ Nově byly také stanoveny předměty, z nichž se skládala přijímací zkouška. U Právnické fakulty Univerzity Karlovy to byly čeština, popř. slovenština, ruština a dějepis.³²⁷ Přijímání uchazečů na studijní 1955/56 se již podstatně nelišilo.

V usnesení politického byra ÚV KSČ z 16. dubna 1956 o zvýšení úrovně a dalším rozvoji vysokých škol byla velmi kriticky zhodnocena dosavadní situace v přijímání studentů a navrhována opatření k zlepšení. *„V Československu není dosud vypracován plán potřeby vysokoškolsky kvalifikovaných pracovníků. Proto směrná čísla pro přijímání studentů na jednotlivé vysoké školy jsou ve skutečnosti dělána pouhým odhadem. Za takové situace není možno vypracovat ani plán výstavby vysokých škol a plán rozvoje jednotlivých fakult. Teprve nyní pracuje státní úřad statistický na evidenci pracovníků středoškolské a vysokoškolské kvalifikace v našem hospodářství, které se má stát východiskem pro vypracování plánu potřeby a výchovy středoškolsky a vysokoškolsky vzdělaných specialistů. Pro další rozvoj našeho vysokého školství je nezbytně nutné vypracovat takový plán a na něj navazující plán rozvoje a výstavby vysokých škol. (Také vybavení našich vysokých škol, pokud jde o budovy, učebny, dílny, koleje, není uspokojující a mělo by být podle tohoto plánu poměrně rychle zlepšováno.)*

³²⁶ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 49–51. Přijímání uchazečů na výběrové a vysoké školy pro školní rok 1954/55, č.j. 11 473/54-D/1, dne 12. února 1954, čl. 11 a násl.

³²⁷ Tamtéž, příloha Zkušební předměty přijímací zkoušky.

[...] Počet studentů na vysokých školách vzrostl oproti předválečným letům více než dvojnásobně. V roce 1937/38 jsme měli 9 vysokých škol s 19.052 řádnými posluchači. V roce 1955/56 studuje na 40 vysokých školách (se 106 fakultami včetně poboček a škol, které se na fakulty nedělí), 48.534 studentů. Doposud vycházelo z jedenáctiletých škol poměrně málo absolventů, takže nemohl být dělán výběr žáků na vysoké školy. Letos vyjde již dvojnásobný počet absolventů jedenáctiletých, takže výběr bude možno v podstatné míře zlepšit. Počet studentů, přijímaných do prvních ročníků byl doposud určován podle jednoročních plánů potřeby vysokoškolských odborníků a neopíral se o hlubší perspektivní rozbor. Resorty měly maximalistické požadavky, které se nyní projevují potížemi při rozmísťování absolventů některých oborů. Tyto potíže vedou v současné době k tomu, že resorty udávají dnes potřebu vysokoškolských odborníků z opatrnosti neúměrně nízkou.³²⁸

Příbytek studentů však s sebou přinášel i problémy v zajištění dostatečných kapacit vyučovacích místností, kolejí a dalších sociálních potřeb tak velkého množství studentů. Tyto problémy byly řešeny jak vykupováním nových nemovitostí, jejich zabavováním, přebudováváním zabavených klášterů a dalšího církevního majetku, nebo někdy dokonce i převedením budovy z jedné školy na druhou. Přesto musela být někdy přijímána nouzová řešení, buď pro zdržení plánovaných staveb, nebo pro praktickou nemožnost zpracovat jiné řešení v tak krátkých lhůtách. Tak došlo i k výstavbě pověstných montovaných domků (dřevěných baráků) Delta na Albertově, prvních již na přelomu roku 1950/51.³²⁹

3.11 Aspirantura

Zákonem o vysokých školách byla na československých vysokých školách oficiálně zavedena i nová forma postgraduálního studia, tzv. aspirantura. Šlo zde opět o inspiraci sovětským vzorem, kde aspirantury fungovaly od 30. let. V sovětském případě „o aspiranturu mohli požádat absolventi vysoké školy mladší 40 let. Aspirantura trvala tři až čtyři roky a byla zakončena udělením titulu kandidát věd (kandidat nauk).“³³⁰ Stejně jako v SSSR byla centrálně řízena.

³²⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 4 a 12.

³²⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 26–37.

³³⁰ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 57.

Dle výnosu ze září 1950 mělo ministerstvo školství, věd a umění zřídit aspiranturu při některých vysokých školách, a to „pro zajištění plánovité výchovy vědeckých a uměleckých pracovníků na vysokých školách“.³³¹ Přijetí aspiranta bylo podmíněno věkem pod 35 let, ukončeným vysokoškolským vzděláním (které však nebylo podmínkou striktní, přijaty mohly být i osoby bez příslušného vzdělání, ale s náležitou praxí, kde nabyly příslušné vědomosti a znalosti), schopnostmi k samostatné vědecko-pedagogické a výzkumné nebo umělecko-pedagogické a tvůrčí práci a tím, že daný člověk „skýtá po osobní stránce záruku, že přinese svou prací platné služby budování socialismu.“³³² Aspirantura měla trvat jeden až tři roky. S nástupem prvních aspirantů se dle tohoto výnosu MŠVU počítalo již v listopadu 1950, proto uchazeči měli do 31. října 1950 zaslat na MŠVU přihlášku s uvedením oboru, základními osobními daty, životopisem, popř. vysokou školou, kde chce aspiranturu vykonávat a „jiné vhodné informace“. Podrobnosti měl upravit aspirantský řád.³³³

Návrh plánu aspirantur na vysokých školách byl projednáván 23. října 1950 v předsednictvu Státního výboru pro vysoké školy. Předsednictvo především kritizovalo unáhlený a mechanický výběr předmětů, kde má být aspirantura zřízena, a zanedbání výběru školitelů po politické stránce. Usneslo se proto, aby místo návrhů fakult pro příští rok vypracoval plán aspirantur Státní úřad plánovací. Pro přijímání kandidátů na aspiranturu navrhl Státní výbor ustavit komise (v Praze, Brně a Bratislavě), které provedou přijímací pohovory. Kandidáti měli být předvoláváni k pohovorům po 31. říjnu 1950, kdy končila lhůta pro zaslání přihlášek.³³⁴

Na schůzi předsednictva Státního výboru pro vysoké školy dne 7. listopadu 1950 vyslovil Miroslav Valouch poprvé pochybnosti o urychleném přijímání aspirantů především vzhledem k úbytku asistentů. Státní výbor se tak usnesl, že na studijní rok 1950/51 má být přijat pouze omezený počet aspirantů (asi 30 – 40 na celou ČSR) pouze z těch nejnadanějších uchazečů a více z praxe, vzhledem k tomu, že nemohlo proběhnout standardní konkurzní řízení a nejsou připraveni školitelé. Zároveň mělo být

³³¹ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1950, s. 305. Výnos MŠVU z 28. IX. 1950, č. 129 708-III.

³³² Výnos MŠVU z 28. IX. 1950, č. 129 708-III.

³³³ Tamtéž.

³³⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 84–85.

omezeno přeřazování asistentů na aspiranty a měl být zvýšen počet asistentů na fakultách, především na technikách.³³⁵ Na následující schůzi 14. listopadu 1950 bylo vybráno 27 kandidátů na aspirantury a navrženo poslat zbývající z 229 žádostí, které došly od uchazečů o aspirantská místa, na děkanáty k posouzení, zda tyto uchazeče získat na místa asistentů.³³⁶ Výběrem školitelů pro aspiranty pro právnické fakulty byl pověřen dr. František Mestitz.³³⁷

Na schůzi kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ dne 22. prosince 1950 byl schválen návrh zásad pro přijímání a školení aspirantů na vysokých školách, avšak opět zde byly vyjádřeny obavy z toho, že se „úplně rozpadne sbor asistentů, na němž v řadě oborů leží hlavní tíha vyučování na vysokých školách.“³³⁸ I proto zřejmě došlo k určitému zdržení v náboru aspirantů.

Na právnické fakulty v Praze a Bratislavě bylo v září 1950 koordinační komisí Právní rady KSČ doporučeno, aby, pokud je to možné, každá fakulta přijala 16 aspirantů, tj. na každou katedru dva.³³⁹ V listopadu 1950 se počítalo s ustanovením asi 235 aspirantských míst, ale pouze 20 pro humanitní fakulty.³⁴⁰ Školiteli aspirantů měli být v oboru práva SSSR prof. Procházka, v oboru práva občanského a rodinného JUDr. Blažke a v oboru občanského práva formálního³⁴¹ prof. Štajgr.³⁴² Nakonec byl však přijat pouze jeden aspirant na právnickou fakultu v Bratislavě na katedru mezinárodního práva.³⁴³

³³⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 300, s. 114–116.

³³⁶ Tamtéž, s. 126.

³³⁷ Dr. František Mestitz v této době již zastával funkci děkana Právnické fakulty Univerzity Komenského v Bratislavě (děkanem byl v letech 1950 až 1952) na návrh Státního výboru pro vysoké školy měl být jmenován profesorem, což se později stalo. V roce 1952 byl vyloučen z KSČ a nesměl vyučovat až do roku 1964.

³³⁸ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 299, s. 15.

³³⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 316, s. 24.

³⁴⁰ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 12, s. 1485.

³⁴¹ Zde bylo zřejmě myšleno občanské právo procesní.

³⁴² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 12, s. 2092.

³⁴³ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 111.

Do praxe byla aspirantura zaváděna zřejmě spíše až v letech 1951–52.³⁴⁴ Např. 9. října 1951 projednala fakulní rada Právnické fakulty Univerzity Karlovy „*aspirantský žebříček, tak jak byl zaslán ministerstvu školství, věd a umění s návrhem na jejich jmenování a došla k závěru, že žebříček odpovídá odborným znalostem jednotlivých uchazečů v něm uvedených.*“³⁴⁵

Až v srpnu 1952 byl vydán definitivní organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty, který byl reakcí na usnesení vlády ze dne 8. července 1952 o zlepšení vzdělávání a výchovy vědecko-pedagogických a vědeckých kádrů. Toto usnesení bylo připraveno na politickém sekretariátu ÚV KSČ ve spolupráci MŠVU a úřadu předsedy vlády.³⁴⁶ Jeho cílem bylo odstranění dvojkolejnosti zřizování aspirantury jak MŠVU, tak Státním úřadem plánovacím (který převzal kompetence po zrušeném ústředí výzkumu a technického rozvoje). Rozsah potřeby aspirantů na každý rok a členění na jednotlivé obory nově určovala vláda na návrh ministra – předsedy Státního úřadu plánovacího, který jej měl projednat s ostatními ministry. Ministerstvu školství, věd a umění bylo svěřeno „*všeobecné řízení školení aspirantů na vysokých školách a v ústavech jednotlivých ministerstev s hlediska metodického a pedagogického.*“³⁴⁷ Prakticky to znamenalo, že MŠVU pak zařazovalo aspiranty na konkrétní vysoké školy a ústavy ve své kompetenci a dále aspiranturu řídilo. Velkou změnou pro aspiranty bylo převedení odměňování aspirantů od 1. října 1952 z klasického pracovního poměru (tím pádem daněného) na stipendia.

Organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty ze srpna 1952 upravoval podrobněji průběh celé aspirantury. „*Její účelem jest, aby nadaným a dělnické třídě oddaným absolventům vysokých škol a vynikajícím pracovníkům z praxe byla dána možnost dalšího odborného a politického růstu.*“³⁴⁸ Aspirantura byla plánovitě řízena. Přijímání aspirantů probíhalo na základě soutěže na aspirantská místa v určených

³⁴⁴ Někdy v této době měla být vydána prozatímní směrnice o vědecké a umělecké aspirantuře jako příloha k výnosu MŠVU č. 89.000/51-IV/8, kterou se mi ale nepodařilo ve věstníku MŠVU pro rok 1951 dohledat. Viz NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

³⁴⁵ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

³⁴⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 32 a násl.

³⁴⁷ Tamtéž, s. 33.

³⁴⁸ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952, s. 320. Organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty, zn. S/1-359-1/8-52, dne 27. srpna 1952, § 1.

katedrách vysokých škol a výzkumných ústavech a pracovištích. Přijat mohl být „československý občan, oddaný lidově demokratickému zřízení, mladší 40 let, který ukončil s úspěchem studium na vysoké škole ve zvoleném vědním oboru.“³⁴⁹ Pokud uchazeč vyhověl podmínkám soutěže, absolvoval zkoušku před přijímací komisí. Zkouška měla tři části: zkoušku odbornou, zkoušku ze základu marxismu-leninismu a zkoušku ze základů ruštiny. U uchazečů, kteří u zkoušky prospěli, následně komise po zkoušce určila pořadí, avšak až po schválení přijetí uchazeče ústředním úřadem, v jehož oboru působnosti byly vysoké školy, ústavy a pracoviště, kde měla být daná osoba školená, byl uchazeč ustanoven aspirantem.

Studium aspiranta probíhalo podle individuálního studijního plánu a končilo se jeho splněním. Během studia dostával aspirant stipendium ve výši 5.000,- Kč, popř. aspirant s nezaopatřeným dítětem 5.500,- Kč, ale pouze tehdy, pokud se zavázal, že po dobu tří let po ukončení aspirantury bude pracovat „na vysokých školách nebo ve výzkumných ústavech nebo ve vědecko-výzkumných pracovištích podle rozmístění provedeného příslušným ústředním úřadem v dohodě se státním úřadem plánovacím.“³⁵⁰ Studium probíhalo pod vedením školitele, který mohl vést nejvýše pět aspirantů. Během studia skládal aspirant zkoušky z tzv. aspirantského minima.³⁵¹

Plnění studijního plánu mělo být pod několikanásobnou kontrolou, je však otázkou, jak bylo v praxi dodržováno. Základem kontroly byly písemné záznamy aspiranta o denní práci a stručná zpráva o práci v měsíci. Tyto záznamy měly být kontrolovány na pravidelné týdenní konzultaci se školitelem. Každých šest měsíců pak musel školitel podávat zprávu o činnosti aspiranta děkanovi fakulty nebo řediteli výzkumného ústavu. Zpráva obsahovala „individuální charakteristiku aspiranta, vystihující jeho vlastnosti, schopnosti i dosažené výsledky po vědecké stránce v rámci plnění studijního plánu.“³⁵² Rektor a zástupci MŠVU a ústředních úřadů se dále mohli účastnit různých typů zkoušek nebo schůzí, kde bylo projednáváno plnění studijního plánu, a kontrolovat

³⁴⁹ Organisační a studijní řád pro vědecké aspiranty, zn. S/1-359-1/8-52, § 10 odst. 1.

³⁵⁰ Tamtéž, § 17 odst. 1.

³⁵¹ Aspirantské minimum se skládalo ze zkoušky ze širšího teoretického vědního základu vzhledem ke specializaci, zkoušky ze specializace, zkoušky z marxismu-leninismu a zkoušky z jazyků. Viz tamtéž, § 30 odst. 1.

³⁵² Organisační a studijní řád pro vědecké aspiranty, zn. S/1-359-1/8-52, § 38 odst. 6.

tak vedení aspirantů na tom kterém místě. Projevuje se zde tedy opět až chorobná snaha úřadů mít vše pod kontrolou a nedovolit narušení budování socialismu v žádném ohledu.

K dílčí úpravě organizačního řádu ze srpna 1952 došlo vydáním směrnice pro jazykové studium vědeckých aspirantů z července 1953³⁵³ a směrnice pro studium marxistické filozofie ve vědecké aspirantuře z prosince 1953³⁵⁴, kde byly blíže upraveny podmínky příslušných částí přijímací zkoušky a stanoveny další podrobnosti studia jazyků a marxistické filozofie aspirantů (např. seznam literatury marxistické filozofie apod.).

Od studijního roku 1952/53 také vypsal ministerstvo školství, věd a umění první soutěž (konkurz) na obsazení míst vědeckých a uměleckých aspirantů. Žádost bylo možné zaslat na příslušnou fakultu do konce července 1952. Na Právnickou fakultu Univerzity Karlovy bylo možné hlásit se na šest oborů, a to teorie státu a práva, stát a právo SSSR, mezinárodní právo a politika, trestní právo, správní právo a dějiny státu a práva.³⁵⁵ Na studijní rok 1954/55 byla vypsána soutěž na místa v oboru státního práva a občanského a rodinného práva, tentokrát bylo možné podávat žádosti pouze do 15. dubna 1954.³⁵⁶

Vzhledem k nutnosti umožnit absolvování aspirantury i při zaměstnání byla vládním usnesením ze 4. května 1954 o zřízení aspirantury bez přerušení zaměstnání zřízena tzv. externí aspirantura. Přijati mohli být uchazeči bez omezení věku, studium bylo rozvrženo na pět let a aspirant – externista nedostával stipendium, jinak však byla úprava podobná klasické aspirantuře.³⁵⁷ Soutěž na obsazení míst externích aspirantů byla na Právnické fakultě Univerzity Karlovy vypsána na pět oborů: státní právo,

³⁵³ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 12–15. Směrnice pro jazykové studium vědeckých aspirantů ze dne 31. července 1953, č.j. 77 701/53.

³⁵⁴ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 5–12. Směrnice pro studium marxistické filozofie ve vědecké aspirantuře ze dne 21. prosince 1953, č.j. 79 976/53-A/2.

³⁵⁵ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952, s. 261.

³⁵⁶ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 69–71. Vědecká aspirantura v oboru působnosti ministerstva školství – vypsání soutěže na školní rok 1954/55, č.j. 15 866/54-C/3, dne 8. března 1954.

³⁵⁷ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 127–129. Organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty – externisty ze dne 11. května 1954, č.j. 30 779/54 – C III/3.

správní právo, občanské a rodinné právo, stát a právo SSSR a mezinárodní právo a politika. Žádosti bylo možné podat do 29. května 1954.³⁵⁸

Nový organizační řád pro vědeckou aspiranturu byl vydán v prosinci 1955 společnou vyhláškou ministerstva školství, prezidia Československé akademie věd, Ústřední rady odborů a státního úřadu důchodového zabezpečení.³⁵⁹ Tento organizační řád přinesl s účinností od 1. ledna 1956 některé změny v organizaci aspirantury na československých vysokých školách. Výslovně byla rozlišena vědecká aspirantura s přerušením zaměstnání (aspirantura) a bez přerušení zaměstnání (externí aspirantura). Stipendium aspiranta bylo poskytováno ve výši 1.100,- Kč měsíčně, resp. pro aspiranta s nezaopatřeným dítětem ve výši 1.200,- Kč, ovšem v hrubé částce (stipendium bylo zdaněno a platilo se z něj pojištění), což bylo opravdu citelným snížením poskytovaných částek, určité odměny však aspirantovi mohly plynout z pedagogické činnosti nebo řešení vědeckého úkolu, avšak byly omezeny.³⁶⁰ Ostatní ustanovení zůstala až na drobné výjimky v podstatě nezměněna.

I dosavadní stav vědecké aspirantury byl podroben kritice ÚV KSČ. *„Mnoho nedostatků se projevuje i v přípravě nových pedagogických pracovníků prostřednictvím vědecké aspirantury. Počet řádných aspirantů nebyl v počátcích přesně plánován podle skutečné potřeby vědeckých kádrů na vysokých školách a ve vědeckých ústavech. Aspirantura nebyla využita zejména v nových a zaostávajících oborech. Celkový početní stav ve vědecké aspirantuře ve školním roce 1955/56 je 1.017 řádných aspirantů a 884 externích. Obhajovací řízení je teprve v počátcích (bylo započato v prvním čtvrtletí 1955), a proto lze počítat, že počet obhajob se postupně zvýší v příštím roce. Je nutno dbát na to, aby obhajoby se nestaly formálními, aby za oponenty byli určováni nejlepší profesori vysokých škol a nej kvalifikovanější vědeckí pracovníci. Celkem*

³⁵⁸ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 133–135.

³⁵⁹ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1955, s. 320–330. Vyhláška ministerstva školství, prezidia Československé akademie věd, Ústřední rady odborů a státního úřadu důchodového zabezpečení ze dne 15. prosince 1955, kterou se vydává organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty. Ú. l. ze dne 27. prosince, částka 124, č. 236.

³⁶⁰ Aspirant mohl dostat vždy jen polovinu odměny, která by příslušela řádnému pedagogickému nebo vědeckému pracovníkovi (jen výjimečně na žádost plnou odměnu za plnění vědeckého úkolu), navíc vyučovat mohl jen ve druhém a třetím roce aspirantury max. 4 hodiny týdně. Viz Vyhláška ze dne 15. prosince 1955, kterou se vydává organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty, § 4 odst. 5 a 6.

*již obhájilo na vysokých školách 92 aspirantů své kandidátské práce, z toho 39 na univerzitách, 53 na technikách. Úroveň obhajob doposud byla dobrá. Potom (po udělení prvních titulů doktorů věd ve školním roce 1955/56 – pozn. aut.) budou zahájeny i obhajoby doktorských prací.*³⁶¹

3.12 Označování absolventů vysokých škol a vědecké hodnosti

Jednou z největších změn, i když poměrně krátkodobých, bylo zrušení původního označování absolventů vysokých škol jako buržoazního přežitku. Byly zavedeny i nové vědecké hodnosti, a to sovětské varianty „kandidát věd“ (CSc.) a „doktor věd“ (DrSc.), ty se udržely až do r. 1989.

Nový vysokoškolský zákon č. 58/1950 Sb. nezakotvoval označování absolventů ani vědecké hodnosti přímo, ale svěřil je vládnímu nařízení.³⁶² Toto nařízení bylo vydáno až v roce 1953, okamžitě však vyvolalo poprask v akademické veřejnosti. Jednalo se o vládní nařízení č. 60/1953 Sb., o vědeckých hodnostech a označení absolventů vysokých škol.

Ani v tomto nařízení však nebylo označování absolventů upraveno. Naplňovalo to obvyklou praxi komunistické moci upravovat některé rozhodující záležitosti v rámci podzákoných předpisů až téměř interních směrnic. V tomto případě byla tato věc stanovena vyhláškou ministra vysokých škol.³⁶³ Zavedeny tak byly tituly jako „promovaný filozof“, „promovaný lékař“, „promovaný právník“ a u technických oborů např. „stavební inženýr“, „lesní inženýr“ atd. Vyhláška byla platná od 1. září 1953, pro lékaře a veterináře pak od 1. ledna 1954, vztahovala se však i na „*absolventy vysokých škol universitních, kteří absolvují studium koncem studijního*

³⁶¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 12.

³⁶² § 21 odst. 2 zákona č. 58/1950 Sb.: „*Jak se označují absolventi jednotlivých studijních oborů vysokých škol, stanoví vláda nařízením.*“ § 23 téhož zákona: „*(1) Absolventům vysoké školy nebo výjimečně i jiným pracovníkům, kteří prokáží, obvykle úspěšným dokončením aspirantury, zvláštní způsobilost v příslušném vědním nebo uměleckém oboru a veřejně osvědčí, že dovedou samostatně vědecky bádát nebo umělecky tvořit, udělí vysoké školy vědecké nebo umělecké hodnosti, zpravidla o dvou stupních. (2) Vědecké a umělecké hodnosti stanoví a směrnice pro jejich udílení vydá vláda nařízením.*“

³⁶³ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1953, s. 362–364. Vyhláška ministra vysokých škol ze dne 3. srpna 1953 o označení absolventů vysokých škol. Ú. l. ze dne 11. srpna 1953, částka 102, č. 248.

roku 1952/53 a kteří, aniž ukončují studium doktorátem, vykonali předepsané zkoušky již před 1. zářím 1953.³⁶⁴ Tato vyhláška byla změněna a doplněna vyhláškami č. 135/1954 Ú. l.³⁶⁵ a č. 242/1954 Ú. l.³⁶⁶, ale ty nepřinesly žádné významnější změny.

Nový establishment ponechal na studentech, aby si s novými tituly poradili sami. „Společenské vědomí není totiž s to se ihned přeorientovat, zvláště když má možnost formálního srovnání obou soustav označení, titulů a hodností (staré a nové) v živé skutečnosti, v níž vedle starých zkušených vysokoškolsky vzdělaných odborníků stanou mladí a nezkušení absolventi vysokých škol (promovaní lékaři, právníci, ekonomové, inženýři). A právě v tomto srovnání musí postupně noví absolventi svou odbornou kvalifikací a politickou vyspělostí dobývat autoritu svému novému označení. Postavení v naší lidově demokratické společnosti, důvěru, váhu a autoritu ve vědomí lidu si nová inteligence musí dobývat svou prací, nikoli vnějším označením. Kdyby z vysokých škol vycházeli špatní absolventi, nemohl by jejich nedostatky zakrýt žádný sebezvučnější titul. Zato však kvalita nových absolventů se všude prosadí i bez titulu, bude-li opravdu využívána k odborné pomoci našemu lidu při zvládnutí jeho velikých úkolů.“³⁶⁷ Brzy se však ukázalo, že společenské zvyklosti jsou silnější než revoluční vůle a píle nových absolventů. Především mladí lékaři a právníci se proti těmto revolučním změnám bouřili. Tento stav vydržel až do vydání nového vysokoškolského zákona č. 19/1966 Sb., který se vrátil k původním titulům (MUDr., MVDr. a Ing. po absolvování lékařství, veterinárního lékařství a technických oborů a JUDr., RNDr. a PhDr. po absolvování rigoróza na právech, přírodních a humanitních vědách) a dokonce zpětně přiznal tyto tituly absolventům za doby účinnosti zákona předchozího.³⁶⁸

³⁶⁴ Vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., čl. III.

³⁶⁵ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 167. Vyhláška ministra školství ze dne 18. června 1954, kterou se mění a doplňuje vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., o označení absolventů vysokých škol. Ú. l. ze dne 24. června 1954, částka 77, č. 135.

³⁶⁶ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 396. Vyhláška ministra školství ze dne 10. prosince 1954, kterou se mění vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., o označení absolventů vysokých škol. Ú. l. ze dne 14. prosince 1954, částka 149, č. 242.

³⁶⁷ MARTINIC, Jaroslav – RAMBOUSEK, Jiří – BURIÁNEK, Bohuslav. *Základní předpisy o vysokých školách*, s. 141.

³⁶⁸ Zákon č. 19/1966 Sb., §§ 14 a 57.

Vládní nařízení č. 60/1953 Sb. upravilo dvě vědecké hodnosti, které bylo možné získat, a to „kandidát věd“ a „doktor věd“. Vědeckou hodnost „kandidát věd“ mohli získat takoví absolventi vysokých škol (popř. výjimečně i jiní pracovníci), *„kteří prokáží úspěšným dokončením aspirantury nebo vykonáním kandidátských zkoušek vedle všeobecné znalosti v určitém vědním oboru ještě zvláštní znalost a obhájením kandidátské disertační práce veřejně osvědčí způsobilost k samostatné tvůrčí vědecké práci.“*³⁶⁹ „Doktorem věd“ se mohl ten uchazeč, *„který a) dosáhl hodnosti kandidáta věd a b) obhájí doktorskou disertační práci.“*³⁷⁰ Za určitých podmínek bylo možné hodnost „doktor věd“ udělit i těm, kteří nedosáhli předtím hodnosti „kandidáta věd“, pokud byly profesory vysokých škol, byli autory významných vědeckých prací, vynálezů nebo objevů nebo jejich kandidátská disertační práce vyhovovala kritériím pro disertační práci doktorskou, popř. bylo možné tuto hodnost udělit jako čestnou vědeckou funkci. Pro věci vědeckých hodností byla vytvořena Státní komise pro vědecké hodnosti při ministerstvu vysokých škol, která navrhovala vládě, které fakulty a ústavy budou mít právo tyto hodnosti udělit (o čemž následně vláda rozhodla po poradě s ministerstvem), dále měla dohlížet na udílení těchto hodností, vydávala diplomy o těchto hodnostech, rozhodovala o odebrání apod. Její jednací řád byl vydán vyhláškou ministra školství č. 287/1953 Ú. l.³⁷¹ Obhajoba disertační práce kandidátské i doktorské se konala vždy veřejně při zasedání fakultní rady, vědecké rady ústavu nebo rady vysoké školy (pouze u doktorské práce). Ustanovení § 13 vyhlášky pak upravovalo možnost pozbytí vědecké hodnosti. Takto byly postiženy osoby, které *„pozbyly čestných práv občanských nebo se jinak zpronevěřily věci míru a socialismu.“*³⁷²

Samotné řízení, v rámci něhož byly udělovány vědecké hodnosti, bylo upraveno vyhláškou č. 4/1953 Ú. l.³⁷³ Pobíhalo na žádost uchazeče o přípustění k obhajobě

³⁶⁹ Vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., § 3 odst. 1.

³⁷⁰ Tamtéž, § 4 odst. 1.

³⁷¹ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1953, s. 364–365. Vyhláška ministra školství ze dne 16. září 1953, kterou se vydává organizační a jednací řád Státní komise pro vědecké hodnosti. Ú. l. ze dne 24. září 1953, částka 118, č. 287.

³⁷² Vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., § 13 odst. 1.

³⁷³ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 1–5. Vyhláška ministra školství ze dne 30. prosince 1953 o řízení při udělování vědeckých hodností. Ú. l. ze dne 9. ledna 1954, částka 2, č. 4.

disertační práce. Datum obhajoby muselo být zveřejněno vyhláškou a disertační práce i její teze musely být přístupné veřejnosti v knihovně fakulty, vysoké školy nebo vědeckého ústavu, kde se obhajoba měla konat. O udělení vědecké hodnosti rozhodovala po veřejné obhajobě na jejím zasedání fakultní rada, rada vysoké školy nebo vědecká rada hlasováním, u hodnosti doktora rozhodnutí potvrzovala Státní komise pro vědecké hodnosti. Proti rozhodnutí bylo možno podat do 60 dnů námitky (vědecké ústavy, akademie věd apod.) nebo odvolání (neúspěšný uchazeč) u Státní komise pro vědecké hodnosti, která do 3 měsíců rozhodla buď o zrušení rozhodnutí rady, nebo uložila radě, aby uchazeči udělila vědeckou hodnost.

Kandidátské zkoušky, které se skládaly v případě, že uchazeč neabsolvoval aspiranturu, byly blíže upraveny ve vyhlášce č. 244/1954 Ú. l.³⁷⁴ Obecně měly naplňovat stejné standardy jako zkouška z aspirantského minima. Od kandidátských zkoušek bylo možné dle ustanovení § 10 této vyhlášky na žádost uchazeče osvobodit.

První hodnosti doktorů věd byly zřejmě uděleny ve studijním roce 1955/56, jak se zmiňuje usnesení politického byra ÚV KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji vysokých škol. *„Ve školním roce 1955/56 bude uděleno asi 300 prvních doktorátů věd bez obhajoby vynikajícím vysokoškolským pracovníkům za jejich dosavadní vědeckou činnost. Zavedení nových vědeckých hodností a systemizace povzbudily vědecký ruch na školách.“*³⁷⁵

3.13 Pedagogičtí pracovníci na vysokých školách

Nový vysokoškolský zákon zasáhl i do toho, jací učitelé budou působit na vysokých školách. Nadále na vysoké škole působili pouze profesori, docenti, lektori, odborní asistenti, asistenti a odborní lektori. Zcela zrušeny byly funkce mimořádných profesorů a soukromých docentů, protože nadále měli být docenti i profesori státními zaměstnanci a byli jmenováni pouze, pokud se uvolnilo místo, proto odpadala klasická habilitace soukromých docentů. Profesory jmenoval prezident republiky na návrh vlády (nikoli vysoké školy) *„z osob, které prokázaly vynikající způsobilost vědeckou*

³⁷⁴ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1954, s. 394–396. Vyhláška ministra školství ze dne 8. prosince 1954 o kandidátských zkouškách. Ú. l. ze dne 14. prosince 1954, částka 149, č. 244.

³⁷⁵ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 12.

nebo uměleckou a učitelskou, potřebnou pro vysoké školy.“³⁷⁶ Docenty pak jmenoval nebo pověřoval ministr školství, věd a umění. Ten také určoval, kde budou profesori a docenti působit, a měl určovat *„jejich učitelskou činnost v rámci vědního nebo uměleckého oboru, pro který byli jmenováni, po případě pověření.“* Bylo to odůvodňováno možnostmi pružně měnit učitelské působení daného člověka v rámci oboru, aniž by bylo nutno znovu ho jmenovat.³⁷⁷ Také lektori, odborní asistenti, asistenti a odborní lektori byli jmenováni ministrem školství, ten však mohl tuto pravomoc přenést na nižší orgány. Změna nastala především u asistentů, kteří byli jmenováni natrvalo (dříve se jejich pracovní poměr každé dva až tři roky obnovoval), a o přijetí mělo rozhodovat ministerstvo, už pouze neschvalovalo jejich ustanovení profesorským sborem. Byly zavedeny nové kategorie učitelů: *„odborní asistenti“*, *jimiž budou zpravidla absolventi vysoké školy, kteří nabyli ještě vyššího stupně odborné kvalifikace v praxi nebo dalším školením; nižší stupeň, "asistenti", bude obsazován zpravidla absolventy vysoké školy hned po dokončení studia, v případě nutnosti i studenty v závěrečném stadiu studia (dnešní výpomocní asistenti) a počítá se i nadále s omezenou dobou ustanovení. Odbornými instruktory rozumějí se učitelé vyučující některé manuální zručnosti, podobně jako odborní učitelé na odborných školách.*“³⁷⁸ Na vysokoškolské učitele se vztahovaly předpisy o platovém poměru veřejných zaměstnanců.

Problematickým se stalo především získání starších učitelů pro věc reformy vysokých škol. *„Na vysokých školách pracuje mnoho význačných odborníků nekomunistů, kteří celý svůj život věnovali vědecké práci, dosáhli vynikající úrovně ve svém oboru a stali se vědci mezinárodní pověsti. Tito učitelé většinou nežijí intenzivním politickým životem a mohou být nazváni vědci staré školy. Ovládají však skvělý rozsah znalostí, osvojili si metodu vědecké práce a mohou být příkladem v nadšení a obětavosti, s jakou se věnují vědecké a učitelské činnosti.“*³⁷⁹ Jak konstatovala zpráva o činnosti závodních organizací, projednávaná na schůzi

³⁷⁶ Zákon č. 58/1950 Sb., § 27 odst. 1.

³⁷⁷ Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Vládní návrh zákona o vysokých školách – tisk č. 438* [online]. [Cit. 27. 3. 2015]. Dostupné z WWW: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0438_02.htm#_d

³⁷⁸ Tamtéž.

³⁷⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 13, s. 420.

kulturně propagačního oddělení ÚV KSČ dne 14. února 1951, „naše organizace na fakultách však ještě nedovedou ve své denní práci ukázat čestným, vlasteneckým učitelům, jak si vážíme jejich práce, nedovedou je denně získávat pro plnění budovatelských úkolů a přesvědčovat přímo v jejich oboru o správnosti jediného světového názoru, marxismu-leninismu.“³⁸⁰ Vyučující měli strach ze studentokracie a studenti k nim po velmi divokém vývoji na vysokých školách koncem 40. let ztratili jakoukoli úctu. Mnozí učitelé byli také káráni pro lpění na „přežitých“ způsobech výkladu svých předmětů, což bylo chápáno jako nedostatek závodních organizací na fakultách, které nebyly schopné zde „vytvořit ovzduší ideového ruchu“. „Tak je na příklad možné, že profesor Klíma na právnické fakultě přednáší v dějinách státu a práva římské právo v stejném pojetí, jak se mu vyučovalo v době, kdy studium souborného římského práva bylo přípravou pro ovládnutí buržoasního práva.“³⁸¹

Uvažovalo se proto o zřízení samostatných závodních organizací KSČ pro profesory na vysokých školách, aby se tak zlepšil dohled nad jejich politickou prací a názory. Tyto návrhy nakonec došly svého uskutečnění v usnesení sekretariátu ÚV KSČ o zřízení dílčích organizací KSČ profesorů a ostatních učitelských a vědeckých pracovníků na vysokých školách. Tyto učitelské organizace zahájily v Praze činnost počátkem studijního roku 1951/52.³⁸²

Výchova nových učitelů taktéž nebyla považována za uspokojivou. Přes značné zvyšování počtu studentů nebyli dostatečně rychle doplňováni i noví učitelé. Především mladí a stranicky vyspělí asistenti a aspiranti byli zaměstnáváni administrativní a pedagogickou prací a nemohli se tak věnovat své vědecké práci a zvyšování kvalifikace.³⁸³

Dle doporučení koordinační komise Právní rady KSČ ze září 1950 tak mělo na právnické fakultě v Praze působit 16 asistentů, tj. na každou katedru dva.³⁸⁴ Na rok 1950 se však podařilo obsadit pouze celkově dvě místa.³⁸⁵

³⁸⁰ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 13, s. 420.

³⁸¹ Tamtéž, s. 421.

³⁸² NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 272, s. 57.

³⁸³ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 245, s. 453.

³⁸⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 316, s. 24.

³⁸⁵ NA, AÚML, f. 29, a.j. 208, s. 111.

V usnesení politického byra ÚV KSČ o zvýšení úrovně a dalším rozvoji vysokých škol byly tyto problémy akcentovány velmi silně. „Rozhodujícím činitelem ve výchově nové vysokoškolské inteligence je plně kvalifikovaný vysokoškolský učitel (profesor, docent). Počet těchto kvalifikovaných učitelů nerostl po roce 1945 a zvláště po roce 1948 úměrně se zvyšováním počtu vysokých škol a studentů. Proto se přeneslo těžiště výuky na vysokých školách především na odborné asistenty. Často přednášejí mladí asistenti, kteří nedávno ukončili studium. Ve školním roce 1954/55 bylo na vysokých školách, spravovaných ministerstvem školství, celkem 602 profesorů, 484 docentů, 2.925 odborných asistentů, 2.016 asistentů. Tak v tomto případě jeden profesor nebo docent na 48 studentů, zatím co v předválečném roce 1937/38 jen na 17 studentů. [...] V učitelských oborech vysokých škol není následkem uzavření vysokých škol v době fašistické okupace potřebný kádr učitelů středního věku. Nevyhovující stav učitelských sborů na vysokých školách a různorodost ve složení kateder vedla k tomu, že úroveň veškerého vyučování, přednášek, seminářů i cvičení, není ještě na dostatečné výši.“³⁸⁶

Novela zákona č. 58/1950 Sb. z roku 1956 definitivně změnila povahu titulu „docent“ a „profesor“. Nadále byly docenti a profesori jmenováni pro svůj vědní obor, nikoli pro jednotlivou vysokou školu, z pedagogického titulu se stal titul vědecko-pedagogický. Jak zdůraznil komentář k novelizovanému vysokoškolskému zákonu, „novela zákona vede k tomu, aby byla oddělována nominace profesorů a docentů, spjatá s nově zavedeným vědecko-pedagogickým titulem profesora a docenta, od vlastního ustanovování na místa profesorů a docentů na vysokých školách.“³⁸⁷ Odpadla tak možnost někoho výkonem docentury pověřit.³⁸⁸ Hlavní motivem pro tuto změnu byla však s největší pravděpodobností větší pružnost systému, kdy ministr školství a kultury měl ze zákona právo nejen stanovit, ale i měnit působišť jednotlivých profesorů a docentů. Za předchozích předpisů musel být každý pověřený docent nebo přijatý docent a profesor znovu jmenován, což se jevílo jako velmi obtěžující

³⁸⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 11.

³⁸⁷ MARTINIC, Jaroslav – RAMBOUSEK, Jiří – BURIÁNEK, Bohuslav. *Základní předpisy o vysokých školách*, s. 133.

³⁸⁸ U profesury tato možnost nebyla v zákoně vůbec zavedena.

v době, kdy bylo celkem časté různě direktivně měnit působišťe velkého počtu lidí.³⁸⁹ Titul docenta a profesora také mohly získat i osoby, které na jednotlivých vysokých školách působily pouze jako externisté (což bylo především na počátku 50. let při nedostatku politicky vyspělých vyučujících častým jevem). Zároveň byla opět stanovena věková hranice 70 let, kdy po jejím dosažení skončil pracovní poměr profesora na vysoké škole, ačkoli existovala zákonná možnost pro ministra školství a kultury, aby povolil výjimku.³⁹⁰

3.14 Mimořádné formy studia

Jedním z cílů, který si vytyčila KSČ v oblasti vysokého školství, bylo přivést na vysoké školy dostatečné množství pokrokových sil (tj. dělníků a rolníků), které by pomohly v boji o ovládnutí vysokého školství a podřízení potřebám nového státu, navíc se stále nedostávalo vzdělaných odborných kádrů, které by přispěly k budování průmyslu v ČSR. Počet studentů z dělnických a rolnických rodin byl v ČSR nízký. Navíc byl problém s jasným určením toho, kdo je „dělník“ a „rolník“, neboť KSČ si při tomto účel nevybudovala žádnou metodiku, jak tomu bylo např. v NDR. V letech 1949 – 1953 se proto podíl studentů dělnického a rolnického původu setrvale pohyboval maximálně lehce nad 40 %, zatímco ostatní, tradičně univerzitní sociální vrstvy byly zastoupeny více.³⁹¹

Mělo to několik důvodů. Dělníci mnohdy nechtěli opouštět svou práci, neboť ve vysokém školství je nečekalo příliš dobré materiální zajištění, jejich platy se rovnaly nebo převyšovaly platy vysokoškolsky vzdělaných osob, takže ani materiální stimul nemohl v tomto případě fungovat a povzbuzovat dělníky a rolníky, aby si tak mohli sociálně polepšit. *„Komunistické straně Československa se nepodařilo v dělnických rodinách změnit vztah rodičů k vysokoškolskému vzdělání. Kromě již zmíněného rovnostářství se Gottwaldovo vedení vyznačovalo šokujícími projevy zaměřenými proti intelektuálům, což se projevilo v ostentativním pohrdání vysokými školami.“*³⁹²

³⁸⁹ Ministerstvo školství, věd a umění také v důsledku prověřování jednotlivých osob navržených ke jmenování mělo velké prodlevy mezi navržením a jmenováním, které někdy činily až dva roky. Viz NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 240, s. 34.

³⁹⁰ Zákon č. 58/1950 Sb. ve znění zákona č. 46/1956 Sb., § 26.

³⁹¹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 96.

³⁹² CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 452.

KSČ se nejprve snažila získat dělníky na vysoké školy prostřednictvím přípravných kurzů, tzv. „dělnických kurzů“ (státní kurzy pro přípravu pracujících na vysoké školy). Ty však neměly, možná z již výše uvedených důvodů, příliš velké úspěchy. Trvaly pouze jeden rok, takže příprava jejich absolventů (tzv. ADKářů) nebyla příliš valná, a to především v přírodních vědách (v Polsku trvaly tyto přípravné kurzy dva roky a v NDR, kde se udržely nejdéle jako tzv. dělnicko-rolnické fakulty, dokonce tři roky!).³⁹³ Od roku 1955 byly tyto kurzy omezovány a ve studijním roce 1955/56 zcela ukončeny³⁹⁴, protože o ně nebyl mezi dělníky a rolníky dostatečný zájem, navíc jednotlivé továrny odmítaly posílat do těchto kurzů své nejlepší pracovníky, aby je tak neztratily na dalších několik let.

Jinou variantou bylo zavést mimořádné formy studia, které umožňovaly především dělníkům zvyšovat si svou kvalifikaci během pracovního procesu. První plány na zřízení těchto forem studia byly načrtnuty už na počátku roku 1950 v plánu práce MŠVU.³⁹⁵ Požadavky na další mimořádné způsoby studia kromě práv a učitelství, které již fungovaly, znovu zdůraznil i návrh na některá organizační opatření na vysokých školách z roku 1951, „*abychom doplnili chybějící kádry odborníků, ale i z důvodů politických, aby se rychleji měnil sociální a třídní profil naší vysokoškolské inteligence vůbec a hospodářské zvláště.*“³⁹⁶ V květnu 1951 pak schválilo předsednictvo Státního výboru pro vysoké školy návrh vládního usnesení o mimořádných způsobech studia na vysokých školách.

Rozhodnutí zřizovat postupně tyto mimořádné způsoby studia na vysokých školách pak definitivně padlo v březnu 1952 na politickém sekretariátu ÚV KSČ ve spolupráci s ministerstvem školství. Ministerstvu bylo uloženo, aby postupně zřizovalo pět typů tohoto mimořádného studia: „*a) večerní studium, trvajícím podle povahy studia 5 – 6 let pro pracující v sídle vysoké školy; b) dálkové studium, trvajícím rovněž 5 – 6 let pro pracující, kteří nemohou navštěvovat večerní studium; c) externí studium, které záleží v tom, že pracujícím, kteří si samostatným domácím studiem bez zvláštní pomoci vysoké školy a závodu získají potřebné vědomosti, se umožní postupné skládání zkoušek*

³⁹³ CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*, s. 408.

³⁹⁴ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 264, s. 125.

³⁹⁵ Tamtéž, s. 48.

³⁹⁶ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 282, s. 28.

na vysoké škole; d) speciální studium s přerušением zaměstnání, jehož účelem je poskytnout ve 2 – 3 letech vysokoškolské vzdělání v úzce specializovaném oboru; e) speciální externí studium pro vynikající zlepšovatele a novátory, jejichž znalosti v určitém oboru přesahují úroveň znalostí získaných na školách III. stupně, kteří v kratší době bez přerušení zaměstnání, podle individuálního studijního plánu a za pomoci konzultací získají vysokoškolské vzdělání v určitém specializovaném oboru.³⁹⁷

Přijímáno na tyto mimořádné formy studia mělo být jako na jakoukoli jinou vysokou školu, zakončeny byly získáním řádného vysokoškolského diplomu. Pouze bylo apelováno na závody, aby umožňovaly studentům těchto kurzů úlevy v práci a poskytovaly jim bez problémů neplacené volno, hrazené ze stipendií. Mimořádné formy studia měly organizovat vysoké školy a pro dálkové studium měly být zřízeny speciální oddělení dálkového studia při děkanátech fakult. Celkové náklady na tyto mimořádné formy studia, především studium dálkové, večerní a studium pro učitele, byly jen na rok 1952 odhadovány na téměř 24 miliónů Kčs.³⁹⁸

Toto studium bylo plánováno především pro technické obory (pro studijní rok 1952/53 u večerního studia 640 studentů včetně Slovenska, u dálkového studia 1 250 studentů), ale dálkové studium bylo rozvrženo i pro vysoké školy univerzitního směru, a to 250 studentů společenských věd na Vysoké škole politických a hospodářských věd v Praze. I nadále bylo počítáno s dálkovým studiem dříve zřízeným pro učitele v činné službě.³⁹⁹

Celý tento plán byl proveden vládním usnesením o mimořádných způsobech studia na vysokých školách z listopadu 1952.⁴⁰⁰ V jeho textu bylo vynecháno pouze externí studium, jinak zachovávalo text původního rozhodnutí. Závod byl povinen poskytnout účastníkům večerního, dálkového nebo speciálního studia bezplatné volno v souvislosti s tímto studiem, a to u večerního studia dva dny ke složení zkoušek v každém studijním roce a na konci studia k vypracování diplomové práce a závěrečné zkoušky v celkové délce dvou až tří měsíců v součtu s řádnou dovolenou na zotavenou. U dálkového studia

³⁹⁷ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 280, s. 4.

³⁹⁸ Tamtéž, s. 4–5.

³⁹⁹ Tamtéž, s. 9–11.

⁴⁰⁰ NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952, s. 423–424. Vládní usnesení ze dne 11. listopadu 1952 o mimořádných způsobech studia na vysokých školách.

to bylo jen místo dvou dnů ke složení zkoušek 30 dnů k účasti na krátkodobých kurzech, opět v součtu s řádnou dovolenou na zotavenou. Vzhledem k poskytování bezplatné dovolené na tyto účely byli účastníci v těchto dnech zabezpečeni závodním stipendiem, odstupňovaným podle toho, zda byl účastník ženatý a jeho žena pracovala. Toto stipendium měl platit konkrétní závod.⁴⁰¹

Na Právnické fakultě Karlovy univerzity nebylo dálkové studium přímo zřízeno, ale bylo tam převedeno studium z Právnického ústavu ministerstva spravedlnosti, kde pod názvem Právnická škola pracujících (PŠP) fungovalo již od roku 1949. Tento převod byl oznámen oběžníkem ministra školství z října 1953⁴⁰² a stal se s účinností od 1. září 1953. Studium bylo ve studijním roce 1953/54 převedeno pro nastupující studenty na systém ročníků a mělo trvat pět a půl roku. Pro organizaci dálkové studia bylo při fakultách zřízeno oddělení dálkového studia, řízené vedoucím, který byl jmenován děkanem. „*Do dálkového studia budou přijímáni politicky vyspělí pracovníci oddaní lidově demokratickému zřízení, kteří při výkonu svého povolání potřebují znalosti práva.*“⁴⁰³ Uchazeč musel mít ukončenou střední školu nebo absolvovat Státní kurz pro přípravu pracujících na vysoké školy, být mladší 45 let, být doporučen zaměstnavatelem nebo příslušným ústředním úřadem a absolvovat základní prezenční službu, pokud byl odveden. Uchazeči se hlásili prostřednictvím svého zaměstnavatele nebo ústředního úřadu a v rámci žádosti o přijetí museli přiložit vyplněný dotazník, vysvědčení ze střední školy nebo ze Státního kurzu, podrobný životopis a čestné prohlášení, že absolvovali základní prezenční službu nebo že nebyli odvedeni. Přihlášky se podávaly do 30. dubna a uchazeči museli poté absolvovat přijímací zkoušku.⁴⁰⁴ Dále pak bylo v oběžníku přechodně upraveno studium studentů přešlých z PŠP a vydán studijní plán studentů 1. ročníku dálkového studia v studijním roce 1953/54.

Lze se tak blíže podívat na studijní plány na PŠP a následně na dálkovém studiu na právnické fakultě. Studium PŠP bylo organizováno formou dílčích zkoušek, které

⁴⁰¹ Vládní usnesení o mimořádných způsobech studia na vysokých školách, s. 424.

⁴⁰² NA, f. MŠK, Věstník ministerstva školství 1953, s. 336–338. Dálkové studium práv – převod z Právnického ústavu ministerstva spravedlnosti na právnickou fakultu Karlovy univerzity v Praze a na právnickou fakultu Slovenské univerzity v Bratislavě, č. j. 80 352/53, 7. října 1953.

⁴⁰³ Tamtéž, s. 336.

⁴⁰⁴ Tamtéž, s. 337.

měly přesně dané pořadí. Zkoušek bylo celkově 13, každý rok se měly skládat zpravidla tři a zahrnovaly jak předměty z oblasti teoretické (1. Politická ekonomie, 2. Theorie státu a práva), tak platné právo (např. 9. Občanský proces, 10. Trestní právo a trestní proces, 13. Pracovní právo). Toto pořadí mohlo být měněno jen z naléhavých důvodů.⁴⁰⁵ Studijní plán při dálkovém studiu byl rozvržen na deset semestrů, poslední půlrok měl být určen na psaní diplomové práce a přípravu na státní závěrečnou zkoušku. První tři semestry tvořily většinou teoretické předměty nebo předměty zaměřené na dějiny práva, především dějiny KSSS a SSSR. Až od III. semestru bylo vyučováno platné právo, i když pouze státní právo SSSR a ČSR (dnes právo ústavní). V podstatě až od V. semestru začaly být vyučovány jednotlivé právní obory jako trestní právo, správní právo, občanské právo apod. Marx-leninské učení bylo v rámci studia zastoupeno výukou politické ekonomie (II. – V. semestr) a dialektického a historického materialismu (VII. – VIII. semestr). Od I. do V. semestru probíhala výuka ruštiny.⁴⁰⁶

Do I. ročníku dálkového studia na Právnické fakultě Univerzity Karlovy bylo v prvním roce 1953/54 přijato 274 osob, z nichž ale hned 28 studentů vzdalo studium do konce prosince 1953, takže 1. ledna 1954 studovalo na dálkovém studiu v I. ročníku 246 studentů. Z X. běhu PŠP přešlo na právnickou fakultu 32 osob, z nichž k 1. lednu 1954 31 studentů. Celkově tak na dálkovém studiu na právnické fakultě v prvním roce jeho zřízení (převedení) studovalo 277 studentů. Účastníci si většinou stěžovali na nedostatek času na studium z důvodu pracovního nebo stranického vytížení, velké problémy dělala studentům především ruština.⁴⁰⁷

Večerní studium bylo pak rozhodnutím ministerstva školství z 5. srpna 1954 zřízeno na právnické fakultě od studijního roku 1954/55, a to „pro úředníky z Prahy a okolí“. Bylo rozvrženo do pěti a půl let, mělo shodný studijní plán jako studium dálkové a plán přednášek kopíroval řádné studium na právnické fakultě, pouze s menší hodinovou dotací. Výuka se odehrávala 4x týdně v celkovém rozsahu 11 hodin za týden (3x týdně tři hodiny od 18:00 do 21:00 a 1x týdně jazykový kurz ruštiny v délce dvou hodin). Děkanát právnické fakulty při jeho zřízení argumentoval především tím, že velká část studentů práv, a to jak řádného, tak hlavně dálkového studia, pochází z Prahy. Mohla

⁴⁰⁵ Dálkové studium práv – převod, s. 337.

⁴⁰⁶ Tamtéž, s. 338.

⁴⁰⁷ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

by jím tak být poskytnuta intenzivnější výuka. Počítalo se s přijetím asi 80 osob. Studium bylo zajišťováno oddělením dálkové studia na fakultě.⁴⁰⁸

Mezi mimořádné způsoby studia lze zařadit i postgraduální externí aspiranturu, o ní a jejím postupném zřízení již bylo pojednáno v podkapitole 3.11.

I mimořádné formy studia se dle názoru politického byra ÚV KSČ v popisovaném období potýkaly s mnoha problémy. *„Výsledky dálkového studia pracujících nepříznivě ovlivňuje výběr posluchačů, kteří ve většině případů byli nuceni dát se zapsat do studia jen z důvodů existenčních. Neboť zavedená systemizace předepisuje na závodech a v úřadech mnoha pracovníkům vyšší školní vzdělání, než jaké mají dosud. Při zapsání pracovníků do mimořádného způsobu studia není přihlíženo k jeho časovým možnostem a individuálním schopnostem, na studium je posílám především na základě systemizačních požadavků. Bude proto správné znovu uvážit požadavky systemizace na školní vzdělání. Vhodnější formou pro zvýšení kvalifikace jednotlivých pracovníků by bylo školit je ve zvláštních kursech, pořádaných příslušným resortem. V takovémto kursu je možno učivo zaměřit k potřebám pracoviště studujícího. Nedostatkem je i to, že není dosud vypracována speciální metodika výuky a vedení studentů při domácím studiu, Je dosud málo methodických pokynů pro studium jednotlivých předmětů. Zřízením oddělení dálkového studia byl dán organizační základ k rozvíjení výuky v mimořádných způsobech studia. Dosud však chybí užší spolupráce s jednotlivými katedrami vysokých škol.“*⁴⁰⁹

I přes problémy však mimořádné formy studia přetrvaly i sledované období a v pozměněné podobě fungují v podstatě dodnes.

⁴⁰⁸ NA, f. MŠK, sign. 4 I 4, kart. č. 563.

⁴⁰⁹ NA, AÚV KSČ, f. 19/7, a.j. 284, s. 14–15.

4 Závěr

Zásah do vysokoškolského života na konci 40. a na počátku 50. let, provedený KSČ a jejími členy, byl zásadním přelomem v organizaci i personálním obsazení vysokých škol. Tento zásah silně ovlivnil i Právnickou fakultu Univerzity Karlovy.

První fází, která se stala předpokladem k rychlejší proměně vysokoškolského systému, byla očista od reakčních studentů a pedagogů. Určitým předchůdcem této očisty bylo prověřování národní spolehlivosti zahájené krátce po obnovení chodu vysokých škol v roce 1945. Metody a svým způsobem i mimoprávní prostředky, používané v rámci této první očisty, mohly být dobrým vzorem pro pozdější komunistickou akci. Zaměstnanecká očista měla právní základ v zákoně, řízení se velmi podobalo řízení trestnímu, avšak práva obviněného zaměstnance byla značně omezena (např. možností řízení v nepřítomnosti obviněného bez jakýchkoli podmínek) a „skutkové podstaty“ činů, za něž byl vyměřován trest, byly velmi široké a flexibilní. I proto mohlo velmi snadno dojít k přehmatům. Trvání očisty mezi zaměstnanci bylo stanoveno do března 1946, došlo však k několikerému prodloužení.

Očista studentská vycházela pouze z výnosů ministerstva školství a osvěty a byla postavena zcela mimo klasickou disciplinární pravomoc akademických orgánů. Jako druhá instance byly ustaveny dva čestné soudy, které prověřovaly složitější případy. Ačkoliv studentská očista nebyla akcí příliš rozsáhlou a skutečně vyloučených či jinak postižených studentů bylo relativně málo, přesto tato akce způsobem provedení, např. i tím, že poprvé byly použity dotazníky, předznamenala očisty po Únoru 1948. Její pochybný právní základ a provedení se ukázalo v samém závěru, kdy se ministerstvo rozhodlo prověřování národní spolehlivosti studentů zastavit poukázáním na ukončení působení mimořádných lidových soudů, od nichž právě působnost a dobu trvání mimořádného soudnictví odvozovalo. Čestný soud i některé studentské organizace se vůči tomuto postupu bránily, neboť viděly v tomto postupu nepřijatelnou analogii, přesto ministerstvo působení čestného soudu v oblasti rozhodovací svým výnosem suspendovalo a vrátilo rozhodovací pravomoc zpět do rukou disciplinárních orgánů vysokých škol. Systém, jenž byl zde nastolen, se však později měl vrátit ve své převrácené formě zpět na scénu.

Co se týče hlavní, pounorové očisty studentů, byla rozdělena do dvou relativně přesně ohraničených fází.

Očistná akce zahájená takřka okamžitě po převzetí moci KSČ dne 25. února 1948 byla v režii akčních výborů Národní fronty na vysokých školách. Hlavní roli v nich sehráli komunističtí studenti, kteří byli dosud na školách převážně v menšině, ale nyní dostali příležitost zúčtovat se svými kolegy. Jejich počínání bylo v podstatě zdálky sledováno ministerstvem školství a osvěty a stranickými funkcionáři, kteří pouze dávali interní pokyny k provádění a následně legalizovali činnost akčních výborů. Opět byla obnovena rozhodovací pravomoc čestných soudů a právě za fasádu dokončení nedokonale provedeného prověření národní spolehlivosti byla ukryta tato veskrze politicky zaměřená akce. Očista po Únoru 1948 neměla jakýkoli právní základ a zasahovala do univerzitní autonomie. Jednotlivá rozhodnutí akčních výborů Národní fronty provádělo ministerstvo školství a osvěty jednotlivými výnosy, které podepisoval zmocněnec Akčního výboru NF v ministerstvu školství a osvěty pro vysoké školy František Lón. Následně byla všechna opatření akčních výborů Národní fronty dodatečně legalizována retroaktivním zákonem č. 213/1948 Sb. V této fázi byli vyloučeni především demokratičtí studentští předáci, kteří silně ovlivňovali dění na vysokých školách. Nejednalo se tedy o vysoký počet vyloučených studentů, ale především o konkrétní vyloučené osoby. Mezi nimi byli především studenti Právnické fakulty Univerzity Karlovy, kteří zastávali silně demokratické pozice, účastnili se demonstrací na podporu prezidenta Beneše a v rámci Svazu vysokoškolského studentstva a vlivného spolku Všehrd tvořili univerzitní veřejné mínění. První vyloučení se tak týkala právě jich, mezi nimi i předsedy Svazu vysokoškolského studentstva a spolku Všehrd Emila Ransdorfa.

Druhá studentská očista ve studijním roce 1948/49 byla velmi dobře stranicky připravena a také lépe právně ošetřena výnosy a směrnicemi ministerstva školství, věd a umění. Nejprve byl upraven disciplinární řád univerzit a ostatních vysokých škol, díky kterému mohlo být ukončeno studium těm posluchačům, kteří se opožďují ve studiu nebo nestudují vůbec. Za tyto argumenty o studijní morálce pak byly ukryty politicky motivované prověrky reakčních a nespolehlivých studentů. Tzv. studijní prověrky, jak byla tato akce nazvána, prováděly disciplinární komise a jejich subkomise, jmenované a řízené ministerstvem školství. Jejich členy však doporučovaly a vybíraly stranické orgány. Prověrky měly dvě fáze. V první museli studenti vyplnit a odevzdat připravené dotazníky, v druhé absolvovali pohovory před komisemi.

Z vyhodnocení první, dotazníkové fáze, vycházelo plánované procento vyloučených či jinak „potrestaných“ studentů (směrné číslo) v druhé fázi, které určoval např. vysokoškolský výbor KSČ v Praze pro místní vysoké školy. Prověřeni byli všichni studenti vysokých škol kromě I. ročníku přijatého v roce 1948 už podle nových pravidel, nakonec i ti, kteří čekali jen na vystavení vysokoškolského diplomu a na promoci. Hlediska prověřování se lišila podle třídního původu posluchače a dále podle politických postojů, které o něm byly známy. Proti rozhodnutí disciplinární komise se bylo možné odvolat ke speciální komisi ministerstva školství, věd a umění. Později bylo rozhodování o odvolání a žádostech o znovupřijetí přeneseno na kádrový odbor ministerstva a následně na odvolací komisi Ústřední akčního výboru Národní fronty, která o těchto žádostech rozhodovala až téměř do konce roku 1951.

Nejvíce postiženou fakultou v tzv. studijních prověrkách mezi pražskými vysokými školami byla právě Právnická fakulta Univerzity Karlovy, kde bylo jako u většiny vysokých škol naplněno směrné číslo vyloučených studentů. Skutečný počet vyloučených dosáhl 1 400 osob, což činilo přes 42 % dosavadních posluchačů. Moci se zde chopili velmi revoluční studenti a vyučující, kteří si počínali velmi drakonicky a bezohledně vůči studentům s větším majetkem, kdy nerozhodoval ani vynikající prospěch, až musel zakročit vysokoškolský výbor KSČ v Praze. Studijní prověrky se někdy také zvrhly ve vyřizování si osobních účtů. Téměř polovina vyloučených studentů se proto odvolala, průměrné číslo kladně vyřízených odvolání se pohybovalo okolo 30 %.

Zásah proti reakčním vyučujícím nebyl takto jednorázový, větší akce následovala pouze po Únoru 1948, dále byla očista mezi učiteli prováděna spíše postupně, v určitých vlnách.

Očista v únorových dnech roku 1948 byla opět jako v případě studentů zpočátku bez jakéhokoli právního podkladu. Již brzy však ministerstvo vnitřně vydalo výnosy upravující očistu mezi všemi veřejnými zaměstnanci. Ti, se kterými bylo možné rozvázat služební poměr okamžitě, byli odstraněni výpovědí, ti, u nichž tento postup nebyl možný (např. vysokoškolští profesori), byli dáni na dovolenou s čekatelným nebo přezazení na nové místo a po dosažení věku 55 let u mužů a 45 let u žen penzionováni. Důležitým kritériem byla politická nespolehlivost. Poúnorová očista byla postupně ukončena v květnu 1948. Legalizoval ji opět zákon č. 213/1948 Sb.

Podstatná byla naprostá pasivita učitelských sborů vysokých škol a očekávání vývoje bez jakéhokoli pokusu se proti postupu revolučních studentů v akčních výborech bránit.

Na Právnické fakultě Univerzity Karlovy byli během této akce zproštěni funkcí prof. JUDr. Karel Engliš, odstoupivší rektor Univerzity Karlovy, prof. JUDr. Vratislav Bušek, prof. JUDr. Ladislav Vošta, prof. JUDr. Jan Matějka, doc. JUDr. Jan Maria Novotný, doc. JUDr. Jiří Cvetler a vrchní rektorátní komisař JUDr. Stanislav Kratochvíl, sekretář děkanství. Dále bylo omezeno působení prof. Bohuslava Tomsy a prof. Miroslava Boháčka. Byl to velký zásah do učitelského sboru právnické fakulty a tyto ztráty se následně dlouho nedařilo zaplnit.

Další výraznější intervence do složení pedagogického sboru fakulty nastala až v roce 1950 v souvislosti s vysokoškolskou reformou. Od roku 1948 do konce roku 1951 tak bylo odstraněno různými způsoby dalších osm vyučujících. Je tedy nesporné, že během dvou až tří let se zcela změnilo složení učitelů na této fakultě. Do konce sledovaného období se pak již žádná větší akce podobného druhu neodehrála.

Personální akce namířené proti studentům a pedagogům vysokých škol byly tedy v poúnorovém období zpočátku vedeny spíše revolučním nadšením nejnižších složek stranické organizace KSČ a až dodatečně jim byl dán právní nátěr. Tento způsob se však ukázal nevhodným jako základ pro větší akce namířené proti studentstvu, kde bylo nutno postup nejprve stranicky dostatečně naplánovat a posléze ho připravit a provést i po stránce právní. Vůči pedagogům bylo možné zakročit důrazněji díky legalizaci opatření akčních výborů proti veřejným zaměstnancům a jejich relativně menší početnosti. Využíváno bylo často penzionování, neboť díky okupaci chyběl akademický učitelský dorost, nebo dávání na dovolenou s čekatelným s následným penzionováním. Kde to bylo možné, byl vyučujícím okamžitě ukončen služební poměr výpovědí.

Touto očistou bylo umožněno, aby do akademických funkcí, jako děkan, rektor a další, i před změnou vysokoškolského systému byly voleny jen takové osoby, které poslušně následovaly pokyny strany a ministerstva a nebránili změnám, které měly znamenat postavení organizace vysokých škol na novou základnu.

Tato organizační změna systému vysokého školství v ČSR byla provedena zákonem č. 58/1950 Sb., o vysokých školách, který postupně vykrystalizoval z návrhů od počátku

roku 1949. Po reformě vysokých škol se volalo již dávno před jeho přijetím, především po demokratizaci a větší účasti studentů na fungování akademických orgánů. Ačkoliv bylo proklamováno, že nový zákon má vyhovět těmto požadavkům, ve skutečnosti přinesl naprosté ovládnutí života vysokých škol stranickými a státními orgány. Měla tak být prováděna, jako v některých dalších částech veřejného života, více či méně důsledná „sovětizace“ systému, kdy se autoři zákona inspirovali systémem a mnoha institutů sovětského vysokého školství.

Zavedeny tak byly na československých vysokých školách dosud zcela neznámé prvky, jako Státní výbor pro vysoké školy, tajemnická funkce, katedry, studijní kroužky, nové vysokoškolské tituly, aspirantury apod. Zavedena byla individuální odpovědnost akademických funkcionářů ministru školství. Zrušeny byly akademické senáty a nahrazeny radami a valným shromážděním. Studium bylo důsledně plánováno a studentům nebyla dána takřka žádná volnost, kdy trávili ve škole i 40 hodin týdně. Studenti byli přijímáni nejen na základě znalostí, ale i na základě třídního původu a politických názorů, silně bylo preferováno přijímání na technické obory. Vysoké školy nebyly nově zřizovány zákonem, ale vládním nařízením, takže bylo velmi jednoduché školy a jejich fakulty zřizovat, rozdělovat, slučovat nebo rušit. Pro zlepšení třídního složení inteligence byly zavedeny mimořádné formy studia, které měly pracujícím umožnit studovat během zaměstnání a zvyšovat si tak kvalifikaci, protože platy dělníků se mnohdy rovnaly platům vysokoškolsky vzdělaných odborníků, někdy je i převyšovaly.

Nový zákon se stal pouze nezbytným podkladem pro organizační proměnu škol. Další opatření a změny byly prováděny různými vyhláškami, výnosy, směnicemi a oběžníky ministerstva školství, věd a umění (později ministerstva školství a osvěty a ministerstva školství). Ty navazovaly na několik usnesení ÚV KSČ, které se uveřejňovaly jako manifestace směřování komunistické vysokoškolské politiky demokratizace a proletarizace, a mnoho dalších usnesení jak ústředního výboru, tak dalších stranických orgánů, které se nikdy nedostaly za brány stranických organizací, ministerstva školství a úřadů rektorátu a děkanátu a jako interní pokyny formovaly skutečný život na vysokých školách. Podzákonná normotvorba a interní instrukce zde bujely stejně divoce jako v ostatních oblastech života ovládaných KSČ.

V tomto procesu sehrála Právnická fakulta Univerzity Karlovy opět významnou roli. Po reformě právnického studia bylo voláno již po konci války, nepodařilo se ji však prosadit. Jako fakulta před Únorem 1948 vysoce reakční byla vždy v hledáčku komunistických funkcionářů. Proto okamžitě po uchopení moci akčními výbory byla fakulta rozsáhle reformována, byly zavedeny povinné studijní plány, do nich zařazeny společenské nauky, z nichž později vycházely předměty marxismu-leninismu, bylo zapojeno velké množství externích vyučujících, většinou prověřených straníků, kteří neměli s přednášením takřka žádné zkušenosti a jen minimální kontakty se školou. Nové instituty zaváděné na vysokých školách zákonem č. 58/1950 Sb. byly často právě na právnické fakultě testovány. Tak už v roce 1949 byly na fakultě bez jakéhokoli právního podkladu ustaveny katedry a fungoval zde studenty vytvořený seminář marxistické teorie státu a práva. Jako jedna z prvních také organizovala pro první reformované ročníky studijní práci v kroužcích.

Po přijetí zákona č. 58/1950 Sb. pak Právnická fakulta Univerzity Karlovy musela reagovat a vyrovnávat se s různými opatřeními v rámci jeho provádění. Byla na ni převedena velká část studentů ze zrušené Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. V říjnu 1950 zřídilo ministerstvo na fakultě z důvodu nedostatku vyučujících osm kateder, které musely spojovat i relativně samostatné obory jako správní a státní (dnes ústavní) právo a teorii a dějiny práva. Již v roce 1952 po stabilizaci pedagogického sboru tak musela fakulta žádat o rozdělení některých kateder. Přesto se stále nedostávalo vyučujících, výuku z velké části zajišťovali externisté nebo mladí asistenti, kteří byli ale svými pedagogickými povinnostmi často tak zavaleni, že si nestačili doplňovat kvalifikaci, aby mohli na vysoké škole řádně vyučovat. Tento problém vznikal především u předmětů společenských nauk (základy marxismu-leninismu, politická ekonomie), kde zcela chyběla starší generace pedagogů a vyučujících se žalostně nedostávalo, takže výuku mnohdy suplovali i studenti posledních ročníků těchto specializovaných oborů, kteří ale na přednášení mnohdy nestačili. Z důvodů vysokých požadavků na přijetí studentů po stránce kádrové se nedařilo naplňovat plánované počty posluchačů a i kvůli silné ideologické náplni studia uchazečů dále ubývalo. Studijní plány velmi přetěžovaly studenty a téměř každý rok se měnily, takže každý ročník měl jinak uspořádané pořadí předmětů a zkoušek v ročnících. Kvůli velkému počtu zkoušek u nich velké procento studentů neuspělo.

V roce 1953 bylo naplněno ustanovení zákona o zrušení původních akademických titulů a změnilo se označování absolventů vysokých škol, což především mezi absolventy lékařských a právnických fakult vyvolalo velkou nelibost a znesnadňovalo to jejich pozici jak mezi ostatními kolegy, tak před pacienty a klienty. Mimořádné formy studia byly na právnické fakultě zřízeny ve studijním roce 1953/54. Dálková forma studia práva původně fungovala při ministerstvu spravedlnosti jako Právnická škola pracujících ve spolupráci s právnickou fakultou, nebylo tak zcela zřejmé, zda šlo o mimořádné studium svého druhu, ale v roce 1953 bylo toto studium převedeno již kompletně na právnickou fakultu. V roce 1954 byla dále zřízena i večerní forma studia práv. Studijní plány těchto mimořádných forem studia ale nebyly příliš připraveny a mnoho studentů je ukončovalo, protože nebyli schopni je při zaměstnání zvládat.

S podobnými problémy se potýkaly i další vysoké školy a fakulty v ČSR.

Počáteční období zavádění zákona č. 58/1950 Sb. bylo tedy obdobím velmi hektickým, kdy se často měnila různá nařízení a direktivy a mnohá opatření neměla dlouhého trvání, neboť se velice rychle ukázalo, že v československých podmínkách jsou nefunkční. Jednotlivé zprávy průběžně zpracovávané buď pro ministerstvo školství, nebo pro stranické orgány tak obvykle kritizovaly stav na vysokých školách ohledně zavádění nových institutů a zlepšování jejich fungování. Plánování počtu studentů nemělo dlouhodobou koncepci a nedařilo se zvyšovat zastoupení studentů z dělnických a rolnických rodin mezi vysokoškolskými studenty. Situace v přijímání studentů byla nakonec tak kritická, že se ministerstvo školství rozhodlo upravit celou koncepci přípravného studia na vysoké školy tak, že bylo zkráceno ze 13 na 11 let, a zároveň prodloužilo vysokoškolské studium na pět, resp. na medicíně na šest let.

K postupné stabilizaci vysokoškolského systému podle zákona č. 58/1950 Sb. došlo až ke konci sledovaného období, kdy byly vydány nové ministerské výnosy, upravující organizaci kateder marxismu-leninismu, studijní a zkušební předpisy, přijímání studentů a aspirantů nebo mimořádné formy studia. To se promítlo i v novelizaci základního vysokoškolského zákona a upravení některých pravomocí ministerských i akademických orgánů. Zákon č. 58/1950 Sb. však i ve své novelizované podobě nenaznal příliš mnoho principiálních změn a platil až do roku 1966. Nový vysokoškolský zákon některé zákonem č. 58/1950 Sb. zavedené instituty opustil,

ale některé, jako katedry, Státní výbor pro vysoké školy, rady a valné shromáždění, přetrvaly až do roku 1989.

Ač tedy představitelé ministerstva i KSČ představovali zákon jako demokratizační, který měl přinést větší zastoupení studentů a zaměstnanců v rozhodování akademických orgánů, skutečnost byla jiná. Studenti sice byli nově zastoupeni v radách vysokých škol a dalších akademických orgánech vysoké školy, ale tyto orgány ztratily svou rozhodovací pravomoc a skutečný vliv na chod a směřování školy. Akademické svobody byly osekány na minimum a orgány, které měly původně vliv na rozhodování o vysokých školách a kde byli zastoupeni učitelé a studenti, jako Státní výbor pro vysoké školy nebo rada vysokých škol nebo fakult, novelou ztratily i poslední možnost určovat osud svých škol. Rozhodovací pravomoc mělo jen několik málo jedinců, kteří stáli v čele rektorátu, děkanátu nebo kateder.

Očista vysokých škol a následné přijetí zákona č. 58/1950 Sb. znamenaly převrat v životě československých vysokých škol. Jejich provedením byla přeměna vysokoškolského systému ve své úplnosti dokončena, ačkoliv se školy a ministerstvo i nadále potýkaly s mnoha potížemi, které nový systém provázely.

Seznam použitých zkratek

AMU	Akademie múzických umění
AUK	Archiv Univerzity Karlovy
AUC-HUCP	Acta Universitatis Carolinae. Historia Universitatis Carolinae Pragensis
AÚML	Archiv Ústavu marxismu-leninismu
AÚV KSČ	Archiv Ústředního výboru Komunistické strany Československa
ČSM	Československý svaz mládeže
ČSR	Československá republika
ČVUT	České vysoké učení technické
JAMU	Janáčkova akademie múzických umění
KNV	Krajský národní výbor
KV ČSM	Krajský výbor Československého svazu mládeže
MNV	Místní národní výbor
MŠ	Ministerstvo školství
MŠK	Ministerstvo školství a kultury
MŠO	Ministerstvo školství a osvěty
MŠVU	Ministerstvo školství, věd a umění
NA	Národní archiv
NF	Národní fronta
ONV	Okresní národní výbor
PŠP	Právnícká škola pracujících
ROH	Revoluční odborové hnutí
Ú. l.	Úřední list
ÚRO	Ústřední rada odborů
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VUT	Vysoké učení technické

Seznam pramenů a literatury

Archivní materiály

Archiv Univerzity Karlovy (AUK)

- fond Akademický senát
 - sign. B6/64, inv. č. 667, kart. č. 45
 - sign. B10/8, inv. č. 846, kart. 61
 - sign. B10/9, inv. č. 847, kart. č. 61
- fond Právnická fakulta
 - inv. č. 201, kart. č. 25
 - inv. č. 396, kart. č. 39
 - inv. č. 555, kart. č. 55
 - inv. č. 556, kart. č. 55

Národní archiv

- Archiv Ústavu marxismu-leninismu ÚV KSČ (AÚML) – fond 29
 - a.j. 5
 - a.j. 7
 - a.j. 8
 - a.j. 208
 - a.j. 209
- Archiv ÚV KSČ (AÚV KSČ) – fond 19/7
 - a.j. 12
 - a.j. 13
 - a.j. 240
 - a.j. 245
 - a.j. 262
 - a.j. 263
 - a.j. 264
 - a.j. 272

- a.j. 277
- a.j. 278
- a.j. 279
- a.j. 280
- a.j. 282
- a.j. 283
- a.j. 284
- a.j. 285
- a.j. 288
- a.j. 289
- a.j. 292
- a.j. 294
- a.j. 299
- a.j. 300
- a.j. 302
- a.j. 316
- fond Ministerstvo školství a kultury (MŠK)
 - sign. 3 I a, kart. č. 307
 - sign. 3 I a, kart. č. 309
 - sign. 3 II a, kart. č. 312
 - sign. 3 II a, kart. č. 317
 - sign. 4 I 4, kart. č. 563
 - Věstník ministerstva školství a osvěty 1948 (též Věstník ministerstva školství, věd a umění)
 - Věstník ministerstva školství, věd a umění 1949
 - Věstník ministerstva školství, věd a umění 1950
 - Věstník ministerstva školství, věd a umění 1951
 - Věstník ministerstva školství, věd a umění 1952
 - Věstník ministerstva školství 1953 (též Věstník ministerstva školství, věd a umění a Věstník ministerstva školství a osvěty)
 - Věstník ministerstva školství 1954
 - Věstník ministerstva školství 1955

Právní předpisy

Dekret prezidenta republiky č. 105/1945 Sb., o očištných komisích pro přezkoumání činnosti veřejných zaměstnanců

Zákon č. 245/1946 Sb., jímž se mění a doplňují dekrety prezidenta republiky o mimořádném lidovém soudnictví a prodlužuje jejich účinnost

Zákon č. 213/1948 Sb., o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů

Zákon č. 227/1949 Sb., o zřízení vysoké školy politických a hospodářských věd

Zákon č. 58/1950 S., o vysokých školách

Zákon č. 46/1956 Sb., kterým se mění a doplňuje zákon o vysokých školách

Zákon č. 19/1966 Sb., o vysokých školách

Vládní nařízení č. 81/1950Sb., o některých změnách v organizaci vysokých škol

Vládní nařízení č. 80/1951 Sb., o organizačních změnách na vysokých školách

Vládním nařízením č. 40/1952 Sb., o dalších změnách v organizaci vysokých škol

Vládní nařízení č. 63/1952 Sb., o zřízení vysoké školy ruského jazyka v Praze

Nařízení ministra školství, věd a umění č. 130/1950 Sb., kterým se vydává organizační a jednací řád pro Státní výbor pro vysoké školy a blíže upravuje jeho působnost

Vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., o označení absolventů vysokých škol

Vyhláška ministra školství č. 135/1954 Ú. l., kterou se mění a doplňuje vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., o označení absolventů vysokých škol

Vyhláška ministra školství č. 242/1954 Ú. l., kterou se mění vyhláška ministra vysokých škol č. 248/1953 Ú. l., o označení absolventů vysokých škol

Vyhláška ministra školství č. 287/1953 Ú. l., kterou se vydává organizační a jednací řád Státní komise pro vědecké hodnosti

Vyhláška ministra školství č. 4/1954 Ú. l., o řízení při udělování vědeckých hodností

Vyhláška ministra školství č. 244/1954 Ú. l., o kandidátských zkouškách

Vyhláška ministerstva školství, presidia Československé akademie věd, Ústřední rady odborů a státního úřadu důchodového zabezpečení č. 236/1955 Ú. l., kterou se vydává organizační a studijní řád pro vědecké aspiranty

Literatura

- BEČVÁŘ, Jindřich a kol. *Dějiny Univerzity Karlovy*. IV. 1918-1990. Praha: Univerzita Karlova, 1998. 671 s. ISBN 80-7184-539-6.
- CONNELLY, John. *Zotročená univerzita*. Sovětizace vysokého školství ve východním Německu, v českých zemích a v Polsku v letech 1945–1956. Praha: Karolinum, 2008. 496 s. ISBN 978-80-246-1185-3.
- ČECHURA, Jaroslav. Rektorský rok Karla Engliše. In: *Věda v Československu 1945–1953*. Sborník z konference 18. – 19. 11. 1998. Praha: Karolinum, 1999, s. 255–273. ISBN 80-7184-959-6.
- HANZAL, Josef. „Studijní“ prověrky na českých vysokých školách. *Dějiny a současnost* 11, 1969, č. 6, s. 28–30. ISSN 0418-5129.
- HRADECKÁ, Vladimíra. KSC a tzv. studijní prověrky na pražských vysokých školách. In: *Věda v Československu v letech 1945–1953*. Sborník z konference 18. – 19. 11. 1998. Praha: Karolinum, 1999, s. 275–286. ISBN 80-7184-959-6.
- LITSCH, Karel. Proměny právního studia 1945–1989. In: *Vývoj práva v Československu v letech 1945–1989*. Sborník příspěvků. Praha: Karolinum, 2004, s. 84–131. ISBN 80-246-0863-4.
- MARTINIC, Jaroslav – RAMBOUSEK, Jiří – BURIÁNEK, Bohuslav. *Základní předpisy o vysokých školách*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1958. 303 s.
- NOVOTNÝ, Lukáš. *Likvidace Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně*. Praha, 2014. Diplomová práce. Univerzita Karlova. Pedagogická fakulta. Katedra dějin a didaktiky dějepisu.
- PELIKAN, Jiri. *Ein Frühling, der nie zu Ende geht. Erinnerungen eines Prager Kommunisten*. Frankfurt am Mein: S. Fischer, 1976. 331 s. ISBN 3-10-060901-8.
- POUSTA, Zdeněk. Studijní prověrky na českých vysokých školách. In: *AUC-HUCP*. Roč. 36–38, 1996–1998, sv. 1–2, s. 87–93. ISBN 80-246-0866-9.
- TÝŽ. Univerzita Karlova a únor 1948. In: *1948. Únor 1948 v Československu*. Nástup komunistické totality a proměny společnosti. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2011, s. 317–321. ISBN 978-80-7285-108-9.
- PULEC, Jiří – KALEDOVSKÁ, Jiřina. Akční výbory a poúnorová studentská očista na Masarykově univerzitě. In: *Universitas* 4, 1996, s. 32–38. ISSN 1211-3387.

URBÁŠEK, Pavel – PULEC, Jiří. *Vysokoškolský vzdělávací systém v letech 1945–1969*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, 2012. 433 s. ISBN 978-80-244-2979-3.

Internetové zdroje

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Vládní návrh zákona o úpravě některých poměrů na ochranu veřejných zájmů – tisk č. 59* [online]. [Cit. 27. 3. 2015].

Dostupné z WWW: http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0059_00.htm.

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Vládní návrh zákona o vysokých školách – tisk č. 438* [online]. [Cit. 27. 3. 2015]. Dostupné z WWW:

http://www.psp.cz/eknih/1948ns/tisky/t0438_02.htm#_d

Poslanecká sněmovna Parlamentu České republiky. *Těsnopisecká zpráva o 45. schůzi Národního shromáždění republiky Československé v Praze ve čtvrtek dne 18. května 1950* [online]. [Cit. 15. 2. 2015]. Dostupné z WWW:

<http://www.psp.cz/eknih/1948ns/stenprot/045schuz/s045001.htm>.

Resumé

The Faculty of Law of Charles University in 1948-1955 - institutional and personal transformation of the Faculty in the process of sovietisation of higher education in Czechoslovakia

When KSĊ gained power in ČSR, one of the steps it had to initialize in order to seize control over the Czechoslovak public was re-education and alternation of its intelligence. In order to do so, it was necessary to fully reorganize the system of universities. The arrangements that were being performed in the name of this principle strongly influenced also the Faculty of Law, Charles University, which was before February, 1948, considered the most reactive and the most conservative faculty of this university.

The first part of this paper will consider the personal changes at universities, with a special emphasis on the Faculty of Law, Charles University. The first of the “cleansing processes” was the examination of the national reliabilities, the foreground of what proceeded after February, 1948. The politically motivated elimination of students, initiated by the National Committee and the so-called “study inspections” of the years 1948-49 and the exclusion of the university professors after February, 1948 onwards, soon followed. This cleansing enabled the party to appoint such members of KSĊ who did not resist further measures.

The second part of the paper discusses the organizational changes of the faculty and of the whole educational system on the base of the new law treating the universities, other concomitant government regulations, public notices, ordinances, directives and directions of the Ministry of Education, the resolutions of the Party and other steps which lead to the gradual rearrangement of the faculty’s and other universities’ structure according to the “Soviet pattern,” and also the following critique of this change in the second half of the 50ies. First, the corresponding law alternations will be analysed, along with the secondary law prescriptions and actions by ÚV KSĊ and the Ministry of Education, and then the rendering of this new law alternations into the structure and the common strategies of the Faculty of Law, UK, will be considered.

The aim of this paper is the overall consideration of the law situation at universities, especially the Faculty of Law, UK, in the era of the victory of the new regime, and its impact upon the common life and functioning of this faculty.

Klíčová slova:

Právnická fakulta Univerzity Karlovy

vysoké školy

studijní prověrky

Key words:

The Faculty of Law of Charles University

universities

study inspections